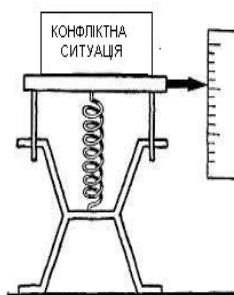

**ГО Товариство конфліктологів України
ГО Національна асоціація медiatorів України
Кафедра психології та педагогіки НАУКМА
Кафедра ЮНЕСКО «Права людини, мир, демократія,
толерантність і взаєморозуміння між народами» в НАУКМА
Центр дослідження конфліктів та психоаналізу НАУКМА
Координаційна рада програми «UNITWIN / кафедри ЮНЕСКО» в Україні
Міжуніверситетська мережа кафедр ЮНЕСКО та їхніх партнерів
«Культура миру через комунікацію»**

XX Міжнародна науково-практична конференція

КОНФЛІКТОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА: ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА

ПРОГРАМА І МАТЕРІАЛИ

**16 ЛИСТОПАДА 2023 Р.
КИЇВ, УКРАЇНА**

Оргкомітет конференції:
проф. А.М. Гірник, проф. Ю.І. Сватко, доц. І.Г. Терещенко

РЕГЛАМЕНТ РОБОТИ КОНФЕРЕНЦІЇ

16 листопада, четвер (ауд. 301 – 1 корпусу)

11.00 - 11.15	Реєстрація учасників
11.15 – 11.30	Вікриття конференції
11.30 – 12.30	Пленарне засідання
12.30 – 13.15	Робота «круглого столу»
13.15 – 14.00	Перерва на обід
14.00 – 16.00	Робота секцій
16.00 – 16.20	Перерва на каву
16.20 – 18.00	Підсумкове засідання

Тривалість виступу на секції – 10-12 хв.

Відповіді на запитання, обговорення виступу – 5-10 хв.

Пленарне засідання. ДОПОВІДІ.

Фасилітатор – професор Гірник Андрій Миколайович

ВЛАСЕНКО Інна Анатоліївна, канд. психол. наук, доцент кафедри психології особистості та соціальних практик, Університет Грінченка (м. Київ) ІНСТРУМЕНТИ ДІАГНОСТИКИ КОНФЛІКТІВ У ОРГАНІЗАЦІЙНОМУ КОНТЕКСТІ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

ГРАБОВСЬКА Софія Леонідівна, професор, завідувач кафедри психології ЛНУ імені Івана Франка (Львів), **ПАРТИКО** Тетяна Борисівна, професор кафедри психології ЛНУ імені Івана Франка (Львів) ЯК ПРИМИРЮВАЧУ ЗМУСИТИ СЕБЕ БУТИ НЕЙТРАЛЬНИМ ДО КЛІЄНТІВ?

GURSTEIN BINYAMIN, Ph.D. Candidate, Friedrich Schiller University (Jena) PUBLIC POLICY AND INSTITUTIONAL CHANGE IN THE MIDDLE OF CONFLICT PROJECT

ОСТРОВСЬКА БОГДАНА ВАСИЛІВНА доктор юридичних наук, експерт кафедри ЮНЕСКО «Права людини, мир, демократія, толерантність і взаєморозуміння між народами» в НаУКМА, зовнішній науковий співробітник юридичного факультету Фрібурзького університету (Швейцарія) ДІТИ НА ЗАМОВЛЕННЯ: КОНФЛІКТНІ ТОЧКИ СУРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА В УКРАЇНІ І ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

ДОПОВІДІ ТА ВИСТУПИ:

БАХМАЦЬКА Вікторія Андріївна, студентка МП-2 НаУКМА (Київ) ЕКСПЕРТИЗА ФОРМУВАННЯ КОНФЛІКТІВ У ОСІБ З РІЗНИМ РІВНЕМ ОСВІТИ НА ПІДҐРУНТІ ТОЛЕРАНТНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ЛГБТК+ СПІЛЬНОТИ

БРАНІЦЬКА Т.етяна Ромуальдівна, д. пед. н., професор, завідувач кафедри професійної та початкової освіти КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти» **ДОЦЕНКО І.В.** Студентка спеціальності 053 Психологія КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти» (Вінниця)ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «КОНФЛІКТ», СТИЛІ ПОВЕДІНКИ В КОНФЛІТІ

Vereshchahina T. O. PhD (Edu), Senior postdoctoral researcher, Department of Education, UniFr, Switzerland, **Bodnar A, Ya.,** PhD (Psy), Associate Professor, Department of Psychology and Pedagogy, NAUKMA, Ukraine, **Lyashchenko O. A.,** PhD (Phil), Associate Professor, Department of Foreign Languages of the Faculties of Natural Sciences of the Institute of Philology, KNU, Ukraine HIGHER EDUCATION AT WARTIME: RESEARCH TRENDS, GAPS AND PERSPECTIVES

ГОРДІЄНКО А. В., аспірант, НаУКМА (Київ) ПСИХОЛОГІЧНА ФЕНОМЕНОЛОГІЯ КОНФЛІКТІВ ТА ІГНОРУВАННЯ В ІНТЕРНЕТ-ПРОСТОРІ

БРИК Оксана Михайлівна, ст. викладач каф. психології та педагогіки НаУКМА., **КОЧАРОВСЬКИЙ** Мстислав Сергійович, асистент каф. психології та педагогіки НаУКМА (Київ) СУПЕРЕЧНОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ВІТЧИЗНЯНОГО МЛМ-СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.

ГІРНИК Андрій Миколайович, професор каф. психології та педагогіки НаУКМА(Київ) «КОЛО КОНФЛІКТУ» КРИСТОФЕРА МУРА ЯК ІНСТРУМЕНТ КОНФЛІКТОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

ГОНЧАРЕНКО Евеліна Ігорівна, аспірантка 3-го року навчання НаУКМА (Київ) ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ДЕПРЕСИВНИХ СТАНІВ У ПІДЛІТКОВОМУ ТА ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

ДЕНИСЕНКО Валерія, студентка спеціальності 053 Психологія, НаУКМА (Київ) БАЗОВІ СУПЕРЕЧНОСТІ ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

ЗУБЕНКО Адріана, студентка спеціальності 053 Психологія, НаУКМА (Київ) КОНФЛІКТНІ МЕХАНІЗМИ АВТОБІОГРАФІЧНОЇ ПАМ'ЯТІ

КОПЕЦЬ Л.В., канд..психол.н., доцент каф. психології та педагогіки, НаУКМА (Київ) ОСТРАКІЗМ У КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ВИМІРАХ

КОХАНЕНКО Анастасія, студентка МП-2 НаУКМА (Київ) БУЛІНГ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ БІЖЕНЦІВ: ФАКТОРИ, ПОСЛІДОВНОСТІ ТА ЗАСОБИ ПРЕВЕНЦІЇ

СВАТКО ЮРІЙ ІВАНОВИЧ, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри ЮНЕСКО в НаУКМА (Київ) ПАРАДОКСАЛЬНА КОНФЛІКТНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО: РИТОРИЧНИЙ ВИМІР

СОРОКА Дарина, студентка спеціальності 053 Психологія НАУКМА (Київ) РОЗВИТОК ЕМПАТІЇ ТА СТИМУЛЮВАННЯ КОНСТРУКТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

ПЕТРОВСЬКИЙ Петро Михайлович, доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри публічного управління та публічної служби Національного університету «Львівська політехніка» (Львів) РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА ЯК ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНИЙ КОНФЛІКТ І ПРОБЛЕМИ ЙОГО ВИРІШЕННЯ

РАЄВСЬКА Анастасія Іллівна, аспірантка НаУКМА (Київ) ЕМОЦІЙНЕ ВИГОРАННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

ТКАЧ Алєся, студентка спеціальності 053 Психологія, НаУКМА, **ЧЕРНОБРОВКІН** Володимир Миколайович, доктор психол.н., завідувач кафедри психології та педагогіки, НаУКМА (Київ) СТАВЛЕННЯ ДО ЙМОВІРНОСТІ ВЛАСНОЇ СМЕРТІ В ПЕРІОД ЮНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННИХ ДІЙ

ФІАЛКОВСЬКА Наталія, бакалавр психології, НаУКМА, **ЧЕРНОБРОВКІН** Володимир Миколайович, доктор психол.н., завідувач кафедри психології та педагогіки, НаУКМА (Київ) ЧИННИКИ ПРИЙНЯТЯ РІШЕННЯ ПРО НЕВИЇЗД ІЗ ЗОНИ БОЙОВИХ ДІЙ МИРНИМИ МЕШКАНЦЯМИ УКРАЇНИ

ШПОНЬКО Данило, студент спеціальності 053 Психологія, НАУКМА (Київ) ДИСТРЕС ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ОСОБИСТІТЬ ЯК НАСКЛІДКИ КОНФЛІКТУ

БАХМАЦЬКА В. А.

ЕКСПЕРТИЗА ФОРМУВАННЯ КОНФЛІКТІВ У ОСІБ З РІЗНИМ РІВНЕМ ОСВІТИ НА ПІДґРУНТІ ТОЛЕРАНТНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ЛГБТК+ СПІЛЬНОТИ

ВСТУП. У зв'язку з виключенням гомосексуальності з міжнародного переліку хвороб, ЛГБТК+ спільнота активно почала обговорюватися в науковому середовищі та медіа просторі. Не без уваги залишилася й активність самої спільноти, що продовжувала та продовжує на сьогоднішній день боротися за рівні права у різних країнах світу. Таким чином, зі збільшенням видимості, почало з'являтися більше інформації, яка не завжди була правдивою та часто не базувалася на доказовій науці, а продовжувала поширювати застарілі нарративи та пропаганду. У поєднанні з інформацією, що була присутня до 1992 року, був спровокований певний дисонанс та в подальшому супротив щодо толерантного ставлення до ЛГБТК+ спільноти. На фоні цього між різними верствами населення почали виникати конфлікти.

Майже кожен конфлікт за своєю природою має підґрунтя, яке формувалося та підкріплювалося у певний етап життєвого шляху, або й протягом усього життя учасників конфлікту. Не без винятку така тенденція прослідковується і в межах нашої проблеми. Розподіл за рівнем освіти, який пропонується, є досить умовним, оскільки рівень освіти – це лише один з аспектів, який може впливати на формування думок та аргументів у конфліктах. Проте цей орієнтир надає можливість виокремити учасників у групи та структурувати висновки, що полегшить сприйняття та розуміння.

Наукові праці щодо ЛГБТ+ спільноти почали набувати популярності лише 30 років тому. Можна говорити про недостатню кількість джерел та авторів, що цікавляться цією тематикою та висвітлюють її в межах наукової та міжнародної спільноти. Відповідно, досліджуючи особливості формування конфліктів у осіб з різним рівнем освіти на підґрунті толерантного ставлення до ЛГБТК+ спільноти, можна зіштовхнутися з проблемою відсутності науковців, які б досліджували це питання. Це безпосередньо робить нашу роботу унікальною, вагомою та актуальною для наукової спільноти, тим не менш значно ускладнює підкріплення наведених ідей та аргументів, науковими працями інших науковців, що працюють в цій площині.

Виклад основного матеріалу. Спершу варто розглянути як формується ставлення до ЛГБТК+ спільноти у осіб з різним рівнем освіти, по-друге, потрібно звернути увагу на особливості формування конфліктів на підґрунті толерантного ставлення до ЛГБТК+ спільноти, і наостанок поєднати інформацію з двох блоків аби дійти висновку, які особливості формування конфліктів у осіб з різним рівнем освіти на підґрунті толерантного ставлення до ЛГБТК+ спільноти, які можливі наслідки конфліктів, які шляхи виходу з цих конфліктів та який можливий розвиток подій після їх вирішення.

Більшість науковців дотримуються думки, що чим вищий рівень освіти, тим більша толерантність до осіб, що відрізняються від них. Тобто, магістрант вірогідніше буде більш толерантний до відмінних від його поглядів ідей, релігій, політичних вподобань, ніж особа, що тільки або лише закінчила школу. Проте, якщо розглядати толерантність до ЛГБТК+ спільноти, ситуація стає менш очевидною та прозорою. Недостатня кількість емпіричних досліджень не дає можливості стверджувати, що особи з вищим рівнем освіти матимуть більшу толерантність до ЛГБТК+ осіб. Можна зробити припущення, що різний прояв толерантності до різних категорій пов'язаний з різною історичною перспективою. Мається на увазі, що у порівнянні з політичними, релігійним та іншими вподобаннями, сексуальні вподобання в межах ЛГБТК+ спільноти відносно нещодавно отримали визнання як варіанту норми. І так, як дана інформація у переважно більшій частині світу не є частиною навчальної програми в школі, університеті та інших державних установах; для того, аби ознайомитися з науковими даними та фактами, особа повинна буде

самостійно досліджувати цю тему. Вірогідно, що особи з вищим рівнем освіти матимуть більший інтерес до дослідження різних тем, що не стосуються їхніх наукових інтересів, ніж ті, що були менш зацікавлені у здобутті вищого освітнього рівня. Відповідно, існує більша вірогідність, що перші будуть цікавитися науковою складовою ЛГБТК+ спільноти та зможуть розвинути толерантне ставлення, якщо воно було відсутнє, на відміну від других, що будуть байдужі до цієї теми. У свою чергу, дана відмінність у зацікавленні до дослідження проблеми створює певну «прірву» непорозуміння між особами та провокує конфліктну ситуацію.

На розвиток конфлікту впливає рівень спілкування, рівень авторитетності та рівень довіри. Чим більшим рівень довіри, рівень авторитетності та спілкування, тим більш вірогідно, що згаданий конфлікт вдасться вирішити шляхом комунікації та едукації; парадоксально, що чим менший рівень авторитетності, довіри та спілкування, тим більш вірогідно, конфлікт не буде мати продовження, і обірветься на моменті зародження. Оскільки учасники конфлікту, не відчуючи важливість та авторитетність іншого, не бачитимуть сенсу дискусії апіорі. Наслідками цих конфліктів може стати зменшення довіри, спілкування, авторитету, припинення комунікації, упереджене ставлення, тощо. Шлях вирішення конфлікту – це зменшення абстрактної «прірви» непорозуміння з якої і виник сам конфлікт. Але і на цьому етапі можуть виникнути труднощі у прояві супротиву. Таким чином, ми зіштовхуємося з наступною проблемою – відсутність гнучкості до видозмінення своїх поглядів. Тобто, особа може знати про варіацію норми ЛГБТК+ спільноти, і навіть досліджувати цю тему, дослухатися до авторитетних колег та їх думок, проте категорично не погоджуватися з толерантним ставленням у зв'язку з тим, що переважну більшу частину її життя ЛГБТК+ приналежність вважалася захворюванням. У цьому випадку, шлях виходу з конфлікту – це пошук нейтральної території. Тобто тих обставин, за яких людина зберігає свою позицію, але при цьому сприймає і позицію опонента. Наприклад, визнання, що ЛГБТК+ спільнота не повинна зіштовхуватися з дискримінацією, але й одночасне розуміння, що не всі люди готові до моментальних змін та відмови від упереджень. Це болючий компроміс для обох сторін, проте на певному етапі, він може мати сенс та в подальшому змінитися у кращу сторону. Усе залежить від бажання осіб, що перебувають у конфлікті, та їхньої готовності до роботи над вирішенням цих питань. Якщо усе-таки, конфлікти вирішуються, то у подальшому це може призвести до збільшення міцності спілкування, до легшого вирішення наступних можливих конфліктів, оскільки є вже певний досвід, збільшується можливість слухати та чути особу з якою ти не погоджуєшся, тощо. У деяких випадках, після вирішення конфлікту можливе припинення спілкування, оскільки комунікація щодо його вирішення вплинула на сприйняття та ставлення у зв'язку з великою кількістю затрачених ресурсів.

Другий блок є легшим до розуміння, оскільки усі конфлікти, хоч і унікальні за своєю наповненістю, мають схожу природу виникнення. Можна виокремити дві головні причини через які виникають конфлікти на підґрунті толерантного ставлення до ЛГБТК+ спільноти. Перша причина полягає у різних цінностях та світоглядах. Наприклад, конфлікт між релігійною особою та особою, що бореться за права ЛГБТК+ спільноти; конфлікт між консервативними батьками та ліберальною дитиною; конфлікт між науковцями, що мають різні переконання; тощо. Конфлікти, що пов'язані зі світоглядами дуже часто не мають вирішення, у сучасному суспільстві їх або ігнорують, або заморожують. Проблема полягає в тому, що особи, які ставлять певні цінності як головний орієнтир, часто не готові до визнання цінностей, що відрізняються від їхніх. Наслідки цих конфліктів зазвичай категоричні: припинення спілкування, повне неприйняття та відмова, фізичне насильство, тощо. Якщо особа налаштована на діалог, можна говорити про шлях вирішення конфлікту через едукацію, проте в іншому випадку, ізолювання від радикально налаштованих осіб може бути єдиним вирішенням. У випадку розв'язання конфлікту, батьки зможуть повністю прийняти свою дитину та вийти на новий рівень довіри; науковці зможуть

поєднати свої думки у спільну наукову роботу та проінформувати інших щодо різних точок зору, їхній шлях, їхні інсайти тощо.

Інша причина полягає в стереотипах та різних (попередніх) уявленнях. Залежно від середовища у якому зростали учасники конфлікту, вони можуть мати різні уявлення стосовно ЛГБТК+ спільноти. Тобто, навіть не борячись за права ЛГБТК+ осіб, особа може конфліктувати з іншою на підґрунті щирого нерозуміння певної риторики, а у деяких випадках ненависті та злості щодо ЛГБТК+ спільноти. Також варто не забувати про особливість культурного аспекту: різні держави мають не лише різні цінності та норми, а ще й відмінні варіації законодавств, що може також ставати причиною конфлікту. Наслідки та шляхи вирішення ідентичні з попередньою причиною.

Останній блок – найскладніший, оскільки не існує чіткого визначення та висновку у попередніх двох блоках, що ускладнює аналіз. Умовно можна виділити п'ять причин конфліктів у осіб з різним рівнем освіти на підґрунті толерантного ставлення до ЛГБТК+ спільноти: різні цінності та світогляд; різний рівень (попередніх) уявлень та стереотипів; різний рівень знань та розуміння; різний варіант комунікації; змішана. Усі ці причини частково є взаємопов'язаними, тим не менш, варто розглянути кожен окремо. Оскільки перші дві причини збігаються з попереднім блоком, їх буде набагато легше розглянути через призму різних рівнів освіти. Особа, що має нижчий рівень освіти, вірогідно буде орієнтуватися на ті цінності, що поширювалися членами її сім'ї та вчителями; залежно від країни та родини, це будуть хоч і унікальні цінності, все ж вірогідно ці цінності будуть дуже поширеними у тому регіоні та середовищі, у якому перебуває особа, а отже їй буде легко укріпити їх як єдино правильні. Особа, що матиме вищий рівень освіти, зможе порівнювати цінності та думки, що поширювалися під час виховання та в школі, з цінностями інших культур та країн, що стали їй відомі з навчання в університеті та інших установах. Особливо, це порівняння буде більш очевидним, якщо особа здобувала освіту закордоном, мала стажування закордоном, або була відібрана як учасник міжнародних обмінів. Таким чином, ця особа не лише буде розвивати у собі толерантність до різних світоглядів, але й матиме більше розуміння, що їй відгукується з інших культур як для особистості, а що ні. Тим не менш, менша толерантність у особи з меншим рівнем освіти може створити конфлікт з особою, що має більший рівень освіти, оскільки поведінка та риторика першої може проявлятися у дискримінативних наративах щодо ЛГБТК+ осіб. Ця варіація конфлікту, має легку форму, оскільки у даному випадку, особа з нижчим рівнем освіти, вірогідно ніколи не занурювалася в дослідження теми ЛГБТК+ спільноти, і будувала свої думки на базі того, що їй колись озвучували. Тому едукативна та комунікативна в цьому варіанті буде дуже продуктивна та вірогідно матиме лише позитивний фінал (зміцнення відносин, спілкування). У випадку супротиву, є можливість замороження конфлікту, або й взагалі припинення спілкування. Різний рівень (попередніх) уявлень та стереотипів має схоже підґрунтя. Особа з низьким рівнем освіти на базі цінностей та світогляду, який вона отримала від батьків, вчителів та друзів, матиме певний ланцюг уявлень та вірогідно стереотипів, що можуть не відповідати дійсності. Протилежно цій реальності, особа з вищим рівнем освіти, у зв'язку з прочитанням різної літератури та інформації, матиме свій ланцюг уявлень та вірогідно відсутність неправдивих стереотипів. На фоні цього може виникати конфлікт. Тим не менш, не можна стверджувати, що ця схема розвитку подій є гарантованою та не має своїх виключень. Цей запропонований патерн є лиш найбільш можливим. У випадку конфлікту, можливі наслідки, шляхи вирішення, та подальший розвиток подій повторюється з попередньою причиною, оскільки вони є дуже близькими та у якихось моментах перетинаються.

Причина різного рівня знань та розуміння прослідковується тоді, коли особа з нижчим рівнем освіти не може зрозуміти думку та позицію свого опонента через недостатню кількість знань. Тобто, у попередніх двох причинах, особа розуміє, що намагається їй пояснити

співбесідник та на базі чого він вибудовує свої аргументи, і лише через низьку толерантність та недостатню гнучкість до змін у світогляді та уявленнях, вона категорично не погоджується. У третій причині, особа не розуміє, що намагається їй пояснити співбесідник, і тому залишається на боці категоричного «проти». Наприклад, особа, що має низький рівень знань з соціальної психології, не зможе зрозуміти переживання та переконання небінарних та інших квір-осіб, тому не зможе визнавати потрібність цього розподілу. У даному випадку вирішення конфлікту майже неможливе. Вирішення цього конфлікту потребуватиме багато ресурсів та сил, що не завжди можуть бути виправданими. Наслідки конфлікту будуть проявлятися або в максимальній байдужості, або неприязні.

Четверта причина – різний варіант комунікації – має свої особливості. Мається на увазі, що особа, що має вищий рівень освіти завдяки навчанню в різних установах та вимогам, які присутні в межах виступів на семінарах або в межах написання письмових робіт, може мати більш структурований варіант викладення своєї думки, що під час конфлікту може мати і свої переваги, і недоліки (може відбутися поєднання з третьою причиною – різний рівень знань та розуміння). Також, у навчальних закладах часто практикуються дискусії та дебати, що надають досвід для коректного та ввічливого ведення обговорення або конфлікту. На противагу, особи, що мають нижчий рівень освіти, комунікують так, як звично в їхньому середовищі (сім'я, коло друзів тощо). Наприклад, в українському суспільстві через токсичну маскуліність, якщо конфлікт між чоловіками щодо ЛГБТК+ спільноти не вдається вирішити вербально, поширено вирішувати конфлікти фізично, що насправді не вирішує конфлікт, а лише демонструє чийсь перевагу в силі. Також в українському суспільстві поширений варіант комунікації через образу: якщо особа не може вирішити конфлікт вербально, то вона ображається на щось похідне. Тим не менш, не можна стверджувати, що ця схема розвитку подій є гарантованою та не має своїх виключень. Цей запропонований патерн є лиш найбільш можливим. У випадку поєднання четвертої причини з третьою є сенс говорити про залучення медіаторів або психологів для урегулювання конфлікту. Оскільки без зовнішньої допомоги, велика ймовірність, що особи не будуть чути одне одного та, що найголовніше, розуміти.

І остання, проте найбільш поширена причина – змішана. Можуть відбуватися поєднання усіх чотирьох попередніх, або двох, чи трьох причин. У будь-якому випадку, чим більше змішаних причин тим складніше вирішити конфлікт, а не поглиблювати його. Чим більше причин, чим глибше конфлікт, чим довше він триває, тим більш вірогідно знадобиться допомога третьої особи.

Отже, особливості формування конфліктів у осіб з різним рівнем освіти на підґрунті толерантного ставлення до ЛГБТК+ спільноти мають різне наповнення та походження, проте у своїй структурі вони мають п'ять основних причин: різні цінності та світогляд; різний рівень (попередніх) уявлень та стереотипів; різний рівень знань та розуміння; різний варіант комунікації; змішана. Кожна з цих причин створює різні виклики для суспільства, проте не унеможливорює вирішення конфлікту.

Висновки. Підсумовуючи всю вище перераховану інформацію, можна дійти висновку, що у першу чергу, конфлікти, що виникають у осіб з різним рівнем освіти на підґрунті толерантного ставлення до ЛГБТК+ спільноти, пов'язані з різним попереднім досвідом. Тобто, п'ять основних причин, які ми виокремили раніше (різні цінності та світогляд; різний рівень (попередніх) уявлень та стереотипів; різний рівень знань та розуміння; різний варіант комунікації; змішана), впливають з відмінного середовища зростання особистості. Це не означає, що особи з різним рівнем освіти не зможуть зрозуміти одне одного, так само як і не означає, що в результаті вони не зможуть перейняти думку одне одного. Це скоріш «точка відправлення» з якої починається формуватися конфлікт. Проте, як було згадано, ці виклики, які постають перед суспільством можуть бути вирішені за бажання обидвох сторін зрозуміти позицію одне одного та дійти до

спільного висновку. У сучасному суспільстві питання щодо ЛГБТК+ спільноти потребують більше часу, ніж питання з інших сфер життя. Це пов'язано з відносно нещодавніми науковими відкриттями щодо ЛГБТК+ спільноти. Часто особи розуміють нову інформацію, проте не можуть ще її прийняти особисто через що і відбувається поширення риторики, яка не повністю є толерантною. Це у свою чергу може породити нові конфлікти.

Наразі найкращим варіантом превенції конфліктів у осіб з різним рівнем освіти на підґрунті толерантного ставлення до ЛГБТК+ спільноти буде підняття обізнаності (едукації) серед обидвох позицій. На даний момент, суспільство спостерігає підняття обізнаності лише серед осіб, що мають нижчий рівень освіти, та залишаючись у своєму комфортному середовищі, відкидають нову інформацію, що потенційно може зменшити їхній комфорт, та поставить у умови пристосування до нових цінностей та законів. Тобто, організації боряться за рівні права ЛГБТК+ спільноти, з перспективи науки та медицини, чому це є варіантом норми, але абсолютно уникають питань культурних особливостей та історії держави, у якій відбувається боротьба за ці права. Позиції обидвох сторін мають бути почутими та зрозумілими, щоб відштовхуючись від цих двох позицій, можна було сформулювати подальшу тактику та стратегію для вирішення вже наявних конфліктів та превенції майбутніх. Зрозуміло, що на рівні держави це потребує часу, як було з расизмом, та продовжується з фемінізмом. Проте, із сучасними можливостями, ми можемо зрозуміти, що відхід від дискримінації до толерантності відбудеться швидше, ніж це було з расизмом та фемінізмом, оскільки соціальні мережі та цифрові технології можуть набагато швидше поширювати інформацію, а також знаходити підтвердження або спростування тої інформації, яка переповідається серед суспільства. Тим не менш, не можна стверджувати, що ця схема розвитку подій є гарантованою та не має своїх виключень. Запропонований патерн є лиш найбільш можливим. У випадку затяжного, довготривалого конфлікту з'являється потреба в залученні зовнішньої професійної допомоги.

Список використаної літератури:

1. Attitudes Toward LGBT People and Their Rights in Europe // Kath Wilson // Oxford University Press.–27August2020.

<https://oxfordre.com/politics/display/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore-9780190228637-e-1335>

2. College Students' Views on Gay and Lesbian Issues Does Education Make a Difference? // Eric G. Lambert, Lois A. Ventura, Daniel E. Hall, Terry Cluse-Tolar // Journal of Homosexuality, Volume 50 - Issue 4 – P. 1-30 – 2006.

3. Religious Conflict, Sexual Identity, and Suicidal Behaviors among LGBT Young Adults // Jeremy J. Gibbs, Jeremy Goldbach // Archives of Suicide Research, Volume 19, - Issue 4 – P. 472-488 – 2015

БРАНІЦЬКА Т. Р., ДОЦЕНКО І.В.

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «КОНФЛІКТ», СТИЛІ ПОВЕДІНКИ В КОНФЛІТІ

Постановка проблеми в загальному вигляді. Варто звернути увагу, що сьогодні вже нікого не здивувати тим, що «конфлікт» є складним психоемоційним та соціальним явищем, яке супроводжується певними наслідками. Саме від учасників конфлікту та від їх поведінки, залежить, якими будуть такі наслідки та до чого призведе сам «конфлікт». За допомогою теорії конфлікту ми вивчаємо вплив конфлікту на учасників та результати такого впливу. Оскільки, розуміння конфлікту допоможе налагодити ефективну взаємодію між учасниками, що в свою чергу принесе результат. Важливою характеристикою конфлікту є його динаміка, оскільки вона описує зміни, які відбуваються підчас (зіткнення) конфліктної ситуації. Конфлікти можуть мати різну динаміку.

Аналізуючи рух і розвиток конфлікту ми спостерігаємо зміну інтенсивності, зміну взаємодії та стратегій сторін конфлікту. Крім того, неможливо не зауважити, що повномасштабна війна росії проти Держави Україна та її цілісності залишає свій відбиток, щодо психологічних особливостей виникнення та динаміки конфліктів, а також механізмів їх вирішення, зокрема в закладах освіти. Оскільки, конфлікти впливають на наш психоемоційний стан, поведінку, взаємини з іншими людьми, що в свою чергу має значний вплив на розвиток суспільства в цілому. Саме тому важливо мати чітке розуміння терміну "конфлікт", його структури та динаміки. Адже, коли ми маємо чітке розуміння у нас з'являється поняття, як діяти, що б ефективно вирішувати виникаючі зіткнення та підвищити якість міжособистісних взаємин. Розуміння динаміки конфлікту допомагає учасникам впливати на конфлікт, визначати оптимальні стратегії взаємодії та пошуку варіантів вирішення конфлікту на взаємовигідних умовах. Безліч сучасних досліджень спрямована висвітлення та аналіз терміну «конфлікт». Проте, досі існує потреба спрямована на розкриття сутності та основних аспектів конфлікту з використанням наукових підходів та концепцій.

В сучасному світі наявність конфліктів є важливим показником розвитку. Конфлікти між соціальними класами, етнічними групами, політичними силами, релігійними спільнотами та іншими суб'єктами суспільства мають значний вплив на соціальну динаміку, розвиток та політичну ситуацію.

Аналізуючи останні дослідження та публікації приходиться розуміння, що Конфлікт як поняття психологічного явища висвітлюється представниками практично всіх наукових шкіл та течій (А. Адлер, Д. Долар, Д. Креч, Г. Лебон, К. Левін, К. Лоренц, У. Мак-Дугалл, Н. Міллер, С. Сігель, З. Фройд, Е.Еріксон, К. Хорні та ін.), з боку соціології та конфліктології це (А. Гірник, Н. Гришина, Л. Пірен,).

Теоретико-методологічні засади розвитку конфліктологічної культури, розкриття змісту, методів та умов подолання, а також складові конфліктологічної компетентності особистості, інструменти профілактики міжособистісних протиріч дізнаємося з наукових досліджень Т. Браніцької, А. Деркач, Є. Нечепоренко, А. Гриненко, Л. Петровської, Н. Підбуцької. Функції конфліктів детально розкриті в працях Н. Гришиної, М. Томчука, Є. Потапчука, Т. Титаренка та багатьох ін. Не менш важливу групу становлять дослідження причин конфлікту, конфліктних стосунків та способів їх корекції (Т. Мішина, В. Сисенко, та ін.).

Мета статті полягає у дослідженні та узагальненні різних існуючих поглядів на поняття «конфлікт». Виклад основного матеріалу дослідження з висновком результатів. В продовж багатьох років, конфлікт є в центрі уваги наукових досліджень. У даному дослідженні ми зосередимося на теоретичному аналізі конфлікту, зокрема на його понятті. Неможливо пропустити той факт, що в психологічній науці поширені два підходи до розуміння конфлікту, такі як: функціональний та дисфункціональний підхід. Згідно з першим підходом, конфлікт розглядається як нормальна та необхідна складова будь-якого процесу, розвитку та соціального життя. За цим підходом конфлікт виконує певні функції, сприяє змінам, розвитку та вирішенню проблем. Теорія цього підходу ґрунтується на зіткненні сторін, думок, сил, тобто конфлікт розуміється досить широко, включаючи конфлікти в неживій природі. Даний підхід ототожнює поняття «конфлікт» і «протиріччя». З цієї точки зору конфлікт може мати позитивні наслідки, такі як стимулювання змін, розвиток нових ідей, зміцнення взаємин та вирішення проблем. За цим підходом, конфлікт розглядається як можливість для особистісного зростання і розвитку. Згідно з дисфункціональним підходом в психології вважають, що конфлікт є шкідливим та небажаним явищем, яке призводить до негативних наслідків, таких як роздратованість, стрес, напруженість, руйнування взаємин і втрата продуктивності. В даному випадку суб'єктом взаємодії може виступати як окрема людина, так і групи людей. За дисфункціональним підходом, конфлікт розглядають як проблему, на яку необхідно впливати та вирішувати, з метою забезпечення гармонії і покращення взаємин. Вище

згадані два підходи мають різну динаміку кожна з яких має свої переваги та обмеження. Однак, обидва підходи використовуються в психологічних дослідженнях залежно від контексту та поставленої мети. Розуміння конфлікту з різних підходів допомагає ширше розглянути та по новому усвідомити свою роль і значення в людських взаєминах, а також розвивати ефективні стратегії поведінки в конфліктах.

На думку, С.О. Гарькавець, Л.П. Волченко, згадують конфлікт (з лат. *conflictus* — зіткнення) — розбіжності, протилежність інтересів сторін, відмінна позиція двох або більше суб'єктів правовідносин, у зв'язку з якими одній зі сторін чи обом сторонам може бути завдано моральної та/ або матеріальної шкоди. Це особливий вид взаємодії, в основі якої знаходяться протилежні та несумісні цілі, інтереси, типи поведінки людей і соціальних груп, що супроводжуються негативними психологічними проявами. Протистояння суб'єктів взаємодії, що викликане складними для розв'язання та суб'єктивно значущими протиріччями, які супроводжуються гострими емоційними переживаннями. Це явище культури, зміст якого визначається культурними чинниками, а процес виникнення та розвитку конфліктів регулюється культурними нормами, що за певних обставин призводять до виникнення особливих культурних ритуалів, які впливають на процес конфліктної взаємодії його учасників (Гарькавець С.О., Волченко Л.П., 2020 р.).

М. Примуш, пропонує розглянути конфлікт, як стосунки між суб'єктами соціальної взаємодії, які характеризуються протиборством за наявності протилежних мотивів (потреб, інтересів, цілей, ідеалів, переконань) чи суджень (думок, поглядів, оцінок тощо) (Примуш М., 2006 р.).

Ерік Еріксон працюючи над темою конфліктів, дійшов висновку, що на кожній стадії психосоціального розвитку особистості відбувається вікова криза, що може бути подоланою або неподоланою. Не подолання вікової кризи призводить до внутрішньої напруги або інтрапсихічного конфлікту, що впливає на взаємодію індивіда з оточенням.

Американський соціолог Л. Козер, пропонує визначення конфлікту, як боротьби за цінності і претензії на певний статус, владу, ресурси, метою якої є нейтралізація, знищення опонента або нанесення йому шкоди.

Австрійський психолог З. Фройд, один із перших хто запропонував теорію конфлікту, за якою конфлікт — це споконвічна боротьба між еросом (сексуальний інстинкт, інстинкт життя та самозбереження) і танатосом (інстинкт смерті, агресії, деструкції та руйнування). Боротьба виявляється в амбівалентності людських відчуттів, у їхній суперечності, що посилюється суперечностями соціального буття та доводить людину до стану внутрішнього конфлікту, що виявляється в неврозі. Знаходження Ego між Id та Super Ego («між молотом і ковадлом») детермінує інтрапсихічний конфлікт та запускає захисні механізми психіки (сублімація, проєкція, раціоналізація, витіснення, регресія тощо).

А. Адлер, перший хто дійшов думки, що конфлікт — це внутрішньо особистісні проблеми, що породжені комплексом неповноцінності та такі, що прориваються назовні.

Варто зауважити, що більшість авторів, які досліджували тему конфлікту, визначають конфлікт як суперечність, яку учасники усвідомлюють, як важливу життєву проблему (тобто те що тягне за собою важкий психоемоційний стан), що в свою чергу вимагає певних активних дій щодо її подолання.

Є розуміння, що конфлікт не виникає миттєво, причини його виникненню накопичуються та зростають впродовж певного часу. Розвиток особи неможливий без подолання внутрішніх суперечностей та розв'язання психологічних конфліктів. Конфлікт може сприйматись як підґрунтя вирішення протиріччя і в цьому випадку ведеться пошук конструктивної поведінки, направленої на вирішення конфлікту. Якщо ж конфлікт сприймається і оцінюється як загроза тоді людина веде пошук зняття емоційної напруги, що виникає при конфлікті як психологічний захист.

Пірен М.І., звертає окрему увагу, що поняття «конфлікту» сьогодні не належить одній певній галузі знань (науки) чи практики. З його слів це соціальний феномен, який проникає у всі сфери людського соціуму, тому його почали вивчати фахівці всіх галузей науки. Аналізуючи причини конфлікту, пропонує розглянути таку схему конфлікту:

Конфліктна ситуація + Інцидент → Конфлікт

Охарактеризуємо суть цих понять.

Конфліктна ситуація — це нагромадження суперечностей, які містять суттєву причину конфлікту.

Інцидент — це збіг обставин, що є приводом для конфлікту.

Конфлікт — це відкрите протистояння як наслідок взаємовиключних інтересів і позицій.

Розгляд конфлікту через аналіз природи та причини його виникнення, може сприяти пошуку необхідної стратегії поведінки, яка в свою чергу призведе до розв'язання конфліктів на взаємовигідних умовах. Отже, щоб знайти ефективний шлях вирішення тих конфліктів, запобігти яким не вдалось, необхідно розуміти, що стало причиною виникнення цього конфлікту та які обставини вплинули на нього.

На початку 1970-х років, американськими психологами Кенетом Томасом та Ральфом Кілманом було запропоновано новий інструмент, який відомий під назвою: «Інструмент конфліктного режиму Томаса-Кілмана» (ТКІ - Thomas-Kilmann Conflict Mode Instrument). Запропонований підхід дозволяє розглядати стилі поведінки учасників конфлікту в двох основних вимірах: взаємодія учасників конфлікту, яка спрямована на співпрацю та взаємодію, на відстоювання власної позиції. Ця методика отримала широке застосування в практиці, оскільки дозволяє допомогти людям у різних ситуаціях зрозуміти, як стилі поведінки в конфлікті впливають на особисту та групову динаміку цього конфлікту. Пропонуємо розглянути п'ять основних підходів (стилів поведінки) в конфлікті, ці стилі відображають різні підходи до вирішення конфліктів і варіюються за ступенем активності та співпраці з іншими учасниками конфлікту.

1. Уникнення. Людина, якій притаманна така стратегія, прагне уникнути конфлікту. Це доцільно, якщо предмет різних поглядів не представляє для людини великої цінності. Або, якщо наразі немає умов для ефективного вирішення конфлікту, але через деякий час вони з'являться.
2. Співпраця. Обираючи цю стратегію, учасники прагнуть вирішувати конфлікти так, щоб виграли всі. Цей стиль не тільки враховує позицію іншої сторони, але й прагне задовольнити іншу сторону.
3. Протистояння. Своєрідне змагання, де кожна сторона в конфліктній ситуації використовує всі наявні інструменти для досягнення своїх цілей. З метою доведення правильності обирається метод, який найбільш ефективно впливає на опонента у цій конкретній суперечці. Основна мета – виграти суперечку будь-якою ціною.
4. Компроміс. Цей стиль характеризується прийняттям точки зору іншої сторони, але певною мірою. Здатність до компромісу в управлінських ситуаціях високо цінується оскільки зменшує недоброзичливість і дозволяє відносно швидко вирішити конфлікт. Але через деякий час можуть виявитися наслідки компромісного рішення, наприклад, незадоволеність або відчуття, що мої інтереси не були враховані в більшій мірі.
5. Пристосування. Вирішуються конфліктні ситуації, які “не приносять користі” під реальним або уявним тиском з боку іншої сторони. Протистояння закінчилося, але водночас стосунки між конфліктуючими учасниками все ще існують.

В багатьох країнах світу методика Томаса-Кілмана використовується в різних галузях психології, соціальної роботи менеджменті та в інших сферах, які в тій чи іншій мірі прагнуть розвивати навички ефективної комунікації та управління конфліктами. Оскільки основним завданням яке мала б вирішувати запропонована методика було розуміння себе та свого домінуючого стилю поведінки в конфлікті. Що в свою чергу дозволить побудувати стратегію співпраці направлену на консенсус, як вихід з конфлікту.

Отже, конфлікти бувають дуже різних масштабів - іноді це просто розбіжності в думках. Проте, бувають випадки, коли це справжня емоційна суперечка, яка має швидкий процес розвитку, після якого виникають негативні відчуття та наслідки. Аналіз наукових досліджень схиляється до думки, що конфлікт є якісною взаємодією між людьми (або елементами внутрішньої структури особистості), така взаємодія виражається в протиставленні сторін заради досягнення своїх інтересів та цілей, це сприяє ефективній взаємодії. Оскільки більшість людей схильні до думки, що конфлікт дуже неприємний, не помічають того, що це також цінний досвід.

Підсумовуючи досліджене, можна зробити висновок, так здається, що на перший погляд ми добре володіємо необхідною інформацією про конфлікт його структуру, учасників та природу взаємодії між ними. В процесі теоретичного аналізу конфлікту було підтверджено, що конфлікт - це складне явище, дослідження якого потребує різних підходів та методів. Погоджуюсь, що два основних підходи - функціональний і дисфункціональний – будучи за своїм походженням різними, висвітлюють різні розуміння конфлікту та його впливу на учасників. Як з біологічного так із психосоціального боку розвитку це не обов'язково має перетворюватися на конфлікт. В конфлікті завжди існують розбіжності або протиріччя в поглядах, думках, діях або бездіяльності. Проте, варто звернути увагу, що конфлікту передують зіткнення, і це зіткнення має відбутись, або з важливою для учасників особою, або зі значущою подією. Сам конфлікт, як феномен відбувається тільки після зіткнення його учасників на важливих для них обох темі, щодо якої мають різні погляди, де за своєю природою можуть бути переможці і переможені. Проте, різність поглядів і цілей не обов'язково повинні призводити до конфліктів. Відтак, теоретичний аналіз конфлікту допоможе кращому розумінню природи конфлікту, його впливу на соціальне життя і розвиток. Адже вирішення конфліктів є важливою складовою свідомого суспільства. В свою чергу, свідоме суспільство завжди дбає про свій професійний розвиток, який можливий через пізнання новизни. Саме тому, розширення знань про теорію, схему виникнення конфлікту та стилі поведінки в конфлікті мають позитивний вплив розвитку особистості на різних рівнях, як у професійній, так і в особистій сфері.

Список використаних джерел:

1. Браніцька Т. Р. Конфліктологічна культура фахівців соціономічних професій: технологія формування. монографія / Т. Р. Браніцька. Вінниця: Нілан, 2018. 461 с.
2. Гарькавець С.О., Волченко Л.П. Конфлікти в освітньому середовищі: діагностика та практика вирішення. Харків «Друкарня Мадрид» 2020. 93с.
3. Гірник А. М. Основи конфліктології: навч. посіб. / А. М. Гірник. К. : Києво-Могилянська академія, 2010. 222 с.
4. Конфліктологія / (В. Волинець, С. Волощук, М. Гетьманчук та ін.) : за ред. М. П. Гетьманчука.- Львів: НУ «Львівська політехніка, 2007. 326 с.
5. Ложкін Г.В., Пов'якель Н.І. Психологія конфлікту: теорія і сучасна практика / Ложкін Г.В. Пов'якель Н.І. //Харків: ТОВ «Видавничий дім «Професіонал». 2006. С. 153-206.
6. Пірен М. І. Основи конфліктології: навч. посіб. К., 2017. 278 с.
7. Примуш М. Конфліктологія: навч. посібник для вузів / М. Примуш; Мін-во освіти і науки України. Київ: Видавничий дім «Професіонал», 2006. 282 с.

БРИК О.М., КОЧАРОВСЬКИЙ М.С

СУПЕРЕЧНОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ВІТЧИЗНЯНОГО МЛМ-СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.

Вже більш як півтора року на теренах нашої країни триває війна, що принесла з собою відповідні реалії воєнного часу, які змусили українське MLM-середовище наполегливо шукати шляхів

пристосування та – без перебільшення – виживання в умовах тих радикальних і часто непередбачуваних змін, що відбулися та продовжують відбуватися в усіх сферах життя та економічної діяльності в нашій країні весь цей час. Відповідно до специфіки своєї діяльності, MLM-компанії завжди активно використовували «людський фактор», фактично, стоячи на фундаменті, створеному економічною активністю величезних дистриб'юторських мереж, від яких залежав і прибуток компанії, і її розвиток, і її реноме. Реалії військового часу завдали значної шкоди і в деяких випадках просто знищили частини дистриб'юторських мереж окремих MLM-компаній. Відновлення мережевої активності в таких умовах виглядає надскладним завданням, проте вітчизняні MLM-компанії не можуть дозволити собі займати пасивну позицію, оскільки MLM-середовище завжди було висококонкурентним і в разі бездіяльності та пасивності компанії, вона швидко витісняється з ринку більш активними і спроможними конкурентами. MLM-середовище, як ніяке інше бізнес-середовище, є глибоко інтернаціональним і в нинішніх реаліях вітчизняні фірми відчувають значніший конкурентний тиск з боку закордонних компаній, ніж це було до війни. Проте головний принцип мережевого маркетингу: «Використовуй кризу, як можливість» лишається незмінним, оскільки сам мережевий маркетинг історично є породженням трансформаційних криз суспільства, своєрідною відповіддю на них соціуму. І цей принцип дуже допомагає MLM-компаніям вижити, адаптуватись до умов військового часу та активізувати свою діяльність, використовуючи інший, не менш фундаментальний принцип діяльності MLM: «Іти від дверей до дверей, від людини до людини, від серця до серця», завойовуючи увагу та прихильність все нових і нових споживачів та вербуючи їх в дистриб'юторські мережі. В тяжкі воєнні часи українське суспільство прагне об'єднання, тісної взаємодії та комунікації і це все створює дуже сприятливе соціально-психологічне середовище для мережевої діяльності, як і сама мережева діяльність допомагає створенню нових комунікативних зв'язків, взаємодії, сприяючи об'єднанню та кооперації людей в різних спільнотах. Втім, мережева діяльність завжди була немислима без мережевого лідерства, яке і є її активним організаційним началом. А питання успішної діяльності будь-якої комерційної структури, тим паче таких специфічних комерційних підприємств, як MLM-компанії, це завжди - питання ефективного та відповідного викликам епохи лідерства та керівництва ними. Тому особливо значимим в контексті відродження та активізації мережевої діяльності в умовах воєнного часу в Україні виглядає відповідне цьому контексту трансформування рольової поведінки лідерів MLM. Соціально-психологічне дослідження цього процесу видається вельми цікавим, проте на даний час воно є найбільш можливим лише у форматі спостереження, іноді – включеного спостереження. Безумовно, все вищенаведене можна вважати лише своєрідним оглядовим дослідженням даної тематики, оскільки нові лідерські рольові підходи в мережевій роботі, як і власне саме вітчизняне MLM-середовище зараз знаходяться якраз в процесі трансформації, викликані умовами та реаліями воєнних часів, а відтак – потребуватимуть в подальшому значно більш розгорнутого і детального дослідження, як і набагато глибшого осмислення і розуміння трансформаційних процесів у вітчизняному MLM в цілому.

Vereshchahina T. O., Bodnar A, Ya., Lyashchenko O. A.,

HIGHER EDUCATION AT WARTIME: RESEARCH TRENDS, GAPS AND PERSPECTIVES

As Ukraine grapples with the turmoil of war, the country's higher education system becomes a focal point for resilience and transformation. This conference paper delves into the research trends, gaps, and perspectives that emerge when examining how higher education institutions adapt, respond, and contribute during the conflict. V. Antoniuk aptly notes, "The history of armed conflicts shows that in any war, the education system becomes the arena of a battle, as it is the battle for people's minds and worldviews." [Antoniuk, 2023, p. 2]

Problem statement. According to statistics presented by researchers M. Rataj and I. Berezovska, sourced from Frontex News Release, on June 6, 2022, 5.3 million Ukrainian citizens fled to European countries at the onset of the war in February 2022, including 22,000 researchers among them [Rataj and Berezovska, 2023]. V. Antoniuk [2023, p. 9] provides data indicating that in multiple universities, a significant portion of students, ranging from 1% to 30%, either became internally displaced persons or chose to study abroad. A total of 131 institutions, comprising 5.5% of all higher education institutions, faced destruction, and 30 higher education institutions reported substantial losses in terms of equipment and other resources. These catastrophic changes in education, both in a general and higher education context, have fuelled research interest in this topic. Thus, the aim of this paper is to understand the prevalent trends, gaps, and perspectives of the research in the area of higher education at wartime in Ukraine.

Methods. In October 2023, a comprehensive search was conducted across Web of Science, ERIC, and Google Scholar. The following criteria were applied for the systematic literature search: 1) articles written in English, 2) articles published in 2022 and 2023, 3) articles concerning higher education in Ukraine, 4) articles focusing on the full-scale war effects on higher education. Using the search keywords 'Higher Education,' 'War,' and 'Ukraine,' we identified 28 articles that met these criteria. After a preliminary title and abstract screening, 17 full-text articles were selected.

Results. Upon full-text screening, certain prevailing research trends have emerged:

1. Research concerning the effects of higher education in general, its resilience, problems, and future development.
2. Research studying teachers' and students' experiences, attitudes, emotions, mental health and perceptions during the war in Ukraine.
3. Exploration of the experiences of Ukrainian refugee students and teachers in other countries worldwide.

Regarding the first trend, V. Kozinchuk et al., investigate the impact of war on the competitiveness of higher education, concluding that, despite the barbaric impact of war, higher education institutions have maintained their intellectual potential and cooperation with foreign universities [V. Kozinchuk et al., 2022]. Admittedly, X. Ma et al. focus on the post-war renewal of universities, emphasizing the importance of the teachers' potential. According to the survey, participants' primary concerns in higher education include the reduction of academic staff due to university underfunding, destruction and damage to material and technical resources, the loss of students and potential entrants due to young people emigrating abroad, among various other reasons. Additionally, crucial factors for enhancing the potential of teachers in the post-war era include boosting morale and patriotism, increasing investments in education, fostering international cooperation, and re-evaluating educational policies [Ma et al., 2022]. Therefore, regardless the huge negative effect of war, the researchers see positive factors as possible solutions for changing and renewing the education.

A. Oleksiyenko and I. Shchepetylnykova identify such pre-war problems of the internationalization of higher education as 'a legacy of mediocrity, bureaucracy, and feudal culture,' while recognizing more positive war-driven effects, such as reorienting international partnerships, strengthening charitable activities, stemming brain drain, revamping competencies, reframing internationalization management, strategizing for common security, and solidarity. According to the researchers, stakeholders in universities are adjusting their responsibilities to reduce people's vulnerability, and international solidarity is helping mitigate the vulnerability of war-affected academia. International cooperation and conducting international projects are crucial in preventing brain drain [Oleksiyenko & Shchepetylnykova, 2023]. Thus, the articles regarding higher education at wartime mainly embrace the institutional problems of education, pre-war challenges of international integration and the resources loss as a result of war. However the researchers also speak about the resilience, teachers' potential, advantages of international collaboration and the potential for renewal even during the war.

In the context of the second trend, Y. Lavrysh et al. also confirm numerous problems and challenges for teachers during the war, including learning and teaching complications and mental health issues like depression and isolation. They propose various solutions, such as empowering students in their learning, offering flexible schedules, diverse learning methods, and prioritizing students' psychological well-being. It is essential for the teachers to streamline tasks, providing access to open educational resources and various free online platforms that can satisfy different learning needs at the time of isolation and inability of the students to attend classes [Y. Lavrysh, 2022]. A. Kurapov et al. also corroborate the negative effects of war on students' and teachers' mental health in Ukraine, highlighting feelings of loneliness, exhaustion, anger, and nervousness [Kurapov, 2023]. Concerning the teachers' position, A. Oleksiyenko and S. Terepyshchy discuss the hardships of teaching during the war, emphasizing how Ukrainian teaching staff tries to reconceptualize their responsibilities while continuing to work with hope for a better future [A. Oleksiyenko and S. Terepyshchy].

O. Galynska and S. Bilous explore the challenges of remote teaching [Galynska & Bilous, 2022], and Banyoi et al. describe distance education tools using the case of Uzhhorod University [Banyoi, 2023]. O. Povko and S. Glotov indicate that students frequently encounter obstacles like ongoing air raids, power disruptions, and internet connectivity problems, which push them toward self-directed learning [Povko & Glotov, 2023]. H. Ridkodubska et al. note that students' anxiety continues to play a significant role in evaluating the effectiveness of technology usage by students [Ridkodubska et al, 2022]. M. Sherman et al. research the challenges of distance education and future perspectives of higher education in Ukraine, confirming the necessity of distance learning delivery for refugees or forcibly displaced students inside Ukraine and students living in occupied territories [Sherman, 2022]. Thus, teachers and students experience difficulties, in particular, the war impacts their mental health and brings anxiety. Although distance education is a certain kind of solution, it is still complicated to learn and teach online because of the permanent stress and a feeling of physical danger.

In the third research trend, authors mainly investigate the adaptation process of refugee students and teachers in other countries. M. Rataj and I. Berezovska [2023] research the challenges and positive aspects of Ukrainian teaching staff integration in Poland. Survey participants express high contentment with integration strategies based on seamless intra-university cooperation and a personalized individual approach. However, they encounter difficulties such as language barriers, school education for children, social and cultural aspects, and employment prospects. R. Matsumoto and M. Viczko research the accessibility of education for refugees in Canada. The most favourable group of international students are those who have the potential to make significant contributions to Canada's economy and the financial stability of Higher Education Institutions amid the pandemic and war [Matsumoto & Viczko, 2023]. Thus, the integration of the refugee students and teachers may be complicated due to different socio-cultural reasons and at the same time they admit positive conditions of work and perspectives at the foreign university.

Conclusion. Having considered the above mentioned articles, we assume that this area needs further analysis in all trends. There is a notable lack of statistics on displaced and refugee students as of 2023. The topic of post-war reconstruction of universities is also underrepresented. Rigorous analysis of post-war perspectives will provide opportunities for further research about the future of Ukrainian higher education. There is also a shortage of articles on teaching and learning experiences applying mixed-method research, observations, learning analytics to define challenges and offer solutions. There is also a lack of articles on education policy in Ukraine and teachers development and support during the war. Research on MOOC-type learning systems can promote distance teaching for students who lack access to online or hybrid learning.

Concerning the research limitation of the present paper, we may conclude that the results of this research are limited to the articles found in the three databases. Articles published in the Ukrainian language could be the subject of future research.

Bibliography

- Antoniuk, V. P. (2023). Perspective Chapter: The War as a Factor of Upheavals and Transformations in Higher Education: Experience of Ukraine. DOI: <http://dx.doi.org/10.5772/intechopen.109688>
- Banyoi, Veronika and Kharkivska, Olesya and Shkurko, Halyna and Yatskiv, Mariia, Tools for Implementing Distance Learning during the War: Experience of Uzhhorod National University, Ukraine (February 5, 2023). ARAB WORLD ENGLISH JOURNAL (AWEJ) Special Issue on Communication and Language in Virtual Spaces, January 2023, a SSRN: <https://ssrn.com/abstract=4348364> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4348364>
- Galynska, O., & Bilous, S. (2022). Remote learning during the war: challenges for higher education in Ukraine. INTERNATIONAL SCIENCE JOURNAL OF EDUCATION & LINGUISTICS, 1(5), 1–6. DOI: <https://doi.org/10.46299/j.isjel.20220105.01>
- Grynyuk, S., Zaytseva, I., & Vysotchenko, S. (2023). The impact of distance education on students' motivation and emotional state in the context of the pandemic and the armed conflict in Ukraine. APUNTES UNIVERSITARIOS, 13(1), 243–259. DOI: <https://doi.org/10.17162/au.v13i1.1326>
- Kozinchuk, V., Kuzmenko, A., Malona, S., Matviienko, L., & Sonechko, O. (2022). Competitiveness of Ukrainian higher education in the world aspect against the background of Russian armed aggression. REVISTA EDUWEB 16(2), 166–179. DOI: <https://doi.org/10.46502/issn.1856-7576/2022.16.02.12>
- Kurapov, A., Pavlenko, V., Drozdov, A., Bezliudna, V., Reznik, A., & Isralowitz, R. (2023). Toward an understanding of the Russian-Ukrainian war impact on university students and personnel. JOURNAL OF LOSS AND TRAUMA 28(2), 167–174. DOI: <https://doi.org/10.1080/15325024.2022.2084838>
- Lavrysh Y, Lytovchenko I, Lukianenko V, et al. (2022) Teaching during the wartime: experience from Ukraine. EDUCATIONAL PHYLOSOPHY AND THEORY. 1-8 DOI: <https://doi.org/10.1080/00131857.2022.2098714>.
- Ma, X., Gryshova, I., Koshkalda, I., Suska, A., Gryshova, R., Riasnianska, A., & Tupchii, O. (2022). Necessity of Post-War Renewal of University Teachers' Potential in Terms of Sustainable Development in Ukraine. SUSTAINABILITY, 14(19), 12598. MDPI AG. DOI: <http://dx.doi.org/10.3390/su141912598>
- Matsumoto, R., & Viczko, M. (2023). Categorizations of Crisis: Access to Higher Education in Canada as International Students and Forcibly Displaced People. HIGHER EDUCATION RESEARCH AND DEVELOPMENT, 42(5), 1119–1132. DOI: [10.1080/07294360.2023.2216641](https://doi.org/10.1080/07294360.2023.2216641)
- Oleksiyenko, A., Shchepetylnykova, I., & Furiv, U. (2023). Internationalization of higher education in tumultuous times: Transformative powers and problems in embattled Ukraine. HIGHER EDUCATION RESEARCH & DEVELOPMENT, 42(5), 1103–1118. DOI: <https://doi.org/10.1080/07294360.2023.2193727>
- Oleksiyenko, A., & Terepyshchyi, S. (2023). `Hope despite all odds': Academic precarity in embattled Ukraine. TEACHING IN HIGHER EDUCATION. DOI: <https://doi.org/10.1080/13562517.2023.2263744>
- Polovko, O., & Glotov, S. (2023). The Educational Process of Ukrainian University Students Following the Full-Scale Russian Invasion. London Review of Education, 21(1). DOI: <https://doi.org/10.14324/LRE.21.1.31>.
- Rataj, M., & Berezovska, I. (2023). Addressing challenges with Ukrainian refugees through sustainable integration: Response of the educational community in Poland. JOURNAL OF FURTHER AND HIGHER EDUCATION. DOI: <https://doi.org/10.1080/0309877X.2023.2241386>

Ridkodubska, H., Vyhovskiy, L., Vyhovska, T., Yakubova, L., Humenyuk, O., & Oliinyk, I. (2022). Application of information technologies in the educational process of higher educational institutions under the martial law. *JOURNAL FOR EDUCATORS TEACHERS AND TRAINERS*, 13(3). DOI: <https://doi.org/10.47750/jett.2022.13.03.026>

Sherman, M., Puhovskiy, E., Kambalova, Y., & Kdyrova, I. (2022). The future of distance education in war or the education of the future (the Ukrainian case study). *FUTURITY EDUCATION* 2(3), 13–22. DOI: <https://doi.org/10.57125/FED/2022.10.11.30>

ВЛАСЕНКО І.А.

ІНСТРУМЕНТИ ДІАГНОСТИКИ КОНФЛІКТІВ У ОРГАНІЗАЦІЙНОМУ КОНТЕКСТІ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

У ситуації суперечливості, невизначеності в сучасному світі зростає кількість конфліктів різних видів, від внутрішньоособистісних до міжгрупових. Складність явища конфлікту та різноманітні підходи до його розуміння визначають варіабельність методичних підходів та прийомів вивчення конфліктів. Дослідниками розробляються як експериментальні процедури вивчення конфліктних явищ, так і моделюються конфлікти в лабораторних умовах.

Найбільшого поширення у вивченні конфліктів у психологічній науці набули опитувальні методи, зокрема різноманітні шкали діагностики наявності конфлікту. Метою нашого повідомлення є теоретичний аналіз діагностичних інструментів, які використовують зарубіжні психологи для оцінки різних типів конфліктів у організаційному контексті.

Науковці приділяють значну увагу діагностиці міжособистісних та внутрішньогрупових конфліктів в організації. Зокрема, Jehn створено уточнену модель внутрішньогрупового конфлікту на основі дослідження 105 робочих груп та розроблено шкалу діагностики внутрішньогрупового конфлікту. Цей інструмент дає змогу виміряти вираженість і тип конфлікту у робочих групах, використовуючи вісім питань та 5-бальну Лайкертівську шкалу. Відповіді варіюють від 1=жодного до 5=багато (Jehn, 1995). Авторка виокремлює конфлікти відносин і конфлікти завдань. (Приклади запитань: Як багато непорозумінь є між членами вашої робочої групи? Як багато емоційних конфліктів є між членами вашої робочої групи?) Коефіцієнти альфа для шкал конфлікту відносин і конфлікту завдань становлять 0,92 і 0,87 відповідно.

Результати цього дослідження показують, що користь від конфлікту залежить від типу конфлікту та структури групи з точки зору виду завдання, взаємозалежності завдань і групових норм. Конфлікти стосунків і завдань негативно пов'язані із задоволеністю індивідів, симпатією інших членів групи та наміром залишитися в групі. У групах, які виконували дуже рутинні завдання, розбіжності щодо завдань були шкідливими для функціонування групи. Навпаки, у групах, які виконували нестандартні завдання, розбіжності щодо завдань не мали шкідливого впливу, а в деяких випадках такі розбіжності були дійсно корисними (Jehn, 1995).

Для вивчення внутрішньогрупових конфліктів Shah et al запропоновано якісний аналіз наративів та аналіз індивідуального сприймання конфлікту завдань і конфлікту відносин кожним учасником групи. Респондентів просили пригадати випадок конфлікту у команді в минулому та відповісти на таке запитання: «Згадайте випадок, коли ви зіткнулись із конфліктом під час роботи в команді (наприклад, у вашій студентській організації, спортивній, класній, робочій команді тощо) і опишіть життя цього конфлікту — про що він був? Як конфлікт розпочався, розвивався та закінчився? Скільки членів команди було залучено, коли конфлікт почався і коли він закінчився?»

Було використано принципи контент-аналізу, щоб провести аналіз наративів про конфлікт. Така процедура дозволяє виявити походження конфлікту (індивідний, діадний, конфлікт у підгрупі, груповий конфлікт) та його еволюцію/зміни. Shah et al. використано ще одну процедуру дослідження групових конфліктів - аналіз індивідуального сприймання конфлікту. Учасникам

поставлено по два запитання стосовно конфлікту завдань і конфлікту відносин, які оцінювалися за 7-бальною шкалою (1= абсолютно не згоден, 7 = абсолютно згоден)(Shah et al, 2021).

Наступний діагностичний інструмент створено для виявлення міжособистісних конфліктів на роботі. Шкала міжособистісних конфліктів на роботі (Interpersonal Conflict at Work Scale, ICAWS; Spector & Jex) була розроблена для вимірювання того, як часто люди стикаються з розбіжностями або негативним ставленням на роботі. ICAWS - це сумарна шкала з чотирьох пунктів для оцінки того, наскільки добре респондент ладнає з іншими на роботі. Запитання стосуються вступу у суперечки з іншими та того, наскільки часто інші люди на роботі поведуться загрозово відносно опитуваних. Респондентів просять вказати, як часто кожен показник виявляється на роботі. Надано п'ять варіантів відповіді в діапазоні від 1 (рідко) до 5 (дуже часто). Високі бали вказують на часті конфлікти з іншими. Коефіцієнт альфа становить 0,74 для ICAWS у 13 вибірках (Spector & Jex, 1998). Шкала міжособистісних конфліктів на роботі показала конвергентну валідність у кореляції з іншими показниками стресу на роботі: 0,20 з кількісним описом робочого навантаження (Quantitative Workload Inventory) та 0,44 зі шкалою організаційних обмежень (Organizational Constraints Scale).

Wright et al зазначають, що існує необхідність у розробці валідної, психометрично обґрунтованої шкали, яка могла б лаконічно відобразити сприйняття міжособистісного конфлікту на робочому місці в сучасному організаційному середовищі. Шкала міжособистісних конфліктів на робочому місці (The Workplace Interpersonal Conflict Scale, WICS), яка включає 6 питань, була розроблена для вивчення частоти характеристик міжособистісних конфліктів на робочому місці. Результати дослідження підтвердили, що WICS є валідним інструментом для вимірювання міжособистісного конфлікту на робочому місці, пов'язаного із змінними, котрі стосуються роботи, здоров'я та безпеки. WICS доцільно використовувати для оцінки, виправлення та запобігання несприятливим міжособистісним проявам на робочому місці (Wright et al, 2017).

Окрім міжособистісних і внутрішньогрупових конфліктів, у зарубіжній науці і практиці вивчають також рольові конфлікти. Умови роботи в організації/взаємодія з колегами може призвести до виникнення рольового конфлікту працівників. Стресори на роботі можуть зумовити захворювання або ж стати гіпотетичною причиною зниження благополуччя працівників. Bowling et al (2017) пропонують Role Stressor Scales - засіб діагностики рольових стресорів, що об'єднує Role Ambiguity Scale (шкалу рольової подвійності) та Role Conflict Scale (шкалу рольового конфлікту), обидві по 6 пунктів. Приклади запитань за шкалою рольової подвійності: Я часто не знаю, чого від мене очікують на роботі; Я точно знаю, що від мене вимагають виконати по кожному аспекту моєї роботи. Шкала рольового конфлікту представлена, зокрема, питаннями: У моїй роботі я часто відчуваю, що різні люди «тягнуть мене в різні боки»; Мені доводиться мати справу з конкуруючими вимогами на роботі. Обидві названі шкали розраховуються на основі середнього значення по шести пунктах. Кожен пункт рольового стресора оцінюється за 7-бальною шкалою від 1 (зовсім не згоден) до 7 (повністю згоден).

Названі інструменти можуть бути використані для діагностики конфліктів, з якими стикаються працівники в організаціях, а їх результати - для подальшої розробки корекційних та психопрофілактичних заходів, оптимізації внутрішньогрупової взаємодії, підвищення психологічного благополуччя працівників.

Отже, описано діагностичні інструменти, корисні для виявлення внутрішньогрупових, міжособистісних та рольових конфліктів працівників організацій. Перспективою подальших досліджень є адаптація українських версій цих англійських діагностичних шкал та їх психометрична перевірка на українській вибірці.

Література

1. Bowling, N. A., Khazon, S., Alarcon, G. M., Blackmore, C. E., Bragg, C. B., Hoepf, M. R., Barelka, A., Kennedy, K., Wang, Q., & Li, H. (2017). Building better measures of role ambiguity and role conflict: The validation of new role stressor scales. *Work & Stress*, 31, 1-23. <https://doi.org/10.1080/02678373.2017.1292563>
2. Jehn K.A. (1995) A Multimethod Examination of the Benefits and Detriments of Intragroup Conflict *Administrative Science Quarterly* Vol. 40, No. 2 pp. 256-282.
3. Pearson, A.W., Ensley, M.D. and Amason, A.C. (2002) An Assessment and Refinement Of Jehn'S Intragroup Conflict Scale *International Journal of Conflict Management*, Vol. 13 No. 2, pp. 110-126. <https://doi.org/10.1108/eb022870>
4. Shah, P. P., Peterson, R. S., Jones, S. L., & Ferguson, A. J. (2021). Things Are Not Always What They Seem: The Origins and Evolution of Intragroup Conflict. *Administrative Science Quarterly*, 66(2), 426-474. <https://doi.org/10.1177/0001839220965186>
5. Spector, P. E., & Jex, S. M. (1998). Interpersonal Conflict at Work Scale (ICAWS) [Database record]. APA PsycTests. <https://doi.org/10.1037/t07343-000> \
6. Wright, R. R., Nixon, A. E., Peterson, Z. B., Thompson, S. V., Olson, R., Martin, S., & Marrott, D. (2017). The Workplace Interpersonal Conflict Scale: An alternative in conflict assessment. *Psi Chi Journal of Psychological Research*, 22(3), 163–180. <https://doi.org/10.24839/2325-7342.JN22.3.163>

ГОНЧАРЕНКО Е.І.,

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ДЕПРЕСИВНИХ СТАНІВ У ПІДЛІТКОВОМУ ТА ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

У всьому світі депресія є однією з основних причин захворюваності та інвалідності серед підлітків, а суїцид на її основі – є третьою причиною смерті у віці 15 – 19 років[3]. Психічні розлади серед дітей та підлітків описуються як серйозні зміни в навчанні, поведінці, здатності регулювати свої емоції, що призводить до виникнення страждань й зміни режиму дня. Серед найбільш поширених розладів виділяють дефіцит уваги, гіперактивність, тривожність, розлади поведінки та депресивні настрої[1].

Станом на 2016 рік, Україна посідала 14-е місце в світі за кількістю самогубств, це нараховує 9952 випадки за рік. Експерти зазначають, що у групі ризику – підлітки 12 – 19 років, а також дорослі люди віком до 45 років. Основними причинами самогубств є депресія, фінансові труднощі, сварки з рідними, непорозуміння з одногрупниками. . У 2020 до цього списку причин виникнення депресивних станів додався коронавірус, а з 24 лютого 2022 року повномасштабне вторгнення, що суттєво вплинуло на психічний та психологічний стан всіх українців. За 2020 рік в Україні було зафіксовано 123 випадки суїциду серед молоді, то у 2021 році за перші три місяці було нараховано 101 підліткове самогубство. Експерти, ще не склали повний звіт, щодо ситуації станом на 2023 рік, але останні новинні заголовки жахають, все частіше з'являється інформація про черговий трагічний випадок[4]. Діти, підлітки та юнаки зіштовхуються з труднощами адаптації в умовах війни або на території України, де їм необхідно підтримувати звичний ритм життя під звуки повітряної тривоги, або на території іншої держави, яка має свої соціокультурні особливості, які не всі спроможні вдало сприйняти. Сім'ї залишають свої домівки і разом з ними ціле життя, відправляючись у невідоме лише з однією валізою та пакетом документів, думки про початок життя деінде викликають стан пригніченості, а невизначеність найближчого майбутнього - лякає. Всі ці тривожні переживання та емоції, все більше занурюють індивіда у відчуття безвиході, що формує основу для депресивних станів. Багато молоді зіштовхнулося із втратою близьких людей, рідних та друзів, цілі сім'ї розділені кілометрами та кордонами. Переживання втрати, почуття провини тих хто вижив, хто пережив окупацію – свідчать про необхідність надання психологічної допомоги постраждалим, адже подібні випадки є складними та потребують довгої та обережної терапевтичної програми, із створенням безпечного середовища. Важливим кроком для подолання негативних станів є їх розпізнавання. Застосування коректних діагностичних методик, що

враховують вікові особливості респондентів - це важлива умова, для розуміння всієї ситуації, яку переживає індивід. Відомо, що запит про допомогу у підлітків та юнаків може виражатися іншим чином, ніж у дорослої особи, тому важливо своєчасно зреагувати на ті сигнали, що підліток буде свідомо або підсвідомо надавати. Про психологічний стан особистості в такому, досить чутливому віці, нам повідомляють сфери в яких найактивніше задіяні конкретні вікові групи, а це: навчальна діяльність, спілкування з ровесниками, комунікація з батьками. Також, важливо спостерігати за зовнішніми змінами підлітка та юнака, таких як різкі зміни ваги, поганий сон, підвищена роздратованість, різкість та зміна настроїв. У випадках, коли переживання негативних станів суб'єктом є більш глибинним, не яскраво вираженим, можна звернути увагу на новоутворення даного вікового періоду, що свідчать про правильне формування особистості, чи навпаки, про певні відхилення під час становлення. Юність – складний період формування морального свідомого, вибудовування ціннісних орієнтирів й ідеалів, стійкого світогляду, громадянських якостей особистості. Складні та відповідальні задачі, що постають перед особистістю в цьому віці, у разі негативних соціальних умов можуть призвести до гострих психологічних конфліктів й глибоких переживань, кризовому проходженню цього вікового етапу[2]. Відомо, що важливими факторами цього періоду є: соціальна зрілість, професійне самовизначення; здатність до складніших мисленевих операцій, аргументування та розмірковування; підвищується внутрішня мотивація; формується більш стабільна система цінностей. При переживанні депресивних станів юнаком всі зазначені вище процеси будуть суттєво страждати, або взагалі не матимуть наявного вираження, що може виступати, як свідчення необхідності у психологічній допомозі[2]. В підлітковому віці, ситуація ще більш складніша, бо сам вік є кризовим і складним для переживання. Новоутворення з'являються один за одним і створюють сильне психологічне навантаження на індивіда, а в умовах сьогодення реакції та переживання підлітків опиняються в критичному стані[2]. Існують відомості, що у виникненні психічних патологій підлітковий вік виражається у якості основної умови, тригером, тобто, є патогенетичним фактором. Загально визнаним є й те, що депресія у дітей та підлітків складно розпізнається через велику кількість соматичних захворювань. Тільки невелика кількість дітей з початком розвитку депресивного стану зверталась на консультацію до психіатра, інші ж були на обліку у педіатрів, хірургів, невропатологів[1]. Депресивні стани у дітей та підлітків мають складну структуру, це пояснюється поєднанням дійсної депресивної симптоматики, яка накладається на вікові особливості, з особистісними, захисними реакціями, що формуються у відповідь на власну безпорадність, що призводить до випадків, коли підліток вдається до крайніх рішень, які вартують здоров'я та життя. Отже, дослідження депресивності у підлітковому та юнацькому віці набуло нового характеру у нашому сьогоденні. Кількість трагічних випадків серед цих вікових груп зростає з кожним роком й на жаль, є складними для врегулювання та контролю. Для запобігання розвитку негативних станів, послаблення або усунення депресивності необхідно своєчасно звернути увагу у змінах поведінки особистості, підібрати валідні діагностичні методики, які нададуть необхідні відомості про інтенсивність переживань індивіда. Отримані при діагностуванні результати дозволяють сформулювати ефективну систему психокорекційних заходів, що дозволять суттєво поліпшити психоемоційний стан.

Список використаних джерел:

1. Мартинюк І.А. Патопсихологія. Навчальний посібник.- К.: Центр учбової літератури, 2008.
2. Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. Вікова психологія. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2012.– 376 с
3. Adolescent mental health. World Health Organization (WHO), website publication, 28 september 2020
4. WHO By category Suicide rate estimate age-standardized – Estimates by country WHO

ГОРДІЄНКО А. В.

ПСИХОЛОГІЧНА ФЕНОМЕНОЛОГІЯ КОНФЛІКТІВ ТА ІГНОРУВАННЯ В ІНТЕРНЕТ-ПРОСТОРІ

Сучасний світ наповнений складними економічними та соціальними проблемами, неймовірним обсягом інформації та вражаючими технологіями, що пропонують все більше можливостей

спілкування та інструментів діяльності. В таких умовах необхідно постійно адаптуватися до нових обставин, зважено приймати рішення в ситуаціях з великими можливостями вибору, ймовірних різноманітних ризиків та небезпек, непомірного інформаційного навантаження та незбагненності того, що відбувається навколо. Вказані та інші чинники перетворюють існування людини в сферу постійних випробувань та конфліктів, соціальних, економічних, політичних, освітніх. До цього додаються проблеми, викликані впровадженням сучасних інформаційних та комунікативних технологій, що постійно оновлюються та зумовлюють надмірну кількість як бажаних, необхідних, так і вимушених контактів. В інтернет просторі, який створюється на основі сучасних технологій, формуються нові форми соціальних інтеракцій. Зокрема несподіваних різноманітних форм набуває соціальна практика ігнорування людьми одне одного.

В психології на сьогодні ґрунтовно досліджуються найбільш конфліктні та деструктивні форми соціальної поведінки в інтернет-просторі (моббінг, булінг, тролінг тощо) [1; 2; 3; 4; 7]. Практики ігнорування людьми одне одного ще тільки починають розглядатися дослідниками.

Мета нашого дослідження полягає у вивченні закономірностей діяльності в інтернет-просторі. Окремими завданнями дослідження є аналіз нових форм соціальних інтеракцій, розкриття їх сутності та змісту. Поставлені завдання передбачають також аналіз феноменології ігнорування у діяльності та спілкуванні в інтернет-просторі

Розгляд ігнорування людьми одне одного в інтернет-просторі є актуальною проблемою. Існує соціальний запит щодо створення змістовної детальної картини соціальної поведінки людей в інтернет-просторі. Особливий інтерес дослідників викликали конфліктні та негативні практики у спілкуванні, які активно виявлялися на самому початку освоєння користувачами комунікативних можливостей, що надаються технологіями і інтернет-просторі. На сьогодні картина спілкування та взаємодії у інтернет-просторі стає все детальнішою, і вражає яскравістю феноменології. Розвивається необхідна для цієї феноменології термінологія, яка в силу новизни, приваблива, інтригує та цікавить не лише дослідників, а й широку публіку.

Картина спілкування та діяльності в інтернет-просторі значною мірою наповнена конфліктною феноменологією, що підтверджується як дослідженнями, так життєвим досвідом учасників. Міжособистісні образи, відчуження, ігнорування, критика, агресія у реальному спілкуванні теж розглядаються в дослідженнях. Хоча в реальному спілкуванні в багатьох аспектах окреслені особливості є недостатньо дослідженими, тим не менш можна констатувати, що з конфліктністю та негативним досвідом у реальному спілкуванні прийнято обходитися делікатно та обережно. У реальному спілкуванні нормою обережності визначається не лише вияв негативного досвіду, а й позитивного. Наслідки позитивної комунікації, оцінок чи симпатії можуть бути несподівані для комунікаторів. Негативний досвід спілкування та міжособистісних відносин, як правило, вчасно і точно прогнозується, досить ґрунтовно рефлексується, викликає активну когнітивну обробку і особистісному, і в соціально-психологічному контекстах.

Загально відомо, що, зазнаючи ігнорування в соціальних просторах Інтернету та реальності, людина переживатиме сильний стрес і фрустрацію своїх найважливіших соціальних потреб в повазі та приналежності. Отриманий негативний досвід спілкування зумовлює довгострокові наслідки: знижений настрій, розчарування, розпач, викликає сильне бажання змінити ситуацію, відновити втрачену єдність з іншими. Передбачаючи такі закономірні наслідки негативного досвіду ігнорування та відчуження учасники будь-яких конфліктних ситуацій по можливості уникають завдавати один одному занадто сильних емоційних ударів, контролюють та приховують претензії, наміри, почуття, утримуються від агресивних дій.

В інтернет-просторі закономірності оперування з негативним досвідом не достатньо вивчені, однак вони все ж мають дещо інший характер, ніж в просторі реальності. Саме ці особливості ми прагнемо дослідити.

По-перше, інтернет-простору властива така особливість, яку ми визначаємо як масштабна івентуальність, тобто наповненість подіями (подієвість). Івентуальність є однією із характерних особливостей спілкування в інтернет-просторі. В порівнянні з реальним контекстом, в якому часто відчувається одноманітність та відсутність змін, подієвість в інтернет-просторі є більш інтенсивною. В інтернет-просторі відбувається надмірно багато подій. Це стосується всіх можливих ситуацій діяльності та спілкування.

Подієвість як особливість спілкування пронизує сучасний освітній процес з використанням різних дистанційних освітніх платформ. Поки викладач пояснює матеріал, в різних просторах інтернету, які недосяжні для його контролю, іде обговорення його дій, визначаються оцінки його діяльності, йде активне спілкування, планування спільних рішень аудиторії в цілому чи окремих малих груп, народжуються об'єднання та домовленості, виникають «змови». Цей обшир спілкування недоступний для викладачів, визначає продуктивність їх зусиль, впливає на їхні репутації. Цей обшир спілкування діє незалежно і формує особистості юних професіоналів, їхні професійні уявлення, життєві плани і стратегії більш дієво і результативно, ніж обмежене спілкування з викладачами. В класичному варіанті освітнього процесі без технологій все це не відбувалося б так синхронно, енергійно, непередбачувано. Втім не тільки освітні процеси набули такого доповнення багатозаровими комунікативними обгортками, закономірності та вплив яких було б важливо дослідити.

Друга особливість спілкування в інтернет-просторі, суттєва для аналізу досліджуваної проблеми, виділена американським психологом Джоном Сулером і номінована ним як «ефект розгальмовування» («online disinhibition effect»).

Ефект розгальмовування («online disinhibition effect») полягає в ослабленні норм і правил соціальної поведінки прийнятих у реальному спілкуванні та вільному виявленні суджень, потреб та почуттів, які обмежені певними контекстуальними нормами у реальному житті. Причинами такого зняття соціальних норм в онлайн-просторі є умови, що забезпечуються та підтримуються технологіями, серед них Джон Сулер зазначає такі чинники як анонімність користувачів, їхня невидимість, асинхронність процесу спілкування, обмеженість та частковість комунікативного досвіду, зняття статусних та інших обмежень, а також особистісні особливості. Оскільки учасники в інтернет-просторі відчують свободу від соціальних норм, тож спілкуються спонтанно так, як ніколи не почали б спілкуватися в реальному житті («у них слабшають і відмовляють гальма»).

Джон Сулер відзначав, що ефект розгальмування набуває варіанту позитивного (доброякісного) розгальмування (benign disinhibition), в результаті якого учасники можуть вільно виявляти теплоту, доброту і великодушність. Але домінуючим патерном є токсичне розгальмування (toxic disinhibition), коли вільно виявляються невихованість, грубість, агресія, ненависть. Токсичне розгальмування призводить до фонові значної конфліктності спілкування в інтернет-просторі, а нерідко до потужних відкритих конфліктів. Особистісні особливості окремих найбільш активних учасників спілкування в інтернет-просторі посилюють ефект розгальмування. В результаті негативний досвід спілкування суттєво зростає, що перетворює інтернет-простір на конфліктне в цілому середовище з локаціями позитивних та продуктивних осередків спілкування.

В проведеному нами дослідженні отримані попередні дані, які свідчать, що в розвинутих та продуктивних інтернет-спільнотах ефект розгальмування блокується, оскільки для цього вживаються спільнотою запобіжні заходи. В продуктивних інтернет-спільнотах утверджується соціальна нормативність, яку втілюють в своїй поведінці лідери та підтримують члени спільноти. Інтернет-спільноти формуються на основі інтересів та індивідуальної привабливості комунікативних дій учасників. Особливо це проявляється в поведінці лідерів, якими створюються, організуються та підтримуються життя інтернет-спільнот. Негативність та конфліктність в більшості інтернет-спільнот обмежені певним визначеним кодексом правил. Високий рівень норм в інтернет-спільноті формується на основі тривалого досвіду спілкування та спільної діяльності.

Формування інтернет-спільнот навколо значущої діяльності та їх підпорядкування нормам — це поступовий, достатньо тривалий, процес, що передбачає відбір в якості членів інтернет-спільнот тих учасників, які можуть сприяти спільним цілям, для яких нормативна поведінка є природньою і обов'язковою. Правила інтернет-спільнот можуть бути досить суворі, і в деяких випадках, як свідчать отримані дані, етичні норми спілкування вищі, ніж у реальному житті.

В інтернет-просторі значний вплив мають особи, яких можна назвати «негативниками». Це особи, активні в спілкуванні. В силу своїх особистих схильностей та інтересів, вони досліджують світ інтернет-спілкування, не дотримуються норм, провокують, конфліктують, поширюють негативний досвід.

Картина інтернет-поведінки не може бути цілісною без врахування соціальної практики ігнорування, що має свої характерні особливості. В інтернет-просторі можна спостерігати наступні форми ігнорування.

Фабінг. Суть фабінгу полягає в ігноруванні партнера по комунікації через відволікання на мобільний телефон або інші гаджети під час реального спілкування. До фабінгу, на наш погляд, можна віднести також будь-яке відволікання на власну діяльність під час виконання спільної діяльності в інтернет-просторі. Фабінг знижує задоволеність спілкуванням, розриває спільний контекст, хаотизує процеси діяльності та спілкування, однак широке поширення такої поведінки вже може розглядатися як її нормативність. Фабінг не зустрічає протидії, навпаки приймається все більш толерантно, формується норма очікування на спілкування вже після повернення учасника в контекст. В умовах дистанційного освітнього процесу обов'язковість спілкування та присутність в комунікації не є наразі імперативними нормами, що строго визначають дії учасників. Адже в непростих обставинах сьогодення зрозуміло, що на це є занадто багато причин. Студенти справді часто не можуть працювати в аудиторії. Поступово формується норма на варіативне різноманітне відволікання, що сприймається толерантно, не зважаючи на те, що реально це суперечить правилам, нормам простої ввічливості, шкодить досягненню якісних результатів навчання, перешкоджає всім учасникам процесу.

Гостинг — це явище раптового без пояснення причин зникнення особи із комунікативного простору або ж несподіваний розрив контактів. Гостинг може поєднуватися з своєрідним розвитком спілкування: перетворившись на примаду і зникнувши, учасник продовжує взаємодію у формі реагування лайками, репостами тощо [5; 6].

Орбітінг проявляється як уникнення та ігнорування постійних інтернет-контактів, однак при цьому особа час від часу з'являється та нагадує про себе лайками, переглядами, репостами [5; 6].

Гетсбінг — це манера поведінки людини, що полягає в намаганні за допомогою публікації у інтернеті матеріалів привернути увагу значущої особи або кола осіб, які в якомусь аспекті важливі для неї, викликати їх реакцію. Найчастіше проявляється як показ свого життя в яскравих особливих подіях, перебільшенні якогось аспекту свого життя.

Мостинг — несподіване та повне ігнорування після спілкування, в якому особі висловлено визнання її значущості, продемонстровано особливе позитивне ставлення. В контексті романтичних стосунків — несподіване зникнення після палкого освідчення.

Сумбаринг — поява людини, що без пояснень зникла, а поводить себе так, ніби нічого не сталося, незворушно ігноруючи питання щодо причин свого зникнення.

Канселінг — культура скасування чи виключення як засіб соціального бойкотування, засіб тотального видалення людини (спільноти) із спілкування.

Всі описані феномени функціонують як в інтернет-просторі, та і в просторі реальності. Однак саме в інтернет-просторі вони поступово сприймаються як певні дозволені нормами та цілком прийнятні форми поведінки, які при бажанні можна практикувати без обмежень. Описані феномени широко практикуються, однак не рефлексуються. Аналіз досліджень свідчить, що представлені соціальні практики ігнорування проявляються у романтичних, дружніх, у трудових відносинах. Вони проявляються в контексті діад, у взаєминах членів реальних малих груп, а також в діяльності інтернет-спільнот і реальних спільнот як суб'єктів соціальної взаємодії.

Соціальні практики ігнорування можна вважати завуальованою конфліктною реальністю. Звичайно ігнорування не є таким яскравим як суперечки, бурхливі діалоги та відкриті конфлікти, однак переживання відсторонення та забування в міжособистих стосунках створюють непорозуміння, додають людині тривоги, змушують страждати від невизначеності, досить ускладнюють життя. Навіть, коли ігнорування не відбувається у контексті конфлікту, відкритого протистояння чи принципового відсторонення, все одно ця дія призводить до фрустрації базових психологічних потреб. Особа, на яку спрямовано ігнорування, втрачає рівновагу, впевненість, переживає сумніви щодо власної компетентності, хвилюється за свою репутацію. При ігноруванні важко визначати сенс подій, що відбуваються та визначити спосіб своїх подальших дій, тож це додаткове випробування, оскільки людям властива потреба впливати на ситуацію та контролювати своє життя, прагнення існувати в умовах визначеності та передбачуваності.

Проблеми, що виникають, не можуть не викликати стурбованості. Хоча в актуальний період в більшості інтернет-спільнот «негативникам» стає нелегко, однак загальне тло спілкування залишається конфліктним. Розгальмованість та ігнорування призводять до засвоєння описаних патернів поведінки, що впливає на соціальне життя в широкому контексті. Примітно, і це визнається багатьма викладачами і студентами, що засвоєні патерни суттєво змінили фон та суттєві риси освітнього процесу, що проявляється в формуванні нових норм спілкування: очікування повідомлення від викладача на будь-яке спонтанне питання, можливість відволікання від занять заради власного комфорту, пропуски занять, прохання щодо додаткових завдань, ігнорування необхідної взаємодії з іншими учасниками освітнього процесу. Багато розгальмованих в інтернет-просторі продовжують в реальному спілкуванні поводитися так, як вже звикли спілкуватися та поводитися в інтернеті, тобто без огляду на соціальні норми, демонструють звичне «розгальмування» та розкутість, недоречну спонтанність, самопрезентацію, нарцистичне нав'язування своїх поглядів, агресивні реакції. В цілому такі форми поведінки певною мірою толеруються і навіть починають розглядатися як можлива нова нормативність. Ігнорування хоч і залежить від особистісних особливостей ініціатора, тим не менш ця практика починає поступово ставати елементом нових правил спілкування.

Значення досліджуваної проблеми ігнорування людьми одне одного полягає у можливості реального розуміння соціальної поведінки, її суттєвих закономірностей та механізмів. Варто зазначити, що на наш погляд, не дуже допомагають у розкритті суті описаних феноменів такі звичні пояснення взаємодії як практики маніпуляцій, захисних стратегій або як прихованих латентних конфліктів.

В сучасному освітньому процесі в його дистанційному варіанті є постійна ймовірність стати як суб'єктами, такі об'єктами ігнорування та відсторонення.

Окремою стороною соціальної взаємодії в інтернет-просторі залишаються люди, які не беруть участь в спілкуванні, яким властиві серйозна недовіра до інтернет-простору. Така форма дистанціювання від простору спілкування, зумовлена недовірою або іншими причинами, теж є по суті ігноруванням інших. В цілому формуються спільноти, що не приймають участі в інтернет-спілкуванні.

Так чи інакше сучасні комунікативні технології, що формують все більш різноманітні інструменти спілкування, взаємодії, діяльності створюють великий обшир феноменології, що вимагає усестороннього дослідження та пояснення, оскільки не отримує пояснення в концептуальних рамках популярних теоретичних пояснень конфліктності, маніпулятивності чи захисної поведінки. Варто зазначити, що просте виконання встановлених соціальних ролей у ситуації повсякденної інтеракції пов'язане іноді та навіть передбачає певний рівень ігнорування. Однак в інтернет-просторі будь який рівень ігнорування є високим, інтернет-ігнорування інформативне, знакове, виразне. Часті інтернет-контакти здійснюються без достатньо зрозумілого контексту і зворотного зв'язку. Тож тоді ігнорування цілком можливе, однак немає необхідності кваліфікувати такі особливості як активне протистояння, виклик, конфлікт. В окремих випадках правомірно визнати, що ігнорування — це просто ігнорування. Тим не менш ризики таких негативних наслідків як біль, непорозуміння, почуття несправедливості, образи, агресивні патерни, порушення психічного благополуччя і здоров'я залишаються і в тому випадку, коли не має базового конфлікту, а ігнорування є вимушеним, ситуативно обумовленим або зовсім випадковим.

Ігнорування, викликане застосуванням технологій, творчо розвинутою комунікацією в інтернет-просторі до вражаючого різноманіття, на наш погляд, починає здійснювати відчутний вплив на міжособові стосунки, спільну діяльність, процеси в соціальних групах, різні сфери суспільного життя та вимагає подальшого дослідження.

Висновки. Міжособистісне ігнорування у повсякденному житті завжди було звичайною, а інколи також і необхідною соціальною практикою. У зв'язку з розширенням комунікативного світу особистості за рахунок інтернет-простору, збагачення комунікативного простору подіями у процесі використання комунікативних технологій, в міжособистісному спілкуванні та в широкому соціальному контексті суттєво зросла ймовірність такої соціальної практики, зросла частота подій міжособистісного ігнорування.

Феноменологічно різноманітне ігнорування є одним із варіантів соціальних практик сьогодення, певною мірою зумовлених застосуванням сучасних інформаційних та комунікативних технологій. Як і в реальному житті міжособистісні конфлікти та міжособистісне ігнорування, що локалізується в інтернет-просторі, супроводжується негативними болісними переживаннями, зниженням самооцінки особистості, порушеннями її звичного способу життя.

Переміщаючись з інтернет-простору в реальне життя і навпаки такі поведінкові патерни змінюють поки що фон суспільного життя, однак все більше завдяки цьому формуються нові умови для життя суспільства. Необхідно досліджувати феноменологію ігнорування та реалізовувати заходи оптимізації соціальних інтернет-просторів, особливо в контексті освітніх процесів.

Технології спілкування, що особливо бурхливо розвиваються останнім часом, змінюють сценарії соціальної взаємодії: змінюються правила розвитку взаємодії, її підтримки чи згорання. Окрім таких агресивних інтеракцій як кібербулінг, моббінг, троллінг не менш неприємною формою взаємодії, зумовленої технологіями є ігнорування, що набирає все більш несподіваних та різноманітних форм. Ігнорування в його різних формах несе загрозу негативних переживань для особистості, загрозу руйнування та хаотизації спільного контексту діяльності. В силу приглушених емоційних фарб ігнорування не є достатньо дослідженою і зрозумілою реальністю, однак, як видно з проведеного аналізу вимагає і вимагатиме все більшої уваги дослідників. Як видно з проведеного аналізу, нова реальність потребує осмислення та побудови змістовних прогнозів, які події нас ще очікують в світі високих технологій.

Література.

1. Найдьонова Л. А. Кібербулінг або агресія в інтернеті: способи розпізнання і захист дитини. Методичні рекомендації. Київ, 2014. - 80 с.
2. Тітов І. Г., Лаврінченко В. А. Чинники прояву кібербулінгу в підлітковому середовищі: теоретичний огляд. Психологія і особистість : наук. журнал. Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України ; Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Київ; Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2022. Вип. 2 (22). - С. 211-224.
3. Campbell M. A. (2005). Cyber bullying: an old problem in a new guise? *Australian Journal of Guidance and Counselling*, 15 (1), 68-76.
4. Campbell M. A., Slee, P. T., Spears, B., Butler, D., & Kift, S. (2013). Do cyberbullies suffer too? Cyberbullies' perceptions of the harm they cause to others and to their own mental health. *Sch Psychol Int*, 34(6), 613-629.
5. Ghosting and destiny: Implicit theories of relationships predict beliefs about ghosting / G. Freedman, D.N. Powell, B. Le, K.D. Williams / *Journal of Social and Personal Relationships*. 2019. Vol. 36. № 3. P. 905—924. DOI:10.1177/0265407517748791
6. Ghosting and orbiting: An analysis of victims' experiences / L. Pancani, D. Mazzoni, N. Aureli, P. Riva // *Journal of Social and Personal relations*. 2021. Vol. 38. № 7. P. 1987—2007. DOI:10.1177/02654075211000417
7. Langos C. (2012). Cyberbullying: The Challenge to define. *Cyberpsychology, behavior, and social networking*, 15, 6, 285-289.
8. Suler J. (2004). The online disinhibition effect. *Cyberpsychol Behav*, 7(3), 321-326.

ГРАБОВСЬКА С.Л., ПАРТИКО Т. Б.

ЯК ПРИМИРЮВАЧУ ЗМУСИТИ СЕБЕ БУТИ НЕЙТРАЛЬНИМ ДО КЛІЄНТІВ?

Одна з найважливіших засад роботи примирювача (фасилітатора, посередника, консультанта) зі сторонами конфлікту полягає у дотриманні нейтральності стосовно клієнтів. Поняття «посередник» і «нейтральність» часто з'єднують в одне ціле і в багатьох країнах загалом використовують як одне поняття «нейтральний посередник». І тут йдеться передовсім не лише про заборону для посередників працювати як з клієнтами зі своїми рідними, близькими, колегами, а власне про дотримання нейтрального та неупередженого ставлення до клієнтів у процесі проведення певної процедури примирення.

Яким високим рівнем емоційного інтелекту не володів би примирювач і яким би не був фахівцем в комунікативній сфері, примирювач лишається людиною зі своїми смаками, переконаннями, суб'єктивними мірками «подобається/не подобається», «моє/не моє», «прекрасне/привабливе/відразливе/огидне» тощо. І власне це майже несвідоме ставлення до інших (а йдеться передовсім про клієнтів), може зіграти з примирювачем недобру річ. Далеко не завжди ми усвідомлюємо, чому власне якісь люди нас приваблюють, а якісь викликають нехіть. Почуваючи симпатію до когось з клієнтів, примирювач неусвідомлено починає ідентифікуватися з тією особою і допомагати, ставати союзником певної сторони конфлікту. Аналогічно, якщо хтось з клієнтів не подобається, викликає негативне ставлення до себе або й огиду примирювача – останній ладен допомагати іншим сторонам подолати цього уже «спільного ворога».

Як би прискіпливо не намагався примирювач слідувати за своєю поведінкою в процесі роботи з клієнтами, остаточно пересвідчитися, чи насправді вдається бути нейтральним, можна лише за допомогою відеозаписів, зроблених під час роботи. Ці записи варто робити декілька разів і власне тоді, коли сам примирювач не знає про них і його/її поведінка природна, не підлаштована під «спостерігача» і активно не піддається самоконтролю. Перегляд і самоаналіз таких відеоматеріалів дозволять пересвідчитися, чи в однаковій мірі інтонації, тривалість розмов з клієнтами, відстань, погляди відповідають вимогам нейтральності. І за щонайменшої підозри на її втрату варто попрацювати над «вирівнюванням імен»: зменшенням симпатії до клієнта, що подобається і збільшенням її до того, хто викликає негативне ставлення.

Роботу з налагодження нейтральності варто почати з самоаналізу власного суб'єктивного ставлення до певного клієнта. Для того варто запитати себе, яке моє враження про клієнта, який він/вона, які перші 3-5 особистісних рис, характеристик клієнта приходять на думку примирювача, коли виникає образ цього клієнта. Потрібно записати ці характеристики в стовпчик для зручності подальшої роботи з цим списком і проаналізувати його. Якщо клієнт викликав симпатію, ці характеристики будуть виражені позитивними оціночними словами, якщо викликав опір, неприйняття ба навіть огиду – негативними. Ми усі добре знаємо, але часом не дуже замислюємося, що такі, наприклад, характеристики, як «скупий» та «ощадливий» говорять про одну й ту самісіньку рису особи, а позитивного чи негативного забарвлення вони набувають у нашому ставленні до цієї риси. Відповідно, аналізуємо отримані списки рис клієнтів, зазначаючи (виділяючи різнокольоровими маркерами) такі оціночні слова і підраховуємо, скільки в списках було позитивних, негативних та нейтральних характеристик. Якщо усі характеристики клієнтів чесно дані примирювачем безоцінково, можна не хвилюватися про нейтральність, досягти її в роботі з такими клієнтами примирювачу буде легко. Якщо ж з 5 записаних характеристик хоча б 3 містять позитивні чи негативні оцінки, варто попрацювати зі зміною ставлення до клієнта.

Можна запропонувати деякі доволі прості дії, що можуть зарадити у ситуаціях, коли примирювач виявив, що його/її ставлення до клієнтів загрожує втратою нейтральності.

Примирювач може звернутися до утвореного списку рис клієнта і в разі, якщо усі приписані ним/нею риси (якості) клієнта позитивні, спробувати пошукати у того ж клієнта таку ж кількість вад і вписати їх навпроти виявлених чеснот. Аналогічно можна працювати і зі списком початково виявлених вад клієнта: протиставити їм рівний за кількістю список його/її переваг.

Зі списком переваг (вад) клієнта можна попрацювати за допомогою виявлення сенсу кожної аналізованої риси і знаходження позитивних і негативних оціночних назв цієї риси (якості, характеристики). Добре для знаходження ґрунтовних визначень понять користатися з тлумачних словників: беремо записану характеристику, виписуємо ґрунтовне визначення цього поняття і підшуковуємо поняття з протилежним оціночним значенням.

Така робота допомагає усвідомити суб'єктивність ставлень і трактувань та зменшити прихильність або нехіть до клієнтів.

Непоганого результату можна досягати, застосовуючи в процесі збалансування свого ставлення до клієнтів, такі питання: чи є особи, яким клієнт може подобатися/не подобатися? за що власне клієнта можуть любити/не любити інші люди? за що інші люди можуть бути вдячні/ображатися на цього клієнта? Зрозуміло, що форма питання буде залежати від виявленого «перекосу» у ставленні до клієнта.

Багатьом людям (особливо з яскравим образним мисленням та візуалам) змінити ставлення до інших допомагає така вправа: уявити собі особу (яка здається неприємною) у вигляді якоїсь гарної квітки, приємного запаху, смачної страви, приємного смаку або у вигляді якоїсь милої казкової істоти. Навпаки, зменшення привабливості і симпатії до людини можна досягти за допомогою протилежних яскравих образів.

Самоаналіз ставлення до клієнтів та робота з контролем та підтриманням нейтральності має супроводжувати весь процес проведення процедури примирення і базуватися на почутті міри. Недарма мудрі стародавні філософи вважали міру однією з наважливіших категорій, принципом буття, головним мірилом соціальних взаємодій. Переконаючи себе, що певний клієнт кращий/гірший, ніж нам здалося спочатку, можемо «передати куті меду» і втрапити в протилежну оціночну крайність.

Отже, будьмо нейтральні до клієнтів і це зменшить напруження і дозволить легше і швидше допомогти їм знайти порозуміння і розв'язати їхні проблеми.

GURSTEIN B.

PUBLIC POLICY AND INSTITUTIONAL CHANGE IN THE MIDDLE OF CONFLICT PROJECT

Introduction

The massive invasion of Russian Military Forces on the territory of Ukraine on 22 February 2022 had a long preparation. Such as the Crimea and Donbas occupation and the Central government's destabilization in Kyiv. That included mass media campaigns with a false interpretation of historical narratives developed 'pseudo-patriotic' and sometimes open neo-fascist movements that were highly spread on the territory of the Russian Federation and its satellite states worldwide. The 'Russia Today Chanel,' The 'Russkiy Mir Foundation,' and the 'Russian Orthodox Church' are only a few examples of such agents. In addition, the Hybrid, attacks, and troll factories, under the Federal Security Service coverage, prepared the ground for the invasion. This psychological warfare, based on mass media and internet platforms, aimed to erase and distort the national identity by provoking false political and public discourse. Those "concepts" of division significantly affected neglected weak with the weak and corrupted government structures.

Nevertheless, the successes of the Russian Hybrid activities cannot be correlated only to Ukraine. Different pro-Russian organizations are acting openly or hidden worldwide. As a result, the divided society is a hotspot for hybrid intervention and operation of hybrid activities (post-Truth) worldwide and can be used by other non-democratic governments.

The counteraction against such newly combined Hybrid Approaches can be reached through the re-definition/strengthening of national identity, institutionalization, and democratization.

The current research project is based on the Ph.D. thesis, which defined the dependence between a weak state and the ability of media influence from outside using Hybrid Technologies based on the case study of Russian intervention 2014-2022.

The current proposal is based on the Ukrainian society transformation based on the successful model of Post-Imperial Japan's democratic and economic change. The achievement of such a model in a democratic way can serve as the projection toward a Post-War Ukrainian Society, precisely Russian and Ukrainian ethnic groups. Those include democratic/national identity development and transformation in a post-conflict society, including the newest Hybrid technological risks.

Purpose of the Study:

The purpose of the research is a part of the post-doctoral research aimed to build a strong core of Conflict Transformation and Reconciliation Research in Post-Conflict Society, particularly in Russian-Speaking regions of Ukraine affected mainly by war. The project involves Ukrainian and international research groups to develop a Ph.D. program for Ukrainian students. The main aim is to participate from Russian and Ukrainian-speaking researchers living in Ukraine or occupied territories. The program will be an integrated project for Ph.D. at V. N. Karazin Kharkiv National University.

The V.N. Karazin Kharkiv National University is a leading university in Ukraine, specializing in social and political studies. The University has 23 faculties and educational and research institutes, more than 16,000 students and trainees, and 301 graduate and doctoral students. Specialists are trained in 115 specialties and specializations, covering the entire spectrum of modern classical university education.

The University was much affected by the aggression of Russia in February 2022. Part of the faculty buildings was destroyed, and many teaching activities were interrupted.

After the Russian invasion, the University opened for cooperation in social and political science and research as a leading Ukrainian institution. The scientific community sees V.N. Karazin Kharkiv National University as an essential partner that can promote future peace education and reconciliation in Ukraine. The V.N. Karazin Kharkiv National University is based on the eastern border of Ukraine in the Russian-speaking Region of Ukraine. Thus, it can serve as a key to transforming ethnic conflict, building new bridges between Russian and Ukrainian-speaking communities in Ukraine and future international reconciliation.

Assumption of the study

Based on the Ph.D. thesis, the assumption that Media and Propaganda is an Elements of Hybrid War (based on the Ph.D. thesis). Perception of Norman Faighcloud, Ruth Wodak, and Theon Van Djik. Conflict Transformation Approach; Non-violent Transformation of Society in the middle and after a conflict and restoring destroyed relationships - (Model developed by John Paul Lederach; Lewis, A. Coser and integrated into Ph.D. research) Integration of multi-identities into the main narrative – through democratization and institutional post-soviet change. Peace co-existence and protection against danger Cyber Influence (Presented Lee Cameron McIntyre). Historical perception in Building identity 1991-2022.

The work groups of researchers will work on the National Identity and Integration in the Post-Conflict society (the eastern territories of Ukraine affected by Russian aggression).

The central point of the research is the development of Ukrainian National Identity in Post Conflict period based on the model of Post-Imperial Japanese Society Social Change and Transformation.

The main issue in such action is developing a doctoral program of inclusion and transformation in post-conflict territories (accredited by Ukraine and German Governments). The program is directed toward students from the affected regions studying/or will obtain their Ph.D. degree to be part of the national identity and social transformation project. The candidates from V. N. Karazin Kharkiv National University will join and be guided by Researchers from Germany and Japan.

The main objectives of the program:

1. The social identity of Ukrainian society contains Russian and Ukrainian-speaking (ethnic) groups as its integrated part (culture and language).
2. The national identity attitudes toward democratization, and institutional change in Post-Soviet society (affected by totalitarianism), using the model of Post Imperial Japan's Transformation of economic and democratic Success.
3. Social inclusion of Russian-speaking Ukrainians, their heritage, memories, and identity in the Ukrainian Identity in contrast to Russian and Soviet imperial domination and propaganda.
4. Institutional change – democratization and economic independence. The social identity of Ukrainian society contains Russian and Ukrainian-speaking (ethnic) groups as its integrated part (culture and language).
5. The national identity attitudes toward democratization, and institutional change in Post-Soviet society (affected by totalitarianism), using the model of Post Imperial Japan's Transformation of economic and democratic Success.
6. Social inclusion of Russian-speaking Ukrainians, their heritage, memories, and identity in the Ukrainian Identity in contrast to Russian and Soviet imperial domination and propaganda.
7. Institutional change – democratization and economic independence.

Methodology:

Based on the Ph.D. thesis, the assumption that Media and Propaganda is an Elements of Hybrid War (based on the Ph.D. thesis). Perception of Norman Faighcloud (1989 1992, 1993, 2003, 2009, 1997) Ruth Wodak (2000, 2009, 2018), and Theon Van Djik (2000, 2001, 2013). Conflict Transformation Approach; Non-violent Transformation of Society in the middle and after a conflict and restoring destroyed relationships - (Model developed by John Paul Lederach and Martin Leiner (1997, 2004, 2005, 2014) (; Lewis, A. Coser and integrated into Ph.D. research) Integration of multi-identities into the main narrative – through democratization and institutional post-soviet change. Peace co-existence and protection against

danger Cyber Influence (Presented Lee Cameron McIntyre). Historical perception in Building identity 1991-2022.

The work groups of researchers will work on the National Identity and Integration in the Post-Conflict society (the eastern territories of Ukraine affected by Russian aggression).

The central point of the research is the development of Ukrainian National Identity in Post Conflict period based on the model of Post-Imperial Japanese Society Social Change and Transformation.

The main issue in such action is developing a doctoral program of inclusion and transformation in post-conflict territories (accredited by Ukraine and German Governments). The program is directed toward students from the affected regions studying/or will obtain their Ph.D. degree to be part of the national identity and social transformation project. The candidates from V. N. Karazin Kharkiv National University will join and be guided by Researchers from Germany and Japan.

Proposed plan:

A task plan will present the most relevant tasks to achieve the project objectives. Some of these tasks are already in process, and others will run in parallel. The academic goals are:

1. Developing academic and practical steps of cooperation and project for institutional change in the Ukrainian society toward democratization (partnership with Kharkiv Board and Jena University. Those steps include Publishing a research paper on the inclusion and post-war transformation of Russian-speaking society in the eastern regions of Ukraine (including Donetsk and Lugansk Region).
2. Creating a group of inclusion researchers from Kharkiv National University (Ph.D. students), emphasizing ethnic, cultural, and gender diversity (Russian and Ukrainian-speaking representatives from both gender groups).
3. Draft a proposal for the Ukrainian government toward institutional program development of integration and inclusion in post-war regions of Ukraine, with a central emphasis on democratization and institutional development.

Expected results and impacts:

Developing a program toward National Identity Research Democratization and Institutional Change can be A Pioneering Program for Restoring post-conflict society in the modern time of globalization and informational exchange. Moreover, the program can provide a future core for strengthening national identity narratives and the national state during globalization. Those will include its transformation and Implementation of the model in the post-industrial and global society, its protection against Hybrid involvements, and autocratic propaganda influence.

References:

- F., G. (2007). *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*. Potomac Institute for Policy Studies.
- Fairclough, N. (1989). *Language and Power*. New York: Longman.
- Fairclough, N. (1992). *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- Fairclough, N. (1993). *Critical Discourse Analysis and the Marketization of Public Discourse*. *The Universities, Discourse & Society* 4 (2) 133-168.
- Fairclough, N. (2003). *Analyzing Discourse Textual Analysis for Social Research*. Routledge: New York.
- Fairclough, N. (2009). 'A Dialectical-Relational Approach to Critical Discourse Analysis'. Ruth Wodak and Michael Meyer, eds. *Methods of Critical Discourse Analysis*. London: Sage. 162-86.
- Fairclough, N., Wodak, R. (1997). 'Critical Discourse Analysis'. Teun A. van Dijk, ed. *Discourse as Social Interaction*, Vol 2. London: Sage. 258-84.
- Gurstein, B. (2022). *Hybrid War and Media Confrontation in Russian-Ukrainian Conflict 2014-2019 Ways Of Reconciliation And Creating Peaceful Relations*, Ph.D. thesis (in the submission process). Friedrich Schiller University Jena.
- Lederach, J. P. (1997). *Building Peace: Sustainable Reconciliation in Divided Societies*. Washington, D.C., United States Institute of Peace Press.
- Lederach, J. P. (2004). *The Moral Imagination*. Oxford University Press: New York.
- Lederach, J., P. (2005). *The Moral Imagination The Art and Soul of Building Peace*. Oxford University Press. United States of America.

- Lederach, J., P. (2005). *The Moral Imagination The Art and Soul of Building Peace*. Oxford University Press. United States of America.
- Lederach, J., P. (2014). *The Little Book of Conflict Transformation*. Library of Congress. United States of America.
- Leiner, M., Schliesser, C. (2018). *Alternative Approaches in Conflict Resolution*. ISBN: 978-3-319-58358-7
- McIntyre, L. (2018). *Post-Truth*. Massachusetts Institute of Technology MIT.
- Plochy, S. (2014). *Ukraine and Russia: Representations of the Past*. The University Of Toronto.
- Van Dijk, T. (2001) 'Introduction: What Is Critical Discourse Analysis?' In: *The Handbook of Discourse Analysis* ed. Schiffrin, D., Tannen, D., Hamilton H.E., Blackwell Publishers Inc., USA.
- Van Dijk, T. A. (2000). 'Parliamentary Debates'. From: *Parliamentary Discourses on Ethnic Issues in Six European States*. Klagenfurt, Austria: Drava Verlag. 45-78.
- Van Djick, J. (2013). *The Culture of Connectivity: A Critical History of Social Media*. Oxford: Oxford University Press, 2013.
- Wodak, R and Meyer, M. (2009). *Methods of Critical Discourse Analysis*. London: SAGE.
- Wodak, R. (2018). *Discourse and European Integration*. KFG Working Paper No. 86, May 2018. (online source). https://www.polsoz.fuberlin.de/en/v/transformeurope/publications/working_paper/wp/wp86/WP_86_Wodak_Druck_und_Web.pdf
- Wodak, R., Van Dijk, T. A. (2000). 'Racism at the Top'. From *Parliamentary Discourses on Ethnic Issues in Six European States*. Klagenfurt, Austria: Drava Verlag.
- Yekelchuk, S. (2007). *Ukraine, Birth of Modern Nation*. Oxford.

ДЕНИСЕНКО В.Г.

БАЗОВІ СУПЕРЕЧНОСТІ ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

В нинішніх умовах соціального, економічного, культурного та інформаційного розвитку України постає проблема вдосконалення процесу підготовки конкурентоспроможних фахівців. Особливий інтерес спрямований на професійне становлення майбутніх психологів, що зумовлюється високою соціальною значущістю професії та стрімким зростанням її популярності. Професія психолога сьогодні займає високе місце в рейтингу популярних професій, адже за час повномасштабної війни попит на психологів зріс у 2,5 рази (Дослідження Work.ua, 2023). За даними МОЗ після закінчення воєнних дій понад 15 млн українців потребуватимуть психологічної допомоги, що підкреслює важливість успішної підготовки до професійної діяльності фахівців цієї галузі (Прищепа, 2023).

Проблему професійної підготовки майбутніх психологів досліджували багато вчених (Г. О. Балл, О. Ф. Бондаренко, С. Д. Максименко, Н. В. Чепелева). Теоретико-методологічні аспекти готовності до роботи за професією висвітлені у працях таких вітчизняних учених, як Ю.З. Гільбух, П.П.Горностаї, В.О. Моляко, Л. Е. Орбан-Лембрик, В.В. Рибалка та інших. Разом із цим, наразі існує недостатній рівень розробленості проблеми готовності майбутніх психологів до здійснення професійної діяльності в цілому та психологічного її компоненту, з огляду на драматичні обставини сьогодення. Пандемія COVID-19 та повномасштабне вторгнення російських військ на територію України змінили умови підготовки фахівців у ЗВО, зокрема відбувся перехід до дистанційної форми навчання і проходження практики. Як наслідок, актуальним є дослідження готовності до професійної діяльності студентів-психологів з огляду на нові умови фахової підготовки. Зокрема доцільним є вивчення суперечностей між фаховою готовністю як фактом володіння необхідними знаннями та навичками та психологічною готовністю до здійснення практичної діяльності, що і становить проблему нашого дослідження.

Поняття готовності до професійної діяльності трактується науковцями по-різному. Загалом серед дослідників склалися три точки зору на його сутність. У першій групі готовність розглядається як психічний стан особистості, у другій групі готовність трактується як результат підготовленості до діяльності; третя група об'єднує перші дві точки зору (Синишина, 2019, с. 165).

Що стосується визначень, то Т. В. Мазур, наприклад, визначає готовність як «цілеспрямоване виявлення особистості, що включає її переконання, погляди, ставлення, мотиви, почуття, вольові

та інтелектуальні якості, знання, навички, вміння, установки, налаштованість на певну поведінку, як сформованість певної системи якостей, необхідних для успішного виконання тієї чи іншої діяльності» (Т. В. Мазур, 2013, с. 68). Кавуненко Н. наводить інше визначення професійної готовності: «стійке багатоаспектне та ієрархізоване утворення особистості, яке включає ряд компонентів (мотиваційний, когнітивний, операційний тощо), адекватних вимогам, змісту та умовам діяльності, які в своїй сукупності дозволяють суб'єкту більш або менш успішно здійснювати діяльність» (Н. В. Кавуненко, 2012, с. 3).

З описаного вище ми можемо дійти висновку, що поняття готовності до професійної діяльності є одночасно психологічною характеристикою і готовністю, що характеризується діяльністю та спеціальною підготовкою.

Розробляючи питання структури готовності до професійної діяльності, М. В. Левченко так само виокремлював дві її сторони: психологічну готовність (відповідність особистісних якостей вимогам діяльності, мотиваційний аспект тощо) та фахову підготовленість (глибоке знання основ наук, обізнаність у професійній діяльності, уміння вчитися тощо) (Н. М. Мишко, 2016, с. 149).

Синишина В. теж зазначає два компонента готовності: психологічний та діяльнісний. Важливими чинниками формування готовності до професійної діяльності вона виділяє характер мотиваційної сфери студента, стійкі професійні інтереси і схильності студента до обраної професії, індивідуально-психологічні особливості, адекватну професійну самооцінку, задоволеність своїм професійним вибором (Синишина, 2019, с. 166).

Столярчук О. і О. Сергєєнкова у своїй праці наводять структуру психологічної готовності студента до професійної діяльності, яка складається з когнітивної, емоційної та мотиваційної складових:

- Когнітивна складова містить комплекс уявлень і знань про діяльність, її зміст і наслідки;
- Емоційна складова – це комплекс переживань і ставлень, у тому числі можливі побоювання з приводу успішності чи неуспішності діяльності або того, чи достатньо для роботи власної компетентності;
- Мотиваційну складову становлять готовність до самоактуалізації та саморозвитку, спрямованість на реалізацію власного творчого потенціалу особистості тощо (Столярчук, Сергєєнкова, 2019, с. 168).

Діяльнісний компонент готовності складається з системи знань, вмінь та навичок майбутніх фахівців (Синишина, 2019, с. 166).

Важливо зазначити, що процес підготовки майбутніх психологів здійснюється шляхом формування всіх описаних компонентів готовності одночасно. За словами Н. О. Гончарової «однією з основних причин того, що випускники психологічних спеціальностей не завжди відповідають тим вимогам, які висувають до них як до фахівців майбутня професія та суспільство, є саме низький рівень психологічної готовності до здійснення професійної кар'єри та професійної діяльності» (Н. О. Гончарова, 2020, с. 51). Очевидно, що окремі фахові знання та вміння не можуть повноцінно забезпечити професійну діяльність. Саме психологічна готовність є передумовою цілеспрямованої діяльності, її регуляції, стійкості й ефективності. Вона допомагає людині успішно виконувати свої обов'язки, правильно використовувати знання і набутий досвід (Н. М. Мишко, 2016, с. 153).

Наразі постає питання про те, чи відчувають студенти-старшокурсники готовність працювати за фахом, вневненість у здобутих знаннях та навичках, а отже власній компетенції, мотивацію здійснювати професійну діяльність.

За словами О. М. Макаренка і С. М. Кравчук в сьогоденних освітніх умовах загострюються суперечності між теоретичними знаннями і відсутністю реальних навичок і вмінь ці знання застосовувати (Макаренко, Кравчук, 2013, с. 183). Швайнсберг А. та інші також наголошують, що в той час, як потреба у спеціалістах у сфері психічного здоров'я зростає, збільшується і розбіжність між знаннями й навичками, отриманими під час навчання, та тими, що вимагаються при працевлаштуванні для здійснення практичної діяльності (Schweinsberg et al, 2021, с. 2).

Синишина В. також зазначає, що традиційні форми навчання не можуть глибоко охопити формування готовності випускників спеціальності «Психологія» до професійної діяльності, а отже існують суперечності в системі фахової підготовки. Науковиця пояснює це тим, що психологічна освіта найчастіше вибудовується по парадигмі репродуктивного засвоєння теоретичних знань, які

в свою чергу не дозволяють студентам сформуванати цілісне уявлення про психологічні проблеми особистості, які можуть виникати, і способи їх вирішення (Синишина, 2019, с. 165). Синишина В. зазначає: «Спостерігається «відірваність» теорії від практики, існує репродуктивно-пасивний характер засвоєння знань у готовому вигляді, дисципліни психолого-педагогічного циклу не забезпечують належним чином формування професійних умінь. У майбутніх практичних психологів відсутній досвід творчого застосування отриманих знань в умовах реальної практики» (Синишина, 2019, с. 165).

Це значно загострилося в часи пандемії, а також з початком повномасштабного вторгнення, адже масове переведення на дистанційну форму навчання унеможливило не лише практичне відпрацювання й застосування набутих знань в реальних умовах, а й зменшило можливості обміну досвідом з однокурсниками, погіршило комунікацію з викладачами, що могло знизити навчальну мотивацію і додати сумнівів щодо власної компетентності студентів випускних курсів. «Головна причина низької готовності до професійної діяльності залежить від невміння творчо перетворювати отримані знання, уміння і навички у конкретній професійній ситуації», - зазначає Синишина В. (Синишина, 2019, с. 166). В умовах віддаленої форми навчання і обмеженості перебування в аудиторіях студенти не мають достатньої можливості відпрацьовувати набуті знання, вирішуючи практичні кейси, долучатися до рольових ігор, інтерв'язій тощо. Як наслідок молоді фахівці закінчують навчання у ЗВО, маючи належні теоретичні знання, проте не будучи впевненими щодо того, як вони мають застосовувати їх практично у професійній діяльності.

Саме через це майбутні фахівці можуть бути неготовими до професійної діяльності: виникає базова суперечність між професійною компетентністю як володінням необхідними знаннями та невмінням і психологічною неготовністю відтворювати та використовувати ці знання в практичній діяльності. Тож з огляду на такі реалії та великий попит на фахівців, доцільним є проведення досліджень психологічної готовності до професійної діяльності студентів-психологів старших курсів з метою вивчення чинників, які визначають їхню готовність в нинішніх умовах. Важливими аспектами розгляду проблеми є розробка рекомендацій з метою сприяння розвитку психологічної готовності студентів до роботи за фахом, вивчення шляхів оптимізації навчального процесу задля нівелювання суперечностей між фаховою готовністю як фактом володіння необхідними знаннями та психологічною готовністю до здійснення професійної діяльності.

Література

1. Гончарова Н. О. Дослідження рівня готовності майбутніх психологів до опанування професії. Молодий вчений. 2020. Т. 5, № 81. С. 51–54.
2. За час повномасштабної війни попит на психологів зріс у 2,5 раза. Work.ua. URL: <https://www.work.ua/news/ukraine/2505/>.
3. Кавуненко Н. В. Визначення змісту та структури особистісної готовності до професійної діяльності. Збірник студентських робіт «Студентський альманах» Інституту менеджменту та психології ДВНЗ «УМО» НАПН України. 2012. № 2. С. 1–10.
4. Мазур Т. В. Специфіка психологічної готовності до професійної діяльності соціальних працівників. Проблеми соціальної роботи. 2013. Т. 3, № 2. С. 66–74.
5. Макаренко О. М., Кравчук С. М. Психологічна готовність випускників ВНЗ до працевлаштування. Актуальні проблеми психології. 2013. Т. 5, № 13. С. 183–190.
6. Мишко Н. М. Дослідження психологічної готовності до професійної діяльності майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту. Наука і освіта. 2016. Т. 33, № 2-3. С. 149–155.
7. Прищепя Я. «14 млн українців потребують психологічної допомоги через війну» – Віктор Ляшко. Суспільне Новини. URL: <https://suspilne.media/357122-14-mln-ukrainciv-potrebuut-psihologisnoi-dopomogi-cerez-vijnu-viktor-lasko/>.
8. Синишина В. Психолого-педагогічні умови формування готовності майбутніх практичних психологів до професійної діяльності. Педагогічні інновації у фаховій освіті. 2019. № 10. С. 163–169.
9. Столярчук О., Сергєєнкова О. Формування психологічної готовності студентів до майбутньої професійної діяльності. HUMANITARIUM. 2019. Т. 42, № 1. С. 164–173. URL: <https://doi.org/10.31470/2308-5126-2019-42-1-164-173>.

ЗУБЕНКО А. Я.

КОНФЛІКТНІ МЕХАНІЗМИ АВТОБІОГРАФІЧНОЇ ПАМ'ЯТІ

Автобіографічна пам'ять – це вид довготривалої пам'яті, що являє собою систему спогадів про значимі події та стани людини протягом життя (Baddeley A. et al., 2015). Це сукупність механізмів пам'яті, що зберігає весь отриманий протягом нашого життя досвід та формує нас як особистість. Функціональне призначення автобіографічної пам'яті полягає у зберіганні та селекції досвіду, у якому постане необхідність в майбутньому. Завдяки саме автобіографічній пам'яті ми можемо не повторювати власних помилок знову й знову, уникати конфліктів та проблем, обирати правильні рішення. Функції автобіографічної пам'яті рятують нас в конфліктному і складному світі.

Функція передбачення майбутнього допомагає людині аналізувати свій минулий досвід та робити на основі цих даних припущення стосовно подій, що лише відбудуться. Це обширна частина «інтуїції» – уміння несвідомо вгадувати істину, яка ґрунтується на минулому досвіді людини.

Функція формування ідентичності полягає у тому, що досвід, який ми отримуємо, в тій чи іншій мірі впливає на нас. В залежності від типу події людина може змінитись, тому, наприклад ті ж травматичні або дуже негативні та важкі події можуть зробити з людини когось «цілком іншого».

Функція самовизначення полягає в вивченні людиною свого досвіду і визначення на цій основі того, що вона хоче бачити у своєму майбутньому. Завдяки цій функції людина формує свою стратегію життя (здійснює вибір професії чи партнера, які не будуть порушувати загальний обраний напрям життю), а також вносить в неї відповідні зміни.

Функція самопізнання частково перекликається із минулою функцією, але вже скоріше діє в просторі внутрішнього світу. Ця функція автобіографічної пам'яті допомагає людині пригадувати минулі реакції на різні події та розуміти, що їй подобається, а що ні в масштабі життя. Якщо людина все життя обирала страви з цитрусами, та могла навіть про це не задумуватись, автобіографічна пам'ять допоможе зробити висновок «мабуть, я люблю цитрусові». Спочатку іде функція самопізнання та на її основі вже працює функція самовизначення.

Функція періодизації етапів свого життя полягає у тому, що людина з нормально функціонуючою автобіографічною пам'яттю може без проблем відокремити свої спогади з дитинства від спогадів, що були тиждень тому. Тобто, ця функція дає можливість орієнтуватися у власному житті, виокремлюючи інформацію відносно власного часового проміжку. Люди також щоб згадати конкретний рік/період, зазвичай пригадують саме події, і вже після цього можуть орієнтуватись в часі.

Функція фінальної інтеграції особистості – досить складна та таємнича функція автобіографічної пам'яті. Загалу вона відома як те, що «життя перед очима пронеслось». Тобто, коли для людини є загроза життя, у критичний або інколи «останній» момент вона пригадує все важливе, що відбулось з нею. Ці спогади унікальні, не завжди вони «підсумовують життя», інколи просто роблять акцент на подіях, які для особистості раніше могли не мати значення. На жаль, механізми таких процесів поки не відомі досконально. Також невідомо, в якому віковому періоді з'являються такі можливості фінальної інтеграції.

В психологічних дослідженнях представлені феномени автобіографічної пам'яті, які показують конфронтаційність природи її механізмів.

Феномен мимовільних автобіографічних спогадів. Кожна людина протягом життя може на секунди або менше «бачити перед очима» картинку випадкового спогаду зі свого життя. Часто ці спогади активуються через систему асоціацій та активуються набагато швидше, ніж сама людина може осмислити цю несподівану детермінованість. Ці спогади можуть бути не пов'язані з актуальним досвідом, на перший погляд, але зв'язок завжди існує, часом складний і не може бути усвідомленим без додаткових зусиль. Цей феномен може набувати болісних проявлень, наприклад при ПТСР, коли людина від кожного такого спогаду може переживати викид негативних емоцій. Особиста значущість спогадів та їх глибинний сенс для людини стає ключовим в цьому питанні, тому такі спогади можуть як принести користь (людина записує спогад як частину знань про

власну особистість), так і посилює травму, змінюючи на короткий час загальну конфігурацію сприйняття та розуміння життєвого досвіду (Hashimoto J., at all, 2022).

Феномен флешфорварду. Флешфорвард — новий термін у науці, антипод флешбеку, що проявляється у феномені мимовільних автобіографічних спогадів. Флешфорвард характеризується випадковою «думкою про можливе майбутнє». Так як майбутнє, на відміну від минулого, ще не відбулось, це проектування сценарію подумки на основі як теперішньої, так і минулої інформації. Флешфорвард зазвичай викликає емоції – як негативні, так і позитивні. Негативні емоції після флешфорварду можуть досягати такої сили, що мозок буде вважати цей абсолютно вигаданий сценарій «на близькому рівні» до тих подій, що справді відбулись. Це може призвести до плутанини настільки, що суміжні феномени як «зурочення» чи «прокляття», почнуть «справді» збуватися, оскільки людина сама себе налаштовує на те, що це вже відбулось та робить всі послідовні кроки для події, не усвідомлюючи цього (Marjolein R., at all, 2022). У флешфорварду є й інша сторона, коли позитивна картина майбутнього мотивує людину до неї йти. Але, на жаль, якщо ця майбутнє не стало реальністю, у людини настає фрустрація, тому стосовно флешфорварду дослідники досягають певної однаковості, що це більше негативне явище, аніж позитивне.

Феномен ностальгії. Люди схильні романтизувати своє власне минуле, тому поширені уявлення, що «раніше було краще», або «а ось в мій час й трава була зеленіша». З часом з пам'яті вимивається негативна частина спогадів, залишаючи переважно позитив. Виключенням зазвичай є дуже яскраві негативні переживання, які залишили свій відбиток на житті особистості. Негативні спогади втрачають свої «фарби» (тьмяніють). Причина такого явища в обмеженості ресурсів: пам'ять виділяє свій ресурс на спогади, які більш актуальні та впливові для людини («зараз і тут»). Для автобіографічної пам'яті негативні спогади дуже енергетично затратні, тому вона їх прагне забрати зі своєї операційної частини якомога швидше. Це й призводить до того, що люди ностальгують за прекрасним минулим, тому що автобіографічна пам'ять дозволяє поверхнево відтворювати це минуле, мати лише гарні спогади, а все інше з досвіду життя активується вже при цілеспрямованому згадуванні.

В проведеному дослідженні на початку весни 2023 року вивчалися спогади дорослих про початок воєнних подій. Нами встановлено такі особливості:

Феномен туман «пам'яті» при травматичних подіях. Значна частина опитаних (25 %) не могли пригадати подій за рік. Цей феномен свідчить, що пам'ять може буквально «блокувати» частину спогадів, якщо вони дуже травматичні, та не давати людині до них доступ («неможливо пригадати, що відбувалося в моєму житті»). Це може бути пов'язано як з великою енерговитратою, так і дією механізмів захисту, тому що травматичні події можуть завдати шкоди психологічному функціонуванню, порушити рівновагу, відновити розпач та страждання, тож пам'ять намагається цьому перешкодити.

Феномен сплутаності «пам'яті» при травматичних подіях. У проведеному дослідженні значний відсоток опитаних були твердо впевнені у тому, що глобальна подія, яка, наприклад, відбулась улітку, на їх думку відбулась весною. Варто зазначити, що люди намагались пригадувати, однак це потребувало від них зусиль, все одно виникала плутанина навіть стосовно нещодавніх подій.

На основі проведеного дослідження та аналізу даних інших дослідників ми можемо дійти висновку про конфліктність та суперечності автобіографічної пам'яті:

1. Автобіографічна пам'ять зовсім неточна, обмеженість її ресурсів зумовлює викривленість або забуття складних подій.
2. Автобіографічна пам'ять намагається зменшити біль людини, згладжуючи негативні події та емоції, але механізм мимовільного запам'ятовування доводить, що пам'ять може ввімкнутись в самий незручний момент, повернути спогади і відновити біль та страждання.
3. Незважаючи на те, що автобіографічна пам'ять дає можливість нам використовувати досвід минулого, функціонально вона націлена на майбутнє та може формувати теперішнє під нього. Механізм флешфорварду це доводить.
4. Автобіографічна пам'ять не ставить собі за мету «пам'ятати всі події минулого», навпаки, у пригадуванні вона «погана», тому що не дає можливості пам'ятати всю картину через певний час.

Висновки. Автобіографічна пам'ять унікальний та повною мірою суб'єктивний фрагмент психічної реальності, що працює на основі внутрішньої конфронтації. Завдяки дії механізмів автобіографічної пам'яті постійно формуються та проявляються феномени, які змістовно і функціонально конфліктують. Конфліктні дії механізмів автобіографічної пам'яті виявляють суперечності життєвого досвіду, дезінтегровані фрагменти внутрішнього світу. Такі механізми можуть призвести до утворення прогалин пам'яті, проявитися у несподіваному виявленні травматичного досвіду або творчо завершитися картиною нового бажаного майбутнього.

В результаті в залежності від функціонування механізмів автобіографічної пам'яті людина може стати більш натхненною та продуктивною, а може бути психологічно скаліченою та недієздатною. Внутрішня конфліктність в життєвому досвіді, що опрацьовується в автобіографічній пам'яті та виявляється в її феноменології, може посилювати рефлексію та сприяти конструктивній поведінці. Автобіографічна пам'ять загадкова та таємнича, тож її вивчення буде нами продовжуватись. Дискурс конфліктології є необхідним та доцільним в розкритті сутності автобіографічної пам'яті.

Література

1. Baddeley A. D., Eysenck, M. W., Anderson, M. C. Memory. Second edition. Hove [etc] : Psychology Press, 2015. 547 p.
2. Hashimoto J., Kanayama N., Miyatani M., Nakao T. The Mood Repair Effect of Positive Involuntary Autobiographical Memory Among Japanese Adults: An Experimental Study. SAGE Open. 2022. №1. Vol.2.
3. Marjolein R. Thunnissen, Maaikje H. Nauta, Peter J. de Jong, Marleen M. Rijkeboer, and Marisol J. Voncken. Flashforward imagery in speech anxiety: Characteristics and associations with anxiety and avoidance: Front Psychol. 2022; 13: 975374.

КОПЕЦЬ Л.В.

ОСТРАКІЗМ У КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ВИМІРАХ

Поняття остракізму в сучасній психології набуло значення як відчуження, неприйняття, засудження, виключення з соціальних стосунків, а також як синонім культури скасування. Остракізм проявляється в ігноруванні та виключенні учасників спілкування із взаємодії. Особа, що зазнає психологічного неприйняття та відчуження, яке може бути продемонстровано в різних формах, відчуває труднощі психологічного характеру: беспорядність, смуток, біль, депресію, втрачає почуття впевненості, самоповаги. На особу спрямовується надзвичайної сили психологічний удар, що порушує не лише психологічну рівновагу, а також процеси осмислення існування. Як переконують дослідники в умовах остракізму у особи, що зазнає такого ставлення, виникають порушення у роботі фізіологічних систем [2; 8; 9], може виникати навіть фізичне відчуття болю [2]. Остракізм має серйозні поведінкові наслідки, які можуть виявлятися у одних людей у вигляді ризикованої, агресивної поведінки, у інших як відсторонення від оточуючих (ескапізм), в окремих людей проявитися у вигляді різних антисоціальних дій (екстремізму, радикальності, помсти).

Як вказують дослідники ескапізм є психологічно загрозливим не лише для тих, на кого він спрямований. Остракізм є непростю ситуацією для тих, хто є ініціатором неприйняття та бойкотування когось іншого. Сама участь в остракізм-події), зменшує внутрішні сили особистості, порушує систему саморегуляції, призводить до виснаження Еґо (Р. Баумайстер) [1].

Мета нашого дослідження полягає у визначенні концептуальних вимірів остракізму на основі аналізу доступних нам досліджень.

В психології сформовано декілька відмінних моделей остракізму.

Стадіальна модель остракізму К. Д. Вільямса (The ostracism model of K. D. Williams). Теорія показує стадіальність розвитку переживання в ситуації остракізму. Спочатку виникає заперечення (виявлення переживання на майже несвідомому рівні). Рефлекторна наступна стадія супроводжується реакцією болю. На цій стадії, фрустрації фундаментальних потреб, блокується можливість заспокоєння потреби у приналежності до соціальної спільноти та потреби у своїй значущості. На думку автора концепції К. Д. Вільямса заблоковані потреби можна об'єднати в два

кластери: кластер потреби у приналежності та самоповазі та кластер потреби у владі та провокації, що включає потребу у контролі та осмисленості існування.

На наступній (рефлексивній стадії) оцінюється значущість ситуації та формується її когнітивна оцінка, проводиться аналіз можливих причин та розгортається активізація копінг-стратегій для подолання ситуації при її загальній оцінці як стресової. На цій стадії виникає прагнення відновити колишню єдність з іншими, тож для цього використовуються відповідні поведінкові патерни – конформність, підлезування, прагнення догодити, сподобатися. Та навіть, якщо досягається відновлення стосунків, психологічний біль не зникає. Незважаючи на те, що своїми діями людина може зупинити або усунути остракізм, вона може і далі відчувати біль, який може посилюватись при спогадах чи повторенні події.

Якщо подолати ситуацію не вдається, якщо ситуація остракізму має тривалий характер, якщо людина зустрічається з відкритим остракізмом, вона може стати агресивною і вдаватися до різних дій, спрямованих проти своїх кривдників. У разі відмови від активних дій (резигнація) можуть виявлятися поведінкові патерни покірності, смиренності, пасивності, своєрідного «психологічного паралічу». На цій стадії виснажуються внутрішні ресурси особистості, що більше не прагне відновлення свого колишнього статусу, не прагне відновлення зруйнованих відносин і приходить до усвідомлення безглуздості спроб продуктивного вирішення ситуації остракізму.

Універсальна мотиваційна модель реакцій особистості на досвід міжособистісного неприйняття Л. Річман і М. Лірі ((Universal motivational model of L. Richman and M. R. Leary [5]). У цій теорії дається пояснення безпосередніх та довгострокових наслідків негативного досвіду остракізму. Модель обґрунтовує формування різних мотиваційних векторів залежно від суб'єктивної інтерпретації неприйняття як негативної міжособистісної події. Потреба в соціальному прийнятті та приналежності розглядається як індикатор значущих відносин людини, а остракізм як несхвалення, незацікавленість у контактах з особистістю, їх уникнення, а також зрада та зневага. Автори теорії показують, як особистість суб'єктивно інтерпретує ситуацію остракізму. Коли будь-яка людина усвідомлює загрозу втрати приналежності (до діади, групи, соціальної спільноти), вона переживає психологічний стрес, що супроводжується душевним болем. В моделі інтерпретуються суб'єктивні переживання у ситуації остракізму.

На емоційному рівні виявляються негативні емоції (сум, образа, гнів, ревності), які автори теорії позначають терміном «ображені почуття». Домінуючою у структурі цих почуттів є образа, як результат рефлексії свого становища — рефлексії знецінення власної особистості іншими. Розуміння людиною, що інші незацікавлені в спілкуванні з нею, призводить до зниження самооцінки.

Розуміння ситуації остракізму як негативної міжособистісної події викликає також когнітивне опрацювання ситуації.

На когнітивному рівні можуть бути визначені такі варіанти суб'єктивної інтерпретації міжособистісної девальвації як справедливість/несправедливість розриву відносин; очікування/відсутність очікування відновлення відносин; поширеність та частота відмови; цінність порушених відносин; наслідки розриву стосунків та їх витрати; можливість альтернативних відносин.

Інтерпретація досвіду остракізму є наслідком актуалізації трьох комбінацій особистісних мотивів. Завдяки блоку мотивів, пов'язаних з орієнтацією на людей, прагненням до соціальних зв'язків забезпечується прийняття та підтримка, просоціального поведінка особистості, формування подальших просоціальних стратегій та тактик реагування (сподобатися знову, відновити стосунки, знову стати частиною спільноти).

Завдяки блоку мотивів, опосередкованих спрямованістю проти людей, формується основа для антисоціальної поведінки особистості, поведінки орієнтованої на захист себе та заподіяння шкоди кривднику чи кривдникам (помста спільноті чи загалу, що не приймає тебе).

Завдяки блоку мотивів, детермінованих орієнтацією від людей, притаманних втечі та ескапізму, відбувається формування поведінкових стратегій уникання (особа приймає існуюче положення, відстороняється від оточення).

У ситуації остракізму можуть виявлятися комбінації трьох блоків мотиваційних інтенцій – бажання повернути визнання, помститися кривдникам і уникати подальших міжособистісних

контактів, але більш імовірно, що домінуючим є один із трьох блоків (прагнення визнання, прагнення помсти та заподіяння шкоди, прагнення уникнути взаємодії).

На основі аналізу описаних мотиваційних процесів можна прогнозувати довгострокові наслідки остракізму для психічного та фізичного здоров'я людини.

Просоціальна відповідь на подію, пов'язану з остракізмом, можлива тоді, коли людина сподівається відновити відносини, розуміючи або приймаючи свою провину, оцінюючи ситуацію як випадкову, а неприйняття як ситуативно обумовлене або як справедливу дію інших щодо себе. Коли суб'єктивна цінність міжособистісних відносин дуже висока, особистість активізує свої ресурси та може відновити стосунки та приналежність до спільноти. Використання просоціальної тактики для відновлення своєї приналежності можливо у разі, якщо відносини значать дуже багато для особистості і вона зазначає суттєвої шкоди від руйнування колишніх стосунків).

Асоціальна поведінка актуалізується, коли розрив відносин сприймається як принизлива ворожа дія, навіть коли міжособистісні відносини не сприймалися особистістю як важливі, а оцінювалися як короткі, тимчасові, скоро минуші. Коли люди відчувають, що їх відкинули необґрунтовано, що з ними поводитися несправедливо причин, вони з більшою ймовірністю демонструють антисоціальні патерни. Усвідомлюючи незворотність ситуації, неможливість відновити порушені відносини, людина може усвідомлено піти на ризик ще більш асоціальної поведінки (гнів, агресивні дії), намагатися помститися кривднику чи іншим людям, аж до насильства як до кривдника, так і до незнайомих непричетних до ситуації людей.

Реакція втечі та уникнення контактів має місце тоді, коли людина неодноразово зазнає остракізму і стратегія ескапізму стає для неї звичною, типовим поведінковим патерном, що реалізується на тлі дефіциту приналежності. Хоча неприйняття залишається болочим переживанням, стратегія втечі допомагає, коли в особи існують альтернативні надійні та довірливі відносини, які підтримують почуття приналежності чи допомагають його відновити. За наявності таких альтернативних відносин людина може залишити ситуацію остракізму (реально чи символічно). Втеча є також реакцією на неприйняття, коли когнітивна оцінка та суб'єктивна інтерпретація події вказують особистості на неможливість відновлення зруйнованих відносин або на їх невисоку цінність у суб'єктивній системі значимості.

Основні положення універсальної мотиваційної моделі її автори продовжують уточнювати в результаті активних досліджень [5].

Адаптивна теорія остракізму (G. Freedman, K. D. Williams, J. S. Beer [3]). У цій теорії розглядається інтерактивна природа остракізму. У ній інтерпретується взаємодія обох сторін: ініціаторів та знедолених (і тих, хто ініціює вигнання, і тих, кого виганяють).

Інтерес до адаптивної теорії обумовлений тим, що в ній аналізуються повсякденні ситуації взаємодії людей у сфері бізнесу, освіти, міжособистісних відносин. У ній охоплено широкий спектр насамперед діадичної взаємодії (ділові контакти, дружні та романтичні стосунки). Коли відкидають не завжди прагнуть того, щоб болісно покарати іншого. Йдеться іноді про просте «вилучення» особи зі свого особистого простору. До того ж відкидаючи іншу людину, намагаються звести до мінімуму «удар», не завдати іншому болочого переживання.

У теорії стверджується, що остракізм переживається обома взаємодіючими сторонами і є для обох сторін інтенсивною стресогенною ситуацією. Обидва учасники ситуації можуть переживати почуття образи і розчарування, несправедливості і зради, взаємну агресію і безсилля.

На емоції, що зумовлені остракізмом, впливають наступні чинники: індивідуально-типологічні особливості (тривожність, підвищена чутливість, нейротизм), соціально-психологічні виміри (стиль прихильності, характер і тривалість відносин); вплив мають і культурно-специфічні чинники (дистанція влади, колективізм – індивідуалізм).

Щоб зменшити ризики соціального знехтування та зробити їх наслідки менш руйнівними, необхідно враховувати потреби обох сторін, оскільки ситуація остракізму є фрустрацією для кожної із сторін.

Тому, кого відкидають, завдають емоційних ударів, блокують задоволення потреб у приналежності, осмисленому існуванні, самоповазі та контролі. Якщо створити умови для повноцінного задоволення цих потреб, мінімізуються наслідки для тих, хто зазнав удару соціальної ексклюзії (остракізму, неприйняття, вилучення).

Той, хто сам ініціює відсторонення, прагне зберегти свій позитивний образ в очах інших, тож страждає від того, що, ймовірно, не зможе уникнути шкоди своїй репутації. Ініціатор також потребує психологічної підтримки щодо мінімізації негативного впливу ситуації, потребує захисту від виникнення сильних негативних емоцій та потребує, можливо, послаблення почуття провини. В адаптивній теорії пропонується нова таксономія форм відсторонення – явне неприйняття (чітке формулювання «ні»), двозначне неприйняття (невизначеність і неясність «і так, і ні»), остракізм (повне ігнорування) [5].

В контексті цих варіантів неприйняття функціонують різні стратегії спілкування із специфічними особливостями вербальної комунікації. Автори стверджують, що менш руйнівним способом відчуження для обох сторін виступає адаптивний характер явного неприйняття, тобто ясна вербально сформульована відмова щодо спілкування у вигляді зворотного зв'язку на явний або неявний запит про можливе прийняття.

Модель посередництва (S. C. Rudert, R. Greifeneder [3]). В центрі уваги теорії знаходиться третя сторона ситуація остракізму – спостерігач. У ситуації неприйняття окрім тих, хто відкидає і тих, кого відкинуто, присутні свідки події.

С. Рудерт та Р. Грайфенедер сконструювали теоретичну модель посередництва, зосередившись на спостерігачах ситуації остракізму, насамперед на їх особистісних особливостях таких як емпатія, чутливість до справедливості (S. C. Rudert, R. Greifeneder [3]).

Спостерігачі можуть реагувати і приймати чийсь сторону, хоча б символічно. Тож їх реакція багато в чому залежить від того, хто (в їхньому розумінні) з суб'єктів порушує прийняті соціальні норми та конвенції «тут і зараз» або порушував раніше.

Спостерігачі оцінюють остракізм-подію та її важливі моменти. Отже в динаміці події важливі їх обізнаність, як вони інтерпретують подію в цілому, як визначають ті чи інші мотиви обох сторін. Важливою проблемою є їхня здатність до моральних міркувань з мінімальною суб'єктивною упередженістю.

Остракізм стає в сучасному суспільстві поширеною соціальною практикою. Для всіх учасників ситуації ініціаторів, об'єктів («жертв») та спостерігачів ситуація є психологічно складною, стресовою, емоційно напруженою, сповненою негативу, болісних переживань, втрати рівноваги, погіршення самопочуття, зміни звичного способу життя.

Спостерігачі ведуть когнітивну «розробку» події.

Особа, яка піддається остракізму, отримує травматичний досвід знецінення її як особистості. Однак спостерігачі також отримують досить травматичний досвід і можуть страждати від цього. Важливими чинниками ситуації в цілому (її можливий розвиток) є особливості спостерігача, його локація і значущість в світі іншої особистості.

Залежно від актуалізованих мотивів спостерігачі, на наш погляд, теж можуть реалізувати просоціальні, (прагнення до прийняття), антисоціальні (заподіяння шкоди) або стратегії уникнення (втечі) у своїй поведінці. Виходи взаємодії визначаються індивідуально-психологічними якостями учасників, їх досвідом, культурним та ситуаційним контекстом.

Спостерігаючи страждання, особа може емпатично проживати ситуацію разом із жертвою. Оцінка та інтерпретація спостерігача можуть виступати як ресурс соціальної підтримки, якщо спостерігач стане на бік жертви остракізму і вважатиме ситуацію несправедливою.

Особливого значення присутність третьої сторони набуває у тих випадках, коли такими спостерігачами є батьки або просто дорослі люди, а також статусні постаті – вчителі, командири, керівники, від дії чи бездіяльності яких багато в чому залежать психологічні наслідки остракізму.

Висновки. Остракізм як складна соціальна подія, в якій багато учасників (ініціатори, жертви, спостерігачі) потребує детальної та точної концептуалізації. Представлені теорії важливі в концептуалізації остракізму, однак не дозволяють досягти реалізувати це завдання в повному обсязі.

Результати проведеної теоретичної рефлексії можуть бути використані в освітньому процесі, в якому безліч ситуацій можуть мати риси остракізму соціального виключення або сприйматися так. В подальшому нами розглядаються можливості розробки заходів, спрямованих на попередження взаємного неприйняття в різних соціальних контекстах та програм психологічної підтримки

суб'єктів, на яких була спрямована ситуація остракізму. Нами розробляються практик зворотного зв'язку відповідні цілям таких програм.

Література

1. Ciarrochi N. J., Sommer K. L., Baumeister R. F. Ostracism and Ego depletion: The strains of silence // *Personality and Social Psychology Bulletin*. 2001. Vol. 27, iss. 9. P. 1156–1163. <https://doi.org/10.1177/0146167201279008>
2. Eisenberger N. I., Lieberman M. D., Williams K. D. Does rejection hurt? An fMRI study of social exclusion // *Science*. 2003. Vol. 302, iss. 5643. P. 290–292. <https://doi.org/10.1126/science.1089134>
3. Freedman G., Williams K. D., Beer J. S. Softening the blow of social exclusion: The responsive theory of social exclusion // *Frontiers in Psychology*. Ser. Personality and Social Psychology. 2016. Vol. 7. P. 1570. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.01570>
4. Over H., Carpenter M. Priming third-party ostracism increases affiliative imitation in children // *Developmental Science*. 2009. Vol. 12, iss. 3. P. 1–8. <https://doi.org/10.1111/j.1467-7687.2008.00820.x>
5. Richman L. S., Leary M. R. Reactions to discrimination, stigmatization, ostracism, and other forms of interpersonal rejection: A multimotive model // *Psychological Review*. 2009. Vol. 116, iss. 2. P. 365–383. <https://doi.org/10.1037/a0015250>
6. Rudert S. C., Greifeneder R. Whom to punish? How observers sanction norm-violating behavior in ostracism situations // *European Journal of Social Psychology*. 2020. Vol. 50, iss. 2. P. 376–391. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2606>
7. Wesselmann E. D., Williams K. D., Hales A. H. Vicarious ostracism // *Frontiers in Human Neuroscience*. 2013. Vol. 7, iss. 153. P. 1–2. <https://doi.org/10.3389/fnhum.2013.00153>
8. Williams K. D. Ostracism // *Annual Review of Psychology*. 2007. Vol. 58. P. 425–452. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.58.110405.085641>
9. Williams K. D., Nida S. A. Ostracism: Consequences and coping // *Current Directions in Psychological Science*. 2011. Vol. 20, iss. 2. P. 71–75. <https://doi.org/10.1177/0963721411402480>

КОХАНЕНКО А.

БУЛІНГ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ БІЖЕНЦІВ: ФАКТОРИ, ПОСЛІДОВНОСТІ ТА ЗАСОБИ ПРЕВЕНЦІЇ

В сучасному світі проблема булінгу серед підлітків є надзвичайно актуальною і загостреною. Кожного дня тисячі молодих людей стикаються з агресією та насильством, як в навчальних закладах, так і поза ними. Особливо вразливою групою серед цих підлітків є біженці – діти та підлітки, які змушені покинути свою батьківщину через війни, конфлікти або природні катастрофи. Вони несуть великі психологічні, емоційні та соціальні втрати, і, на жаль, часто стають жертвами булінгу, що подвоює їхнє страждання та загрожує їхньому фізичному та психічному здоров'ю.

Ця проблема має серйозні наслідки для фізичного та психічного здоров'я підлітків. Підлітки, які стають жертвами булінгу, можуть зазнавати стресу, тривожності, депресії та інших психологічних проблем. Важливо підкреслити, що булінг може відбуватися не тільки в школі, а й у віртуальному середовищі, що робить цю проблему ще більш актуальною.

У сучасних наукових дослідженнях проблемі булінгу серед підлітків біженців приділяється значна увага. Ця тема розглядається в ряді наукових робіт та публікацій, які висвітлюють фактори, послідовності та засоби превенції. Деякі з них включають: Дослідження "The Bullying Experiences of Refugee Children in England: Two Studies" авторства Джеймса Девіса та Ісабель Джонсон, яке аналізує досвіди булінгу серед біженців у Великій Британії та розглядає фактори, які призводять до цього явища. Робота "Bullying and Peer Victimization Among Refugees: The Role of Perceived Social Support" від Крістіни Міллер та інших, де вивчається роль сприйнятого соціального підтримки у зменшенні булінгу серед підлітків біженців. Дослідження "Bullying and Victimization Among Refugee and Native Adolescents" авторства Хаджер Кішіш та інших, яке порівнює рівень булінгу серед підлітків біженців та місцевого населення. Стаття "Understanding the Bullying

Experiences of Refugee Children" від Джулії Ван Слунс та Івонне Ван Ас, яка розглядає особливості булінгу серед біженців та важливість розуміння цього явища. Ці дослідження та роботи допомагають нам краще розуміти фактори, що впливають на булінг серед підлітків біженців, і розробляти ефективні засоби його запобігання та підтримки жертв.

Булінг, або систематичне фізичне, вербальне або психологічне насильство, є серйозною проблемою в сучасному суспільстві. Підлітки, які переживають важкість переселення через біженецький статус, стають більш вразливими до цього виду насильства. В цьому викладі ми розглянемо фактори, послідовності та засоби первенсії булінгу серед підлітків біженців.

Біженці можуть відчувати себе ізольованими в новому суспільстві, що робить їх більш вразливими до булінгу. Культурні відмінності можуть призводити до непорозумінь та конфліктів, які можуть перетворитися на булінг. Досвід переселення та життя в невідомій обстановці може призвести до стресу та тривоги, що робить підлітків більш вразливими.

Зазвичай булінг розпочинається провокацією та вербальними образами, такими як насмішки та погрози. Булінг може перейти до фізичного насильства, включаючи бійки та побої. Підлітки можуть використовувати психологічний тиск, такий як інтимна чергуваність або відштовхування від групи.

Важливо надавати інформацію про булінг та його наслідки, а також навчати навичкам міжособистої комунікації та розв'язанню конфліктів, для цього в нагоді стане створення інклюзивного середовища в школах та спільнотах що допомагає зменшити ризик булінгу.

Проводити навчальні заходи та тренінги для учнів, вчителів і батьків про те, що таке інклюзія, як дбати про різницю, поважати кожного і боротися з дискримінацією.

Забезпечити можливість навчання та співпраці для дітей з різними потребами, в тому числі дітей із спеціальними потребами, дітей інших національностей і культур.

Організувати кампанії та заходи, спрямовані на попередження булінгу, включаючи уроки про емпатію, взаєморозуміння та конфліктологію.

Сприяти участі різних груп та культур у шкільних та спільнотних заходах, розширюйте свідомість про різноманітність і культурний плюралізм.

Залучати батьків до життя школи та спільноти, забезпечуючи їхню підтримку та співпрацю у створенні інклюзивного середовища.

Сприяти позитивній взаємодії між учнями різних груп, створюючи спільні проекти, групи та заходи.

Підтримка психологічного здоров'я також є важливою складовою, надання доступу до психологічної підтримки та консультування може допомогти підліткам більше справлятися зі стресом та тривогою.

Загальний підхід до цієї проблеми повинен включати як освітні, так і соціальні заходи, спрямовані на створення безпечного та підтримуючого середовища для всіх підлітків, включаючи біженців. Працюючи разом, ми можемо підняти свідомість про булінг та допомогти підліткам знаходити підтримку та захист від цього негативного явища. Ці заходи спільно можуть сприяти створенню інклюзивного середовища, де кожен учень відчувається захищеним і поважається, що може допомогти зменшити ризик булінгу.

Таким чином, булінг серед підлітків біженців – серйозна та актуальна проблема, яка вимагає уваги та дій з боку суспільства, освітніх установ та організацій. Важливо розуміти, що біженці потребують спеціальної підтримки та захисту від булінгу через їхню особливу уразливість. Превенція булінгу серед підлітків біженців вимагає інтегрованого підходу, який включає освіту, психологічну підтримку та спільні заходи для підлітків різних культур. Важливо забезпечити безпеку та добробут всіх дітей, незалежно від їхнього статусу біженців, інакше ми ризикуємо залишити їх уразливими перед негативними наслідками булінгу.

У майбутньому дослідження в області булінгу серед біженців мають розширювати наше розуміння цієї проблеми, враховуючи її контекст та динаміку. Важливо проводити додаткові дослідження, спрямовані на розробку та оцінку ефективних програм запобігання та інтервенції для цієї уразливої групи. Завдяки спільним зусиллям науковців, освітян та психологів можна створити середовище, де кожен підліток, незалежно від свого статусу біженця, матиме можливість зростати у безпеці та гідності, позбавлений булінгу та насильства.

Список використаних джерел:

1. Fazel, M., von Hoebel, J., & Roskin, J. (2017). Bullying victimization among refugee adolescents resettled in Sweden: The role of acculturation and school context. *Journal of Adolescence*, 58, 42-51.
2. Stevens, G. W. J. M., & Vollebergh, W. A. M. (2008). Mental health in migrant children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49(3), 276-294.
3. Due, C., Riggs, D. W., & Augoustinos, M. (2016). "It's us or them!" Bullying and racism in Australian schools. *Critical Sociology*, 42(4-5), 677-696.
4. UNESCO (2017). *School Violence and Bullying: Global Status Report*. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.
5. Ttofi, M. M., Farrington, D. P., & Baldry, A. C. (2008). Effectiveness of programs to reduce school bullying: A systematic review. *Journal of Experimental Criminology*, 4(1), 21-44.
6. Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2009). Bullying, Cyberbullying, and Suicide. *Archives of Suicide Research*, 14(3), 206-221.

ОСТРОВСЬКА Б. В.

ДІТИ НА ЗАМОВЛЕННЯ: КОНФЛІКТНІ ТОЧКИ СУРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА В УКРАЇНІ І ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Війна, що принесла великі людські втрати та вкрай заглибила демографічну кризу на Україні, як лакмусовий папірець виявила гострі соціальні проблеми, що проявилися на її тлі. Серед них – проблема народжуваності. І не лише українських громадян, а й дітей, народжених українськими жінками на замовлення іноземних громадян.

Україна широко відома як країна репродуктивного туризму, яка набула всесвітню славу зокрема завдяки наданню послуг комерційного сурогатного материнства як складової частини послуг у сфері допоміжних репродуктивних технологій (далі – ДРТ). Загалом це такі платні послуги, які надаються переважно іноземцям українськими жінками, та здійснюються за посередництва приватних клінік та агентів в контексті програм з лікування безпліддя за допомогою штучних методів запліднення (*in vitro*) з використанням донорських гамет (чоловічих та/чи жіночих статевих клітин).

Саме обставини форм мажору – спочатку запровадження карантинних обмежень на пересування громадян та перетин кордону, зумовлених пандемією, а надалі оголошення воєнного стану – актуалізували необхідність чіткого правового регулювання сфери надання послуг сурогатного материнства. Окрім того, відсутність державного регулювання цієї сфери суспільних правовідносин лише загострює наявні проблеми, оскільки наразі вона є нішею приватного бізнесу, який значною мірою не підконтрольний державі. Передусім вона орієнтована на комерційні інтереси медичних закладів, що надають послуги з ДРТ, зокрема сурогатного материнства, і загалом розраховані на іноземців, які мають фінансові можливості для оплати таких послуг.

Все це створило умови для зловживання, що збільшує ймовірність безконтрольного переміщення за межі території України новонароджених дітей, репродуктивних клітин, репродуктивних тканин, а також ембріонів людини, зокрема з метою вилучення ембріональних стовбурових клітин тощо. Такі дії за певних умов можуть кваліфікуватися навіть як одна із форм торгівлі людьми. До того ж потрібно провести моніторинг усіх нелегально вивезених з початку війни на Україні дітей, народжених українськими сурогатними матерями, з точним визначенням місця їх перебування та подальшим їх державним супроводом. У цьому контексті міжнародне співробітництво, зокрема й на рівні неурядових громадських організацій, дозволить розширити можливості та географію їх пошуку.

В умовах вимушеної масової міграції українських жінок та дітей, а тим більше їх примусової депортації та насильницького переміщення, питання захисту прав людини, прав дитини та охорони (репродуктивного) здоров'я є особливо важливими.

Слід підкреслити, що проблема сурогатного материнства є мультидисциплінарною. Вона характеризується сукупністю біомедичних, юридичних та антропологічних аспектів, які відображають багатогранність конфліктних ситуацій, що можуть виникнути у цій сфері. Вони пов'язані з низкою перманентних біоетичних проблем щодо послуг сурогатного материнства, таких як:

- відсутність в умовах воєнного стану можливості розв'язання проблеми перетину кордону генетичними батьками, так само як і їх дитиною/дітьми, народженими в Україні, з подальшим визначенням громадянства дитини, а також визнанням батьківства закордоном;
- відмова генетичних батьків від дитини, що у більшості випадків пов'язана із народженням хворої дитини або з діагностуванням хвороби дитини на пренатальній стадії її розвитку, в результаті чого батькам зазвичай пропонують штучне переривання такої вагітності, а сурогатну матір фактично примушують до абортів. Більш того, загальною рисою сурогатного материнства є багатоплідна вагітність, яка «вирішується» шляхом редукції (зменшення кількості шляхом знищення) «зайвих» здорових ембріонів людини;
- порушення умов договору щодо сурогатного материнства, а саме: розголошення інформації про сурогатне материнство його учасниками; виплата компенсації сурогатній матері «в конверті», що ускладнює доведення (за необхідності) факту передачі її коштів; відмова сурогатної матері від участі в програмі сурогатного материнства після імплантації ембріона замовників або навмисне припинення її контактів з клінікою після отримання частини матеріального забезпечення, призначеного для покриття необхідних витрат на вагітність;
- ймовірність підміни дітей ще на стадії імплантації ембріона, що стосується порушення генетичних зв'язків при перенесенні ембріона *in utero* (в організм сурогатної матері). У випадку наявності умислу, тобто коли відсутність генетичного зв'язку між батьками-замовниками та дитиною, народженою сурогатною матір'ю, виникла в результаті обману (як з боку сурогатної матері, так і клініки репродуктивної медицини), такі дії навіть можуть підпадати під санкцію ст. 149 Кримінального кодексу України як торгівля дітьми. Причиною цього може бути те, що такі клініки зазвичай надають повний медичний супровід програми сурогатного материнства, самі здійснюють аналіз та видають довідку про генетичну спорідненість за результатами ДНК-експертизи, що відкриває простір для зловживань;
- повна залежність жінки, яка дала свою добровільну інформовану згоду на сурогатне материнство, від правил, встановлених приватними клініками. Особливо гостро це стосується питань штучного переривання вагітності сурогатної матері, а також необхідності її постійної психологічної підтримки під час вагітності та після пологів, у випадку коли породілля намагається залишити, народжену нею дитину та ін.

Наразі з метою розв'язання зазначених вище та низки пов'язаних з ними проблем, передусім необхідно розробити на законодавчому рівні нормативно-правовий акт у сфері ДРТ щодо сурогатного материнства. З огляду на науково-експертні висновки низки законопроектів, які подавалися до парламенту протягом останніх трьох років, як правило Комітетом Верховної Ради України з питань охорони здоров'я, можна констатувати наявність конфлікту приватних і публічних інтересів, що прослідковується в них.

Водночас на тлі фатальної демографічної кризи актуалізувалося питання посмертної прокреації та її правового регулювання в Україні, спираючись при цьому на ст. 16 Конституції України у частині «збереження генофонду Українського народу», враховуючи право на батьківство та материнство саме українських громадян. З цією метою необхідно зробити акцент саме на альтруїстичне сурогатне материнство, яке дозволить уникнути багатьох проблем, що виникають при комерційному сурогатному материнстві, і при цьому забезпечити належний захист насамперед прав дитини, сурогатної матері та генетичних батьків. Заразом для іноземців залишається можливість скористатися послугами сурогатного материнства. Альтруїстична основа безумовно суттєво зменшить кількість таких замовлень, оскільки зазвичай для українських жінок це більшою мірою легальний різновид заробітку. Однак, це також дозволить уникнути юридичних перешкод у невизнанні дитини за кордоном, вирішивши основне завдання сурогатної матері – виносити та народити дитину.

Отже, права людини, які регулюють сферу її репродуктивного здоров'я (репродуктивні права), в умовах демографічної кризи на Україні стають особливо актуальними. Тому з метою захисту найкращих інтересів дитини, а також прав українських сурогатних матерів виникла необхідність перегляду всієї політики сурогатного материнства та запровадження його регулювання на державному рівні.

1. Ostrovska Bohdana. Suggestions on the basic principles of human embryos and fetuses protection for future generations. Letter to the International Bioethics Committee United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO). UNESCO Chair "Human Rights, Peace, Democracy, Tolerance and International Understanding", National University of "Kyiv-Mohyla Academy". 02 December 2020. https://www.academia.edu/82440816/SUGGESTIONS_ON_THE_BASIC_PRINCIPLES_OF_HUMAN_EMBRYOS_AND_FETUSES_PROTECTION_FOR_FUTURE_GENERATIONS
2. Ostrovska Bohdana. Outside of the right to life: bioethical problem of embryos destruction in the assisted reproductive technologies application. European Political and Law Discourse. 2020. 7 (Iss. 5.). P. 64-71. <https://doi.org/10.46340/eppd.2020.7.5.9>
3. Островська Б. В. Діти in vitro: українські реалії приватноправового регулювання. Нове українське право. 2022 (1). С. 64-70. <https://doi.org/10.51989/NUL.2022.1.9>
4. Островська Б. В. Діти війни: проблеми сурогатного материнства під час військової агресії російської федерації проти України. Нове українське право. 2022 (2). С. 73-79. <https://doi.org/10.51989/nul.2022.2.10>
5. Островська Б. В. Діти війни: незаконна депортація, насильницьке переміщення та репатріація. Нове українське право. 2023 (2). С. 60-72. <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.2.8>
6. Островська Б. В. Міжнародно-правове регулювання права людини на життя в контексті біоетики. Видання друге. Норма права. 2023. 558 с. <https://jurkniga.ua/author/ostrovska-b-v/>

ПЕТРОВСЬКИЙ П. М.

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА ЯК ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНИЙ КОНФЛІКТ І ПРОБЛЕМИ ЙОГО ВИРІШЕННЯ

Війна рф проти України є повномасштабною, тотальною і смисловою, спрямованою на знищення всього українського. Реально здійснюється геноцид під прикриттям денаціоналізація та демілітаризація. Прояви їхньої «псевдо перемоги» або втілення «победобесія» засвідчені територіально - в Бучі, Ірпіні, Маріуполі та десятках інших знищених міст і сіл. За діями – це катування, гвалтування, вбивства, мародерство та інші воєнні злочини.

Необхідно підкреслити, що сучасна тотальна війна у своїх гібридних проявах має реальну і віртуальну площину, тобто паралельно із реальним фронтом йде боротьба на смисловому фронті [1]. Смилова війна – це складова частина імперської війни, що спрямована на зміну мислення та поведінки супротивника за допомогою нав'язування йому вигідних агресору значень, смислів, цінностей. Смилова війна змінює розуміння – переконання й самоідентифікацію особи. Відповідно формуються вигідні агресору соціальні цінності, політичні орієнтири, принципи й критерії ідентифікації та спрямування особи й суспільства [2].

Війну як екзистенційний конфлікт варто визначати із урахуванням основних ідей філософії екзистенціалізму щодо особливостей екзистенції людини. У цьому контексті екзистенція – це життя і діяльність людської особистості в повноті її проявів, у вимірах інтроспекції (багатство намірів, мотивів, прагнень) та ідентичності з оточенням (усвідомлена спорідненість з сім'єю, родиною, громадою, нацією та людством). Сутнісною ознакою людської екзистенції є свобода (думки і дії), здатність самостійно вибирати свій життєвий шлях, стверджувати власний причинний ряд (І. Кант).

Відповідь на поставлене нами питання потребує звернення до причин війни, уточнення її глибинних (екзистенційних) джерел і сучасних каталізаторів [3]. Тому варто зафіксувати поєднання двох чинників агресії кремля – історичного та сучасного. Історична традиція імперської експансії з боку Московії (Ю. Шевельов) не просто була присутня в історії [3], але й збереглася до наших днів і характеризує сучасний стан «глибинного народу» (як сукупність архетипів «руського мира»). Можна констатувати, що сучасна реальна загарбницька політика рф, є доктринально визначеною, законодавчо затвердженою та легітимізованою суспільством. Вона спирається на люмпенську культуру суспільства з притаманними їй елементами патерналізму, ресентименту та делінквентності. Остання характеристика фіксує не просто реалізовану протиправну поведінку, а вказує на внутрішню готовність членів соціуму до порушення не тільки правових, але й моральних норм людського існування.

Аналіз війни в контексті визначень конфліктології приводить до висновків, що на сьогодні відбувається подальша ескалація війни як екзистенціального конфлікту – боротьби на знищення протилежної сторони. У суспільстві РФ збільшення матеріальних втрат і людських жертв не веде до критичного осмислення причин війни та визнання її повної абсурдності. Більше того, відбувається посилення її ціннісного значення (вальвація) та підтримка злочинної політики кремля.

За вказаних умов вирішення конфлікту можливе, насамперед, військово-політичним шляхом. Перемога України, як вихід на офіційно визнані кордони 1991 р., має свої проблемні аспекти. Про них ведеться медійний дискурс – що потрібно для перемоги, яке озброєння, чим вона визначається і в чому буде полягати тощо.

Проте варто підкреслити, що такий варіант перемоги у війні, яка має смисловий, екзистенціальний характер, не забезпечує повного вирішення конфлікту, оскільки не ліквідує її смислової (соціально-психологічної) складової. Іншими словами, абсурдність цієї війни полягає в тому, що вона проводиться не за території, природні багатства чи інші матеріальні цінності, а за геополітичне втілення надуманої ідеології «руського мира».

Відповідно для повної перемоги – перемоги над вказаною утопічною ідеологією – потрібна відповідна, смислова чи концептуальна зброя. Звідси необхідність осмислення якраз цієї проблеми вирішення конфлікту – повної перемоги над рашизмом.

Дуальна природа війни потребує подвійного інструментарію її завершення. Перший, військовий – це перемога України з відновленням суверенітету й територіальної цілісності, виплата репарацій та проведення міжнародного трибуналу. А екзистенціальна природа конфлікту вирішується іншим шляхом. Для цього необхідно ставитися як до проблеми концептуального характеру, що вирішується відмовою від парадигми війни та впровадження цілісної моделі демократичного та гуманістичного розвитку.

Формування та реалізація єдиної парадигми сучасного демократичного розвитку є викликом і вимогою часу. Її осмислення окреслюється в рамках якісно нової форми міжнародного права, справжнього гарантування безпеки для України. А для РФ – це відмова від ідеології «руського мира», запровадження демократичного треку розвитку суспільства та відповідних гуманістичних цінностей.

Література

Почепцов, Георгій Смишли і війни: Україна і Росія в інформаційній і смисловій війнах. – Вид дім «Києво-Могилянська академія», 2016. – 316 с.

Петровський П.М. Теоретико-методологічні основи перемоги України в сучасній смисловій війні \ Ефективність державного управління : зб. наук. пр. / за заг. ред. чл.-кор. НАН В. Загорського, доц. А. В. Ліпенцева – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2019 Вип.58 – С. 13-25.

Іван Патриляк. Війна Росії проти України є екзистенційною, буттєвою.

<https://armyinform.com.ua/2022/04/29/vijna-rosiyi-protu-ukrayiny-ye-ekzystencijnoyu-buttyevoyu-ivan-patrylyak/>

Шевельов Ю. З історії незакінченої війни [Текст] / Юрій Шевельов ; упоряд. Оксана Забужко, Лариса Масенко. - Київ. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянської академії», 2009, - 471 с.

РАЄВСЬКА А. І.

ЕМОЦІЙНЕ ВИГОРАННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Наразі все більше громадян України доєднуються до лав Збройних сил через повномасштабне вторгнення російської федерації. Однак, для військової служби, окрім розвитку професійних знань, необхідно мати й такі особистісні характеристики як здатність керувати своїми емоційними станами, знаходити відновлення психоемоційного балансу в умовах професійних навантажень та при виконанні бойових задач, бути стійким та цілеспрямованим. Умови постійного стресу спричиняють ряд внутрішніх конфліктів у військовослужбовців, які погіршують нервово-психічну стійкість та призводять до синдрому емоційного вигорання (далі СЕВ), через що виконувати свій обов'язок стає все складнішим.

Бійці з недостатньою психологічною підготовкою можуть мати низьку емоційну стійкість, боязкість, підозрілість, фрустрованість, імпульсивність, схильність до відчуття провини, що за М. Скугаревською, має суттєвий вплив на розвиток СЕВ. В.В. Бойко визначає вигорання, як механізм психологічного захисту особистості, який проявляється в повному або частковому виключенні емоцій на реакції певних психотравмуючих впливів. Симптоми, що формують синдром емоційного вигорання поділяються на такі категорії: соціально-психологічні (стрес, депресія, нервові зриви, негативна позиція щодо життєвих і професійних перспектив), інтелектуальні (зниження інтересу до роботи, апатія), психофізичні (безсоння, загальмованість, постійне відчуття фізичного та емоційного виснаження), поведінкові (відчуття, що робота стає дедалі важчою, знижується ефективність роботи).

Окрім переживань, пов'язаних зі збереженням свого життя, військові також зіштовхуються з труднощами, які пов'язані з набуттям статусу учасника бойових дій, виплатою заробітної плати, через стан постійної бойової готовності та відсутності достатньої кількості військових кадрів проблематичним також є оформлення відпусток та вихідних днів. Варто також зазначити питання гендерної нерівності в інституті армії, що створює додаткові стресові фактори для жінок-військовослужбовець. Не зважаючи на те, що каталізатором актуальності ролі жінки у військових структурах стала «Революція Гідності» у 2014 році, все ще є ряд незакритих проблем, пов'язаних як із фізичною, так і моральною складовою. Наприклад, відсутність достатнього забезпечення санітарно-гігієнічною продукцією, недостатня кількість військової форми, комфортної для жіночого тіла, невизнання їхньої ролі та важливості, домагання, складнощі з просуванням кар'єрними сходами, через переважно патріархальний устрій військової справи в Україні, що підвищує ризик набуття синдрому емоційного вигорання у жінок-військовослужбовець.

Сучасна профілактика та терапія вигорання включає в себе наявність відпочинку, налагодження графіку життя та дистанціювання від стресових ситуацій, адже вигорання - це мотиваційна, емоційна та фізична втома водночас. Проте, військовослужбовці не мають змоги дотримуватись цих правил за об'єктивних причин. Через що є актуальним звернутись до таких підходів як:

- Чотирьохступенева модель СЕВ А. Бродські та Дж. Едельвіча, яка базується на таких етапах формування СЕВ, як: " ідеалістичний інтерес " (надмірне захоплення своєю професійною діяльністю; "застій" – стадія прояву розчарування, певного дискомфорту від завищених прагнень; "фрустрація" виражається через усвідомлення недостатності заслуженого оцінювання виконаних професійних обов'язків та проявів розчарувань; „апатія” характеризується повним розчаруванням у професійній діяльності)

- Екзистенційний підхід Б. Пельмана та Е. Хартмана, за якими синдром "емоційного вигорання" є формою психологічного захисту особистості через затьяжний стан виснаження, що виникає у процесі виконання професійної діяльності та супроводжуються утратою життєрадісності, мотивації, розчаруванням, фрустрацією та апатією, почуттям загнаності у клітку та переживанням психотравмуючих обставин.

- Антропологічна модель В. Франкла, у якому СЕВ називається екзистенціальним вакуумом та охоплює три основні виміри людського буття: соматичний, психічний, ноетичний, тобто виснаження спочатку впливає на самопочуття людини, потім відображається на її переживаннях, після чого охоплює дії, вчинки, установки, життєву позицію через внутрішню порожнечу та відчуття втрати цінностей.

Вбачається доцільним при адаптації профілактичних та терапевтичних програм емоційного вигорання спиратися аспект екзистенціальної ступошеності, в залежності від індивідуальних умов військових (військові, які постійно перебувають в зоні бойових дій або періодично виїждують; які мали військовий досвід до повномаштабного вторгнення та ні; які мають фізичні поранення

різного ступеня; які втратили близьких; які родом із окупованих територій, тощо; урахування питань гендерної ідентичності та додаткових проблем, спричинених статевою нерівністю, тощо).

1. Баратинська А. В. Дослідження професійного вигорання працівників правоохоронних органів у світлі ідей позитивної психології. Проблеми екстремальної та кризової психології. 2015. Вип. 17.
2. Військова психологічна підготовка та реабілітація / за ред. О. В. Філюка. – К.: Видавець Олег Філюк, 2016.
3. Гузенко І. Синдром емоційного вигорання у професійній діяльності військовослужбовців / І. Гузенко // матеріали наук. – практ. конф. «Психологія національної безпеки». – Львів: «СПОЛОМ», 2017.
4. Демидюк В. М., Пілат М. С. Психологічні чинники запобігання емоційному вигоранню військовослужбовців в умовах довготривалих збройних конфліктів. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія»: науковий журнал. Острог: Вид-во НаУОА, січень 2021. № 12.
5. Хайрулін О. М. Психологія професійного вигорання військовослужбовців: [монографія] / Олег Михайлович Хайрулін; за наук. ред. А. В. Фурмана. – Тернопіль: ТНЕУ, 2015.

СВАТКО Ю. І.

ПАРАДОКСАЛЬНА КОНФЛІКТНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО: РИТОРИЧНИЙ ВИМІР

1. Попередньо визначимо КОНФЛІКТ як «становлення розуміння в аспекті суперечності» (Сватко, 2014b, 10). Конфліктність за самою своєю суттю забезпечена тим, що знання з огляду на власну природу, як це відкрилося Платону в діалозі «Хармід» (Plato, 1903, р. 326 [166b-c]), є самоспіввіднесенням і тим самим упредметненням смислу. Тож, коли ми розглядаємо стосунки між знанням як таким і розумінням – як знанням, утіленим на «іншому», не-[зовсім]-знанні, тобто на його, знання, «носії» (Сватко, 2015, с. 4), ми маємо говорити саме про смислове співвіднесення знання і розуміння, отже, про «смисловий перехід» (лат. *transitione*) і, таким чином, смислову дистанцію між цими двома категоріями, де друга своєю «іншістю» діалектично заперечує першу, робить її неочевидною. Та смислова дистанція між знанням і його втіленням-носієм називається проблемою. І та ж таки дистанція, отже, неочевидність і проблемність визначає стосунки між безліччю можливих носіїв знання як безліччю можливих його розумінь і безліччю можливих взаємних заперечень між самими тими розумінням. Зазначена неочевидність *resp.* проблемність і суперечність «знімається» смисловими поясненнями, що й забезпечують становлення розуміння в аспекті суперечності. Можливість таких пояснень – це можливість розглядати і вирішувати конфлікт по суті.

2. Коли ми говоримо про реальні конфлікти в часі, тобто конфлікти в ситуаціях, коли час «уфактичноється» в русі, ми маємо на увазі передусім конфлікти з приводу оволодіння МАЙБУТНІМ. Адже, за Бл. Августином, «звідки, яким чином і куди плине (час. – Ю. С.) услід його вимірюванню? Звідки, як не з майбутнього? Яким чином, якщо не через теперішнє? Куди, крім минулого? Від того... чого поки ще нема; через те, в чому нема протягу; до того, чого вже нема» (S. Aurelius Augustinus Hippoensis, 1729, р. 146 [XI 27 V]). Інакше кажучи, перетлумачуючи гіппонського єпископа, час рухається від ідеї – через її втілення – до смислу втіленого. Парадоксальність конфліктів в рамках такого руху полягає саме в тому, що майбутнього в його фактичному втіленні начебто ще нема, теперішнє є неначе миттєвим, а в минулому будь-яка фактичність узагалі представлена самим своїм смислом, який наче не підлягає сумніву.

3. Яке дисциплінарне знання варто залучити для того, щоб розібратися з парадоксальністю тих «наче», що об'єднує сфери ймовірності, часу і конфліктів? Вочевидь, це ПРАКТИЧНА РИТОРИКА, яка на відміну від теоретичної риторики як переконливо увиразненої в мові вільної самосвідомості (Сватко, 2014а, с. 14) постає як «орієнтоване в часі-просторі мистецтво свідомомовленнєвого управління життям» (Сватко, 2023, с. 185).

4. Але спробуймо для початку переінтерпретувати три часові плани з огляду на згадану напрямленість часу «з майбутнього в минуле» і нашу власну позицію спостерігача. Тоді ми отримуємо а) не просто майбутнє, а майбутнє з погляду теперішнього; б) не просто теперішнє, а теперішнє на тлі майбутнього; в) не просто минуле, а минуле через майбутнє. За цих обставин людська діяльність обертається діяльністю з приводу оволодіння майбутнім. В нинішньому, наскрізь особистісному Світі Людини (Сватко, 2006, 75) таке оволодіння обертається опануванням власного майбуття – спершу знаттєво, в його ідеї, а потім цілком фактично, або результативно.

5. Назвемо ймовірну знаттєву схему майбуття ПРОЄКТОМ. Тоді діяльність із приводу опанування власного майбуття нараз постає як ПРОЄКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ. Відповідно, три звичні часові плани передбачають проєктне оволодіння майбутнім а) через його прогнозування в режимі здогадності, тобто через тематизацію, авторизацію resp. актуалізацію і загальне орієнтування щодо майбутнього з погляду сьогодення й задля нього; б) через його прогнозування в режимі ознаменування, тобто через його теперішню послідовну проблематизацію і планування — як поділ на «етапи» і «стани справ»; в) через його прогнозування в режимі прикметності, тобто через кінцеве зважування досягнутих результатів і набутого досвіду на підставі відповідних ознак майбуття в минулому досвіді.

6. Позиція 4а передбачає МЕТУ діяльності, що її ми визначимо як 1) імовірний, 2) граничний, проте 3) досяжний, 4) напрямлений свідомістю resp. усвідомлений 5) момент будь-якої діяльності, розглянутої б) в аспекті свідомого оволодіння 7) майбутнім. Власне, це головний інструмент опанування власного майбуття в його ідеї, або ідеальний образ принципово досяжного майбуття (Сватко, 2023, с. 187). З іншого боку. позиція 4б передбачає РЕЗУЛЬТАТ – гарантовану проєктом форму фактичного втілення мети. Нарешті, позиція 4в упередметнюється в ОЦІНЦІ – гарантованій проєктом кількісно і/чи якісно визначеній формі підсумкового синтезу мети і результату.

7. Кожну з трьох наведених позицій обслуговує спеціальний клас інтелектуалів. Позиція 4а потребує КОНСУЛЬТАНТІВ (лат. *consultare* – 1) 'радитися'; 2) 'приймати рішення', 3) 'просити поради', в тому числі – через ворожбу), які відповідають за прогнозування в режимі здогадності; позиція 4б – АНАЛІТИКІВ (д-гр. *analo* – 1) 'роз'язувати', 'звільняти', 2)'відмінити', 'виправляти', в тому числі закони та установи), які забезпечують прогнозування в режимі ознаменування; позиція 4в – ЕКСПЕРТІВ (лат. *expertio* – 'досвід'), які знаються на прогнозуванні в режимі прикметності. Всі три режими прогнозування синтезуються через прогнозування в режимі досяжності, яке забезпечує інтелектуальний клас управлінців – керівників проєкту (Сватко, 2023, с. 184–185).

8. Ця загальна «картинка» визначає три наріжні конфлікти щодо особистісного оволодіння майбутнім. Це а) конфлікти з приводу мети – і передусім конфлікт між метою як принципово досяжною границею майбуття і МРІЄЮ, яка такої досяжної границі не передбачає, що призводить до унеможливлення нарад і зростання ентропії (невизначеності); б) конфлікти з приводу результату – і передусім конфлікт між отриманим результатом і його аналітичним ОБРАЗОМ з огляду на природний для аналітиків потяг «виправити» конкретику життя на користь ідеальної реальності «цифри» – рейтингів, графіків і форматів (див. пункт 7), що призводить до віртуалізації дійсності; в) конфлікти з приводу оцінки як синтезу мети і результату – і передусім конфлікт між наявністю результату і непевністю / відсутністю мети, що призводить до оцінки стану справ як відсутності руху щодо опанування майбуття.

9. Ці конфлікти мають вирішуватися завдяки специфічному типу комунікації, що має назву УПРАВЛІННЯ. Управління, таким чином, це 1) владна 2) комунікація з приводу 3) особистісного 4) оволодіння 5) майбуттям. При цьому ВЛАДУ треба розуміти саме як 1) реалізацію 2) права на 3) управління.
10. Ці дослідницькі проблеми передбачено докладно розкриті в доповіді автора.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сватко Ю. І. Європейський Світ Людини: його максими і конфлікти / Ю. І. Сватко // Конфліктологічна експертиза: теорія і методика. – К. : [?], 2006. – Вип. V : Актуальні проблеми конфліктологічної експертизи. – С. 74–80.
2. Сватко Ю. І. Народження риторики з духу філософії, або Деякі наслідки античного філософування «з людським обличчям» / Ю. І. Сватко // Магістеріум : Історико-філософські студії. – К. : НаУКМА, 2014а. – Вип. 55. – С. 3–15.
3. Сватко Ю. І. Рівні конфлікту та рівні обману, або Справа про «інформаційний маскаррад» (студії з практичного майданознавства) / Ю. І. Сватко // Наукові записки НаУКМА. – К. : НаУКМА, 2014б. – Т. 162 : Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. – С. 3–16.
4. Сватко Ю. І. Рівні конфлікту та рівні обману, або Справа про «інформаційний маскаррад» (студії з практичного майданознавства) / Ю. І. Сватко // Наукові записки НаУКМА. – К. : НаУКМА, 2015. – Т. 175 : Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. – С. 3–21.
5. Сватко Ю. І. Духовність особистості у світі знання, риторичних образів часу та опанування власного майбутнього. Частина I. / Ю. І. Сватко // Духовність особистості : методологія, теорія і практика. – К. : вид-во СНУ ім. В. Даля, 2023. – С. 168–193.
6. Plato. Charmides / Plato // Platonis Opera. – Oxford : Oxford University Press. – Vol. III. – P. 153–176.
7. S. Aurelius Augustinus Hipponensis. Confessionum libri tredecim / Sancti Aurelii Augustini Hipponensis episcopi // Operum. – Venecii : Excudebat Jo Baptista Albrizzi Hieron. Fil. Venetus Typographus. – Vol. I. – P. 69–244.

СОРОКА Д. А.

РОЗВИТОК ЕМПАТІЇ ТА СТИМУЛЮВАННЯ КОНСТРУКТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Одним із ключових факторів, що впливають на виникнення та розвиток конфлікту, є рівень розвитку емпатії у співробітників та керівництва. Емпатія, як здатність відчувати й розуміти почуття й потреби інших, може визначати, якою мірою конфлікт у організаційному середовищі перетворюється на конструктивну чи деструктивну взаємодію.

Емпатія, у контексті управління конфліктами в організаціях, відіграє суттєву роль як соціальна навичка та ключовий елемент успішної міжособистісної взаємодії. Високий рівень емпатії як у робітників, так і у керівництва, сприяє зміцненню комунікації та взаєморозумінню в організації. Емпатичні вміння створюють сприятливу атмосферу для розв'язання конфліктів та роблять можливим спільний шлях до досягнення цілей. Конфлікт (від лат. conflict - зіткнення) - зіткнення протилежних інтересів, поглядів; серйозна розбіжність, гостра суперечка. (3, с. 215)

Емпатія - збагнення емоційного стану, проникнення-вчування в переживання іншої людини (2, с. 129). Вона полягає не лише в пасивному розумінні, але й в активному вияві цього розуміння через дії. Вираз власного співчуття вказує на готовність до спільної роботи та пошуку конструктивних рішень. Така діяльність може служити каталізатором для співпраці та вирішення проблем, які є двома важливими складовими управління конфліктами в організаціях.

Таким чином, емпатія не тільки морально важлива, але і науково обґрунтована навичка, яку варто активно розвивати. Вона сприяє зниженню емоційного навантаження, що лежить в основі багатьох конфліктів, та створює основу для побудови ефективних взаємовідносин. У контексті організаційного управління, вона є ключовим фактором в досягненні гармонії, співпраці та розв'язання конфліктів, важливим компонентом емоційного інтелекту, який має визнане значення в сучасній науковій літературі та практиці управління.

Розвиток сучасної цивілізації пов'язаний з активним використанням технологій для задоволення потреб людей, будь то безпосередньо або опосередковано. Цей факт є беззаперечним, особливо у наш час, в XXI столітті, коли цифрові технології переживають свій пік розвитку. У цьому швидкому ритмі технологічного прогресу практично будь-яка галузь господарювання стає залежною від вміння ефективно маніпулювати різноманітними гаджетами та пристроями. Саме у такий час з'являється необхідність висококваліфікованих фахівців, серед яких інженери, механіки, програмісти та інші.

Особливо розвиток емпатії може мати значний вплив на ефективність і успіх експертів у їхній роботі. Цей навик дозволяє їм розуміти точки зору, почуття та потреби інших, незалежно від того, чи вони спілкуються з колегами, клієнтами чи кінцевими користувачами, які можуть не мати технічних знань. У світі розвитку технологій ефективна комунікація має вирішальне значення, а співчуття відіграє ключову роль у тому, щоб зробити технічну інформацію більш доступною та зрозумілою для тих, хто може не мати профільних знань.

Результати нашого теоретичного аналізу вказують на необхідність розгляду питань розвитку емпатії та сприяння конструктивним конфліктам у робочому середовищі, зокрема серед технічних спеціалістів.

На основі проведеного емпіричного дослідження емпатії серед студентів I - IV курсів технічних спеціальностей, було встановлено, що технічні спеціалісти проявляють різний рівень емпатії, з переважанням низького рівня цієї якості (76%). Ця особливість може впливати на їхню здатність спілкуватися з колегами та клієнтами, особливо в тих ситуаціях, де необхідна емоційна підтримка або розуміння.

Окрім того, наш аналіз показав високий рівень інтернального локусу контролю серед технічних фахівців. Інтернальний локус контролю вказує на переконання технарів в власних зусиллях, внутрішніх ресурсах та контролі над результатами своєї роботи. Це важливий аспект в технічних професіях, де вимагається самостійність, ініціативність та здатність до самоорганізації.

Але варто зазначити, що надмірний внутрішній контроль також може мати негативні наслідки, включаючи недооцінку зовнішніх факторів і прагнення досконалості, коли досягнення цілей стикається з труднощами. Тому важливо розвивати гнучкість мислення та здатність адаптуватися до змін, що допоможе технічним працівникам бути більш відкритими до зовнішніх факторів та можливостей.

За результатами нашого дослідження було також виявлено сильну обернену кореляцію між рівнем емпатії та інтернальністю серед технічних фахівців. Цей зв'язок може бути пояснений декількома способами. По-перше, інтернальний локус контролю може впливати на здатність технічних фахівців сприймати та реагувати на емоційні сигнали інших, оскільки вони акцентуються на власних внутрішніх процесах. По-друге, високий рівень інтернальності може призвести до меншої залежності від зовнішніх факторів і думок інших. Технічні фахівці, які вірять, що вони контролюють своє життя і успіх, можуть бути менш зацікавлені в розумінні та співпереживанні емоцій інших людей.

Враховуючи ці результати, розвиток емпатії серед технічних фахівців може сприяти поліпшенню їхньої професійної взаємодії та зменшенню негативних наслідків високого інтернального локусу контролю.

Отже, дослідження у нашій роботі вказують на важливість розвитку емпатії серед технічних фахівців у робочому середовищі. Зокрема, виявлено, що більшість технічних спеціалістів мають низький рівень емпатії, що може обмежувати їхню здатність до ефективного спілкування та співпраці з колегами та клієнтами. Також було виявлено високий рівень інтернального локусу контролю серед технічних фахівців, що вказує на їхню самостійність та віру в власні зусилля.

Але важливо враховувати, що надмірний інтернальний локус контролю може мати негативні наслідки. Розвиток емпатії може допомогти технічним фахівцям стати більш гнучкими у взаємодії з іншими та зменшити негативний вплив інтернального локусу контролю. Такий підхід сприяє створенню позитивного робочого середовища та підвищує ефективність спілкування та командної роботи в технічних галузях.

Отже, опираючись на результати проведеного дослідження, можна зробити висновок, що важливим аспектом є можливість тренування емпатії серед студентів технічних спеціальностей. По-перше, це допомагає покращити їхні навички спілкування та сприяє більш успішній взаємодії з колегами, клієнтами та співробітниками в майбутній кар'єрі. По-друге, емпатія допомагає пом'якшити потенційний конфлікт і створити сприятливе та продуктивне середовище. Крім того, розвиток емпатії допомагає краще розуміти справжні потреби інших людей, що важливо при розробці продуктів і систем, які відповідають потребам користувачів. Усе це робить розвиток емпатії важливим аспектом у підготовці студентів технічного факультету до майбутньої професійної діяльності. (1)

Список використаних джерел:

1. Кейтлін Уголік Філіпс Майбутнє почуттів. Розвиток емпатії в світі, одержимому технологіями / Переклад - Надія Хаєцька – К.: Рідна мова, 2020. - 176 с.
2. Синявський В.В. Психологічний словник /Авт.-уклад. В.В. Синявський, О.П. Сергєєнкова / За ред. Н. А. Побірченко. - К.: Науковий світ, 2007. – 640 с.
3. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. - Х.: Прапор, 2007. - 640 с.

Ткач А., Чернобровкін В.М.

СТАВЛЕННЯ ДО ЙМОВІРНОСТІ ВЛАСНОЇ СМЕРТІ В ПЕРІОД ЮНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННИХ ПОДІЙ

Смерть є фундаментальною даністю життя, що виключена з нашого щоденного смислового поля. Екзистенційна філософія і психотерапія, танатотерапія достатньо вивчили проблематику життя, смерті й знаходження сенсу, що нівелює тривогу.

Описуючи стан періоду юності, дослідники зосереджуються на кризі ідентичності та проблемах самовираження (М.Боришевський., І.Бех, І.Бушай, Е.Еріксон, Д.Леонтєв, С.Максименко, В.Поліщук).

Ставлення юнацтва до смерті досліджувалося у наукових розвідках Г.Шульги, К.Чухрій, К.Мирончак).

Мета роботи полягала в теоретичному аналізі та емпіричному дослідженні ставлення до ймовірності власної смерті в період юності в умовах воєнних подій.

В основу дослідження було покладено припущення про те, що існує зв'язок між тривогою смерті, осмисленістю життя та досвідом переживання загрозливих подій.

Методологічну основу дослідження становлять положення про екзистенційну значущість танатичних переживань, ресурсність переживання страху смерті та осмисленість життя, як бар'єр перед смертю (А.Ленгле, Р.Мей, К.Мирончак, Я.Мойсієнко, Е.Спінеллі, В.Франкл, І.Ялом).

До методів дослідження увійшли анкетування, тест смисложиттєвих орієнтації Д.Леонтєва та шкала тривоги смерті Д. Темплера, адаптована до української вибірки. Вибірку дослідження склали студенти Києво-Могилянської академії у кількості 55 осіб, серед яких переважали соціальні спеціальності. Дослідження було проведене в онлайн-форматі через програму Google Forms.

За результатами нашого дослідження 91% респондентів зіштовхнулися хоча б один раз із досвідом переживання подій, що загрожували їхньому життю. Більшість зазначили погіршення фізичного та/чи емоційного самопочуття внаслідок цих подій, також в них переважали емоційні переживання злості, страху й горя. Водночас 43% вважали, що після цих подій їхнє життя стало повнішим і набуло сенсу. За тестом смисложиттєвих орієнтацій Д. Леонтєва 56,4% опитаних справді мають сформований сенс в житті. Тривога смерті присутня у 85,4% респондентів, однак нами не виявлено високої тривоги смерті, а середня сягає 20%.

Для аналізу було застосовано коефіцієнт лінійної кореляції Пірсона. Нами не було виявлено значущого кореляційного зв'язку між діагностованими змінними. Коефіцієнт кореляції між шкалою тривоги смерті та загальним показником тесту смисложиттєвих орієнтацій Д. Леонтєва дорівнює -0,155; між осмисленістю життя та кількістю травмивних досвідів впродовж війни 0,2; між отриманими досвідами та тривогою смерті 0,094.

З отриманих показників кореляції можна побачити, що існує статистична тенденція зростання показника усвідомленості життя зі збільшенням кількості пережитих травмивних подій. Водночас страх смерті не має такої кореляції. Імовірно, він більше пов'язаний з особистісними рисами та ставленням до світу. Цей аспект потребує додаткової перевірки у розрізі всіх загрозливих досвідів у житті людини, адже попередні пережиті травмивні обставини, їх кількість та узгодженість з загальним досвідом могли вплинути на сприйняття теперішньої ситуації.

Отже, осмисленість життя є центральним компонентом, який може змінюватися залежно від життєвих обставин. Він може також знижувати тривогу смерті. Критичний момент спонукає до переосмислення власного життя, тож ми можемо сказати, що певною мірою травмивні події – необхідний етап формування цінностей.

Фіалковська Н.П., Чернобровкін В.М.

ЧИННИКИ ПРИЙНЯТЯ РІШЕННЯ ПРО НЕВИЇЗД ІЗ ЗОНИ БОЙОВИХ ДІЙ МИРНИМИ МЕШКАНЦЯМИ УКРАЇНИ

Однією з найбільших трагедій в історії України стала російська збройна агресія проти нашої країни, що розпочалась 24 лютого 2022 року. Фактично, війна в Україні продовжується з 2014 року (9 років), з часу, коли Росія анексувала Крим та розгорнула військову акцію на сході України.

Одним з найбільш актуальних питань серед низки проблем, що постали перед мирними мешканцями України, які опинилися в зоні бойових дій, є прийняття рішення про те, чи виїжджати з місця постійного проживання, що потрапило в зону збройного конфлікту, чи лишатися дома, але ризикувати здоров'ям та життям. Не зважаючи на загрози, що межують зі смертю, частина мирного населення приймала та досі приймають рішення лишатися у своїх домівках, що знаходяться в зоні масованих обстрілів.

Наше дослідження спрямоване саме на те, щоб дослідити чинники, які спонукають людей приймати рішення про невиїзд із зони бойових дій та наражати на небезпеку себе та своїх близьких.

Актуальність проблеми дослідження визначається тим, що повномасштабне збройне вторгнення російської федерації в Україну триває, час його завершення лишається невизначеним. І, не зважаючи на те, що більшість регіонів України не належать до зони активних бойових дій, жоден куточок України не захищений від ймовірних атак з боку країни-агресорки та знаходиться

під терористичною загрозою. Мирні мешканці продовжують жити на тимчасово окупованих територіях, в зонах, які перебувають в оточенні та в зонах активних бойових дій.

Під час проведення дослідження застосовувались теоретичні методи: аналіз наукових джерел, порівняння, систематизація та узагальнення наукових теорій, підходів та концепцій; метод інтерв'ю, контент аналіз, анкетування.

Вибірку дослідження склали 114 осіб, з них 100 жінок та 14 чоловіків. З них 107 містян і 7 респондентів, що проживають в сільській місцевості. Вік досліджуваних коливався в межах від 18 до 85 років (Рис. 1).

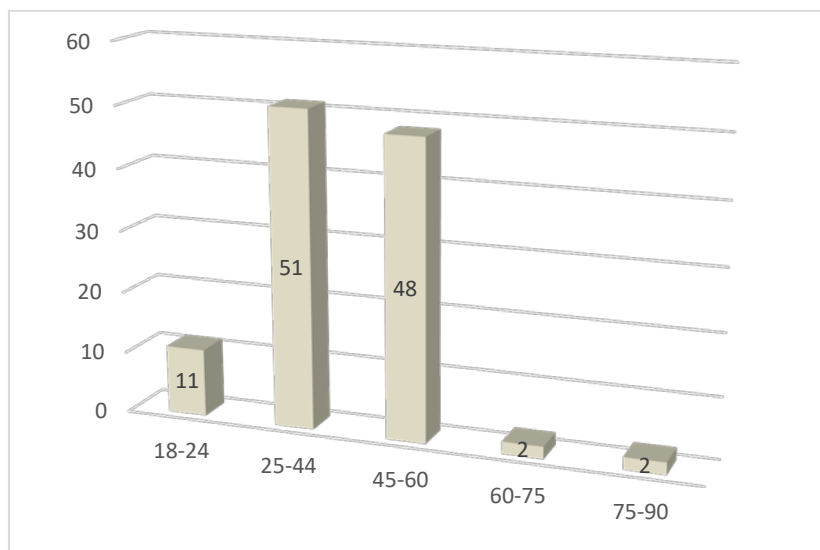

Рис.1. Розподіл респондентів за віком.

Найбільшу питому вагу у вибірці мають люди молодого (51%) та середнього віку (48%).

Нами проведено 5 інтерв'ю, за результатами яких здійснено контент-аналіз, що дозволив виділити 8 смислових категорій аналізу, з урахуванням яких, ми сформуваємо анкету для проведення основного дослідження.

Метою контент-аналізу стало дослідження смислових категорій, що транслиували респонденти під час проведення інтерв'ю щодо причин їх невізду із зони бойових дій. Завдання – визначити базові смислові категорії проведених інтерв'ю для формулювання питань анкети. Результати контент-аналізу дозволили виділити 8 смислових категорій аналізу (Таблиця 1), які були використані нами при складанні анкети.

Таблиця 1.

Результати контент-аналізу

№	Смислова категорія	Питома вага, %
1.	Потреби	23,8
2.	Емоційні складові, почуття	16,3
3.	Сімейні обставини	15,0
4.	Фізичне та психічне здоров'я	13,8
5.	Вживання алкоголю та паління	10,0
6.	Питання еміграції та родичі за кордоном	8,8
7.	Зайнятість	6,3
8.	Служба в лавах армії	6,3

Найбільшу питому вагу (23,8%) серед визначених смислових категорій посіли потреби, які включали себе, перш за все потребу в безпеці, підтримці близьких, потребу в тому, щоб діти не чули звуків війни, фізіологічні потреби. Потреба у підтримці близьких стала одним із

чинників невиїзду із зони бойових дій, про що також свідчить значна питома вага у виявлених смислових категоріях при контент-аналізі смислової групи «сімейні обставини» (15%). Ця категорія включала міркування респондентів про сімейні обстави, які склалися на початку війни, про ставлення до дітей та батьків, друзів, а також до домашніх тварин.

Ще однією значущою категорією, яка складає 16,3% стала категорія, що описує емоційні складові та почуття. При цьому, емоційні елементи, окрім вираження страху та стресу, включили в себе вороже ставлення до країни-агресора. Про проблеми фізичного та психічного здоров'я зазначено в 13,8% вибірки.

Респонденти приділяли неабияку увагу питанню вживання алкоголю та тютюнопаління (10,0%), пояснюючи це «зняттям стресу».

В інтерв'ю вказувались питання еміграції (8,8%), яка є однією із стратегій поведінки мирних мешканців під час порятунку від збройної агресії, зайнятості (збереження або втрати місця роботи – 6,3%) та служби в лавах ЗСУ та ТРО – 6,3%.

За результатами контент-аналізу нами було складено анкету для проведення основного опитування респондентів. В результаті опитування ми встановили ряд чинників невиїзду мирними мешканцями України із зони бойових дій, які зазначені в Таблиці 2.

Таблиця 2.

Чинники невиїзду мирних мешканців із зони бойових дій.

№	Чинники	Питома вага, %, n=114
1.	Небажання лишати свою домівку	40,3
2.	Патріотичні погляди	26,3
3.	Бажання підтримати близьких родичів, які не хотіли покидати домівку	22,8
4.	Необхідність доглядати за домашнім господарством	8,8
5.	Служба близьких в ЗСУ або ТРО	6,1
6.	Фінансова неспроможність	5,2

Під час спілкування з респондентами нами зафіксоване непоодиноким вживання фаталістичних лексичних оборотів, які транслюються через паремії¹, а також через нові усталені обороти, що увійшли у вживання з початком військової агресії росії («Прилетить так прилетить» - 13,1% респондентів).

Наводимо приклади деяких висловлювань: «Кому судилося повіситись, не втопиться»; «Чому бути тому не минути»; «Доля карає й вельможного, й неможного»; «Нам нічого втрачати»; «Куди судьба пошле, туди і доленька поверне»; «Доля не обирає, вона приходить»; «Від смерті не втечеш»; «Якщо на роду написано загинути, то що вже вдієш»; «Якби знав, де впав»; «Та якось буде»; «Біда як схоче, то і на гладкій дорозі здибає».

На думку Т. П'ятківської існування паремій, що піднімають питання долі, свідчить про фаталістичні погляди українців, які полягають у вірі в незрозумілі сили, про залежність долі від зовнішніх обставин. Зазначені погляди є однією з ознак українського етносу. Крім того, авторка відмічає, що така ситуація спричинена емоційністю та чуттєвістю українців, а не раціональним осмисленням дійсності [5].

В той же час, Майкл Буравий зазначає, що фаталізм, властивий українцям, виправдовує бездіяльність [1].

Отже, 25,3% респондентів, під час прийняття рішення про невиїзд із зони бойових дій, використовували фаталістичні стратегії прийняття рішення. Ми виділили як окремий чинник в прийнятті рішення про невиїзд із зони бойових дій – фаталістичне світосприйняття респондентів.

¹ Паремія – «знання, збірник життєвих правил, принципів і норм, створених для передачі з покоління в покоління». Паремії виносять комунікативну та когнітивну функцію та висловлюються у приказках, прислів'ях та фразеологічних оборотах» [4].

Євген Головаха в інтерв'ю від 26 травня 2023 року інтернет-виданню «Український тиждень» зазначив, що «до війни фаталістами були 57% відсотків українців, а тепер – лише 27%» [2].

Лишаючись дома під час небезпеки, респонденти неодноразово висловлювали наступні фрази: «У рідному домі і стіни допомагають», «У своєму домі і стіни гріють», «Всюди добре, а дома найліпше», «В гостях добре, а дома краще», «Київ найбезпечніше місто в Україні», «Мій дім – моя фортеця», «Старі дерева не пересаджують», «Якого біса я повинна полишати свою землю?» (7,0%).

Аспект небажання лишати свою домівку через призму паремій, які стосуються дому, можна розглядати як зв'язок між місцем проживання та ідентичністю людини, що в свою чергу забезпечує психологічне благополуччя. Наприклад, Н. Easthope аналізує поняття «відчуття місця» і «вкоріненості», з яких «вкоріненість» полягає у бажанні перебування дома неусвідомлено, нерефлексивно, в той час як «відчуття місця» - це результат свідомих зусиль та формується в результаті соціально-культурної інтерпретації світу навколо людини. «Відчуття місця» вважається природним, іноді його називають територіальним інстинктом, який розглядається як один з аспектів інстинкту виживання [6]. 46,5% респондентів зазначили, що не покидали свого постійного місця проживання, яке опинилось в зоні бойових дій, через «Небажання лишати свою домівку». Зазначаємо, що для 12,1% респондентів, які вказали про «Небажання лишати свою домівку» без обґрунтувань, характерний саме чинник «вкоріненості» як неусвідомленої прив'язаності до місця, в той час як 34,3% респондентів обґрунтували небажання виїзду іншими факторами, що зумовлені, в першу чергу, родинними зв'язками, страхом невідомості, далекої та, ймовірно, небезпечної дороги, переконанням, що в Україні на момент початку війни не було небезпечних місць, впевненістю, що українці нікому не потрібні, відсутністю інформації про можливі шляхи виїзду, оскільки сусідні території були окуповані.

З урахуванням того, що під час інтерв'ю, респонденти неодноразово наголошували у різних формах про постійний страх та відчуття небезпеки, у 4 розділі анкети, спираючись на ієрархічну систему потреб людини, розроблену А. Маслоу [3], ми запропонували респондентам проранжувати потреби за ступенем значимості. В результаті проведення цієї частини дослідження, ми підтвердили, що в ситуації війни базовою потребою 90,9% респондентів стала «потреба в безпеці». На друге місце перемістились «фізіологічні потреби респондентів» (76,7%), третє місце посіли «потреби в пізнанні та розумінні» (40,4%) через необхідність орієнтуватись в ситуації, що складається.

В ході дослідження ми встановили, що 46% мирних мешканців, що прийняли рішення про невиїзд із зони бойових дій стикнулись з морально-етичною проблемою через складність знаходження компромісу під час вибору, на основі того, які жертви є «прийнятними» в даній ситуації. Основна проблема полягала у неможливості здійснити вибір між бажанням допомогти батькам похилого віку або близьким, які не бажали виїжджати із небезпечної території та необхідністю рятувати неповнолітніх дітей.

Висновки.

Проведене дослідження дозволило виявити наступні чинники прийняття рішення мирними мешканцями України про невиїзд із зони бойових дій: небажання лишати свою домівку, патріотичні погляди, бажання підтримки близьких родичів, які не хотіли залишати домівку, необхідність доглядати за домашнім господарством, служба близьких в ЗСУ та ТРО, фінансова неспроможність, фаталістичне світосприйняття. Крім того, ми розглянули «вкоріненість» та «відчуття місця» як аспекти, що пояснюють чинник «небажання лишати свою домівку», підтвердили, що основною потребою людей під час війни є потреба у безпеці, а також виявили, що при прийнятті рішення про невиїзд із небезпечних територій, цивільні мешканці зіткнулися із проблемою морально-етичного вибору.

Список використаних джерел.

1. Безп'ятчук Ж. Майкл Буравой: «Фаталізм, властивий українцям, виправдовує бездіяльність» [Електронний ресурс] / Ж. Безп'ятчук // Інтернет видання: "Український тиждень". – 2011. –

- Режим доступу до ресурсу: <https://tyzhden.ua/majkl-buravoj-fatalizm-vlastyvuj-ukraintsiam-vypravdovuie-bezdiiialnist/>.
2. Головаха Є. І. «До війни фаталістами були 57% українців, а тепер – лише 27%» [Електронний ресурс] / Є. І. Головаха // Український тиждень. – 2023. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=aQFug220A98&t=65s>.
 3. Маслоу А. Мотивация и личность. [Електронний ресурс] / пер. Татлыбаевой; терминолог. Правка В. Данченка. – К.: PSYLIB, 2004 – Режим доступу до ресурсу: <https://psylib.org.ua/books/masla01/index.htm>.
 4. Музика М. В. Паремія, як одиниця мовної свідомості людини (на матеріалі асоціативного експерименту) [Електронний ресурс] / М. В. Музика – Режим доступу до ресурсу: https://www.academia.edu/36270576/ПАРЕМІЯ_ЯК_ОДИНИЦЯ_МОВНОЇ_СВІДОМОСТІ_ЛЮДИНИ_docx. 1313
 5. П'ятківська Т. Концепти Української ментальності в мовному дискурсі паремій [Електронний ресурс] / Т. П'ятківська // Рідний край.2014.№1 (30). – 2004. – Режим доступу до ресурсу: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/4069/1/22.pdf>.
 6. Easthope Н. A Place Called Home [Електронний ресурс] / Hazel Easthope // Housing, Theory and Society. – 2004. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/14036090410021360>.

ШПОНЬКО Д.М.

ДИСТРЕС ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ОСОБИСТІТЬ ЯК НАСКЛІДКИ КОНФЛІКТУ

Проблема стресу і надмірного навантаження нерозривно пов'язана із проблемою конфлікту. Конфлікт як зіткнення двох сторін провокує у кожної з них (кожного представника певної сторони) відповідні фізіологічні, емоційні, когнітивні та поведінкові реакції. Оскільки людина стикається тут із зовнішньою силою, що протистоїть її бажанням, інтересам, цінностям, конфлікт можна і слід розглядати у контексті боротьби особистості із зовнішнім середовищем. Такий розгляд дає краще зрозуміти не лише вплив конфлікту на особистість, а й вплив зміненої особистості внаслідок конфлікту на цей же конфлікт.

Традиційно проблему стресу розглядають у контексті адаптації або дезадаптації до умов зовнішнього середовища за концепцією загального адаптаційного синдрому Ганса Сельє, в якій виділяються наступні фази: реакція тривоги, опір та виснаження [Гірник, 2010, с. 79, Selye, 1976, с. 138-139]. У процесі адаптації нормою є проходження через перші дві фази. За успішного розв'язання конфлікту на будь-якій з них, стрес не несе загрози здоров'ю і благополуччю особистості. Навпаки, особистість має деякий запас адаптаційного потенціалу і має його використовувати, скеровувати себе у світі, конструктивно вирішувати поставлені перед нею задачі, адже існування взагалі без навантаження та стресу – це смерть. Адекватні життєві цілі і об'єм навантаження дозволяють людині духовно зростати, набувати навичок для вирішення нових завдань, вести гармонійний спосіб життя. Наголосимо: адекватний тут вживається у сенсі адекватний особистості і її нормам, а не суспільним, корпоративним чи будь-яким іншим нормам. У такому випадку ми говоримо про корисну, стимулюючу дію стресу (еустрес) [Matthews, 2016, с. 219, Selye, 1976, с.142-144]. Проблеми для особистості починаються на фазі виснаження, коли адаптаційний ресурс особистості вже вичерпаний, а ситуація, що провокувала стан стресу не була вирішена. Такий стан називають дистресом.

У стані дистресу для людини характерні наступні психологічні прояви: низька продуктивність; переживання та думки, що повторюються із певною періодичністю; як наслідок страждає увага, її центр зміщується від зовнішніх побутових задач на внутрішні проблеми і невирішені питання; страждає емоційно-вольова сфера особистості, саморегуляція; переважає комплекс негативних

емоцій; мислення стає негнучким, фіксується на загрозі і негативних стимулах; використовуються емоційно-орієнтовані копінг-стратегії (наприклад, самокритика). У крайніх випадках стан дистресу може переходити у клінічні порушення, такі як депресія та тривожний розлад. Варто зазначити, що вони також відрізняються негнучкістю поведінки, мислення та емоцій [Matthews, 2016, с. 224]. У разі гострого дистресу і відсутності захисних факторів особистість втрачає ресурс не лише до вирішення складної ситуації, якою безперечно є конфлікт, а й до нормальної повсякденної життєдіяльності. Невирішена складна життєва ситуація стає у центрі психічного життя людини і продовжує поглинати ресурси особистості. Із часом уникати і відкладати її стає все складніше аж до повної неможливості. Це провокує ще більшу дезадаптацію, оскільки комплекс описаних вище ускладнень робить неможливим будь-який розгляд ситуації, окрім як негативної і безпосередньо пов'язаної із самою особистістю. Від так стає неможливим розглядати себе поза контекстом стресогенної ситуації, вона не просто чинить вплив на особистість, а вплітається у неї, змінює її, глибше вкорінюється в її структуру. Будь-що втрачає сенс, ситуація починає здаватися безвихідною вже не просто для вирішення самої причини дистресу, а для людини в цілому. Крайнім проявом такого неадаптивного шляху сприймання конфлікту є суїцид [Гірник, 2010, с. 81]. Бачимо, що серйозний конфлікт як зовнішній стресор, що ставить до психіки людини надмірні, неадекватні їй вимоги, може викликати низку реакцій і процесів, які матимуть великий вплив на благополуччя і життя людини.

Тепер звернімося до прикладів поведінки сторін у конфліктах, а саме такої поведінки, що поглиблює конфлікт. Для конфліктуючих сторін у переговорах може бути характерна нераціональна і негнучка поведінка. Прикладом може служити нераціональна ескалація як наслідок духу суперництва. Так сторони починають поступово підвищувати ставки у процесі переговорів, часто доводячи ситуацію до абсурдної. Зазвичай зрозуміло, що сторони конфлікту не виділили б такі ресурси на отримання бажаного. Тут цілі сторін зміщуються від отримання бажаного на початку суперечки до простого бажання перемогти за будь-яку ціну. Із такою поведінкою пов'язане і невміння переоцінювати умови, що пропонує інша сторона. До прикладу, коли пропонується взаємна поступка, за якої обидві сторони отримають менше, ніж очікували, але зможуть обидві вийти з чимось із конфлікту, чи слід сприймати таку ситуацію як програш (оскільки сторони отримають менше очікуваного) чи як виграш (оскільки обидві сторони отримують більше того, що фактично мають зараз)? Звичайно, якщо оцінити ситуацію в цілому, то це можна вважати виграшем. Також характерним є надміру упевнене сприймання своєї позиції як остаточної, кінцевої і незмінної. Оскільки у конфлікті ми знаходимося у ситуації протистояння двох позицій, то таке ставлення робить переговори і налагодження зв'язку неможливим в принципі. Сюди також можна віднести ірраціональну установку на єдине можливе отримання вигоди за рахунок іншої сторони, коли «або ти, або я» [Кеннеди, 2012, с. 317-322]. Для вирішення проблем, що виникають у зв'язку з такими позиціями і поведінкою, називають такі методи: рефреймінг, «вийти на балкон» (буквально або психологічно відійти в сторону і поглянути на ситуацію з боку, оцінивши картину в цілому), уміння переосмислювати та вставати на сторону іншого, не йти на конфронтацію і не заганяти опонента в куток, а намагатися зрозуміти інтереси іншої сторони і апелювати до них [Кеннеди, 2012, с. 321, 350-351]. Проаналізувавши вищенаведені аргументи, бачимо, що для поведінки, яка призводить до ескалації конфлікту, характерні сконцентрованість на власній позиції, негнучкість, невміння вставати на сторону іншого, розцінка програшу у суперечці як особистої втрати. Описані ж рішення проблем носять протилежний характер: гнучкість щодо своєї позиції, уміння змінювати її за потреби, уміння вставати на позицію іншого і оцінювати ситуацію в цілому, уміння відділяти власну особистість від результатів конфлікту.

Тепер ми можемо зрозуміти, яким чином дистрес впливає не тільки на психічний стан сторін, а і на процес вирішення і результати конфлікту. Заглиблення у стан надмірного стресу взагалі нагадує собою порочне коло, яке і призводить до повної дезадаптації і потенційної смерті. Зазвичай людина володіє певним набором захисних факторів, які допомагають їй вийти зі складної ситуації. Якщо ж дистрес розглядається у контексті конфлікту, то останній можна розглядати як постійний потужний фактор стресу (на противагу захисним факторам). Він, навпаки, заганяє людину у стан дистресу, іноді без можливості відновити внутрішній ресурс. І на чому варто наголосити: із більшим заглибленням у дистрес, людина втрачає здатність до використання конструктивних стратегій вирішення конфлікту і переходить до таких, що призводять до його ескалації. Тож можемо сказати, що в деяких випадках вибір нерациональних стратегій поведінки у конфлікті є реакцією на сам конфлікт, що слід враховувати у практиці їх вирішення.

За концепцією загального адаптаційного синдрому, в організмі може настати момент виснаження адаптаційних ресурсів, якщо стрес-фактор не зникає. Такий стан також називається дистресом. Психологічні наслідки дистресу несуть серйозну загрозу благополуччю людини. Водночас людина у стані дистресу має менше шансів продуктивно вирішити конфлікт, який є потужним стрес-фактором. Психологічні ресурси, що могли бути спрямовані на застосування конструктивних підходів до вирішення, вичерпані або застосовуються для розв'язання вже особистих питань. Врахуймо також і те, що чим довше людина перебуває в такому стані, тим сильніше вона у нього заглиблюється, і тим менший шанс вирішити конфлікт власними силами. Ці умови слід враховувати самим сторонам конфлікту, а також у практиці розв'язання конфліктів.

Література:

1. Гірник А. М. Основи конфліктології. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2010. 222 с.
2. Кеннеди Г. Переговори: Полный курс. М.: Альпина Паблишер, 2012. 388 с.
3. Matthews G. Distress // Stress: Concepts, Cognition, Emotion, and Behavior. Orlando, 2016. Chapter 26. p. 219-226.
4. Selye H. Stress without Distress // Psychopathology of Human Adaptation / editor. by George Serban. New York, 1976. p. 137-146.